

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Ústav historických věd

**Okrašlovací spolky od 19. do 21. století
(na příkladu Hořic, Potštejna a Třebechovic pod Orebem)**

Bc. Kristýna Šimáková

Diplomová práce

2022

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Kristýna Šimáková**
Osobní číslo: **H20336**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Regionální**
Téma práce: **Okrašlovací spolky od 19. do 21. století (na příkladu Hořic, Potštejna a Třebechovic pod Orebem)**
Téma práce anglicky: **Beautification associations from the 19th to the 21st century (for the example associations Hořice, Potštejn and Třebechovice pod Orebem).**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Téma bude nejprve na základě existující odborné literatury představeno v obecné rovině existence spolků v českých zemích. Následně bude věnována pozornost okrašlovacím spolkům v jejich dlouhém trvání, včetně potenciálu, který v nich objevuje počátek 21. století. Případová studie vznikne na základě primárního výzkumu archiválií a bude se týkat okrašlovacích spolků z Hořic, Potštejna a Třebechovic pod Orebem. Závěry budou vyvozeny jak z výsledků primárního výzkumu, tak komparací s existujícími studii srovnatelného zaměření.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Prameny:

archivní fondy okrašlovacích spolků v Hořicích, Potštejně a Třebechovicích pod Orebem

Literatura:

František BAUER, *Potštýnské zátiší a výletní místa v jeho okolí*, Praha 1892.

Jan ČEŘOVSKÝ, *Zemský ráj to napohled aneb ochrana přírody v Čechách*, in: Veronice, 12, 1998, č. 4, s. 1-4.

Eva DRAŠAROVÁ, *Soupis právních předpisů a dokumentů ke spolčovacímu právu z fondů Státního ústředního archivu v Praze od poloviny 18. století do roku 1918*, in: Sborník archivních prací, roč. 40, Praha 1990, č. 2, s. 297-343.

Tomáš HÁJEK – Karel JECH, *Téma pro jednadvacáté století. Kulturní krajina (aneb proč ji chránit?)*, Praha 2000.

Eva HEŘMANOVÁ – Věra KOKOŠKOVÁ, *Soumrak nebo renesance okrašlovacích spolků?*, in: Pod Zelenou Horou: vlastivědný sborník jižního Plzeňska, roč. 18, 2015, č. 3, s. 17-20.

Miroslava HOFMANOVÁ a kol., *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2004.

František HROBAŘ, *Vývoj ochrany přírody, památek a okrašlování domoviny v nových újnosech ministerstva školství a národní osvěty v Praze*, in: Krása našeho domova, 30, 1938, s. 29.

Karel HUDEC, *Okrašlovací spolek – ano či ne?*, in: Veronice, 5, 1991, č. 2, s. 22-23.

Jan Urban JARNÍK, *Podstata, cíl a organizace okrašlování, hlavně po stránce národohospodářské a esteticko-výchové*, Praha 1911.

Břetislav JEDLIČKA-BRODSKÝ, *1904-1914. Deset roků Svazu českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v Praze*, Praha 1916.

Renata KAFKOVÁ, *Okrašlovací spolek v Novém Jičíně (1878-1914). Předchůdce ekologických organizací?*, in: Vlastivědný sborník Novojičínska, roč. 56-57, Nový Jičín 2007, s. 48-63.

Hana LIBROVÁ, *Láska ke krajině*, Brno 1988.

Hana LIBROVÁ, *Sociální potřeba a hodnota krajiny*, Brno 1987.

Ivo NEVEČEŘAL, *Okrašlovací spolky v Čechách roku 2001. (Věnováno 140. výročí založení prvního okrašlovacího spolku v českých zemích)*, in: Středočeský vlastivědný sborník: Muzeum a současnost, roč. 19, Roztoky u Prahy 2001, s. 133-143.

Ladislav PTÁČEK, *Dobrovolná ochrana krajiny v České republice. Historie, současnost a perspektivy*, Praha 2005.

Eva SEMOTANOVÁ, *Vyprávěné krajiny*, Praha 2018.

Šárka STEINOVÁ – Vladimír WAAGE, *Historie Svazu okrašlovacích spolků v Praze a jeho likvidace*, in: Paginae historiae: sborník Národního archivu, 25, Praha 2017, s. 225-253.

Oldřiška TOMÍČKOVÁ, *Hořice odedávna do dneška – putování dějinami města slovem a obrazem*, Hořice 2008.

Vladimír WAAGE, *Okrašlovací spolky v okolí Prahy*, in: Studie a zprávy: historický sborník pražského okolí, roč. 6, Praha 2016, s. 115-135.

Dana ZAJONCOVÁ, *Kulturně historické dědictví v péči místních komunit*, in: Dušan Foltýn (ed), *Prameny paměti: sedm kapitol o kulturně historickém dědictví pro potřeby výchovné praxe*, Praha 2008, s. 229-270.

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2021**
Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2022**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D. v.r.
děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D. v.r.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2021

Prohlašuji:

Tuto práci s názvem Okrašlovací spolky od 19. do 21. století (na příkladu Hořic, Potštejna a Třebechovic pod Orebem) jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 6. 6. 2022

Bc. Kristýna Šimáková v. r.

Poděkování

V první řadě bych chtěla poděkovat své vedoucí práce doc. PhDr. Marii Mackové, Ph.D. za její odborné vedení a čas který mi věnovala. Dále děkuji svému příteli za jeho trpělivost a celé své rodině za psychickou podporu při studiu. V neposlední řadě bych ráda poděkovala Soběslavu Hlinkovi a Františku Kozlovi, kteří mi umožnili je v rámci bádání o současných okrašlovacích sporcích vyzpovídat.

ANOTACE

Diplomová práce je věnována okrašlovacím spolkům, které pečovaly a rozšiřovaly městskou zeleň, udržovaly čistotu a celkově zvelebovaly své obce. Tyto spolky se také účastnily společenského i kulturního dění v dané lokalitě. V práci jsou představeny na příkladu tří okrašlovacích spolků z Hořic, Potštejna a Třebechovic pod Orebem, jejich různorodé aktivity a možné pole působnosti. Závěry jsou vyvozeny jak z primárních pramenů, tak na základě sekundární literatury a tištěných pramenů byly do komparace zahrnuty i jiné okrašlovací spolky. Práce je dovedena do současnosti a zprostředkovává pohled na opětovné zakládání okrašlovacích spolků.

KLÍČOVÁ SLOVA

okrašlovací spolky, ochrana přírodního a kulturního dědictví, ochrana domoviny, estetika, spolková činnost

TITLE

Beautification associations from the 19th to the 21st century (for the example associations Hořice, Potštejn and Třebechovice pod Orebem)

ANNOTATION

The master thesis is concerned with beautification associations that cared for and expanded urban greenery, maintained cleanliness and overall beautified their municipalities. These associations also participated in social and cultural events in the locality. On example of three beautification associations from Hořice, Potštejn and Třebechovice pod Orebem, their diverse activities and possible scope of activity are presented in this work. The conclusions are drawn from primary sources, secondary literature and printed sources. Other beautification associations were included in the comparison as well. The work is brought to the present and conveys a perspective on the re-establishment of beautification associations.

KEYWORDS

beautification associations, protection of natural and cultural heritage, homeland protection, aesthetics, association activities

Obsah

| | |
|--|-----|
| Úvod | 9 |
| 1. Historický kontext a spolkové právo | 15 |
| 2. Vznik prvních okrašlovacích spolků a Svazu okrašlovacích spolků | 18 |
| 3. Okrašlovací spolek Hořice | 26 |
| 3.1. Smetanovy sady | 34 |
| 3.2. Pamětní deska bratří Durdíků | 38 |
| 3.3. Husův památník | 40 |
| 4. Okrašlovací spolek Potštejn | 43 |
| 3.1. Lázně | 56 |
| 4.1. Jubilejní pavilon Pod Lipami | 62 |
| 4.2. Hrad Potštejn | 64 |
| 4.3. Jan Urban Jarník | 66 |
| 5. Okrašlovací spolek Třebechovice pod Orebem | 69 |
| 5.1. Letní restaurace v Boře | 75 |
| 5.2. Sady na Orebu | 76 |
| 5.3. Meteorologický stánek | 77 |
| 5.4. Žižkův dub | 78 |
| 5.5. Vše pro Helda | 79 |
| 5.6. František Probošt | 81 |
| 6. Komparace okrašlovacích spolků | 84 |
| 6.1. Fenomén parků a sadů | 88 |
| 6.2. Turistika a cestovní ruch | 92 |
| 6.3. Péče o čisté město a poškozování spolkového majetku | 99 |
| 6.4. Okrašlovací spolky jako (spolu)tvůrci míst paměti | 105 |
| 7. Znovuzrození okrašlovacích spolků | 111 |
| 7.1. Potštejn | 113 |
| 7.2. Hořice | 116 |
| 7.3. Třebechovice pod Orebem | 118 |
| 7.4. Budoucnost okrašlovacích spolků | 120 |
| Závěr | 123 |
| Resumé | 126 |
| Seznam použitých zdrojů | 128 |
| Seznam zkratk | 140 |
| Seznam příloh | 141 |
| Přílohy | I-V |

Úvod

V českých zemích v 19. století, kdy se začala rodit moderní společnost, se začala rozvíjet spolková činnost, v té době se zrodily také okrašlovací spolky. Ty dnes nejsou tak známé, ani jim není věnována taková pozornost jako například TJ Sokol, nebo Sboru dobrovolných hasičů, přesto zaujímaly v naší historii důležitou roli a v mnoha městech a obcích zanechaly svou stopu. Předkládaná diplomová práce se zabývá problematikou okrašlovacích spolků v 19. a 20. století s přesahem do 21. století. Jádrem práce sestává z případové studie tří okrašlovacích spolků z Hořic, Potštejna a Třebechovic pod Orebem, která vznikla na základě primárního pramenného výzkumu. Následně proběhla komparace nejen tří prozkoumaných spolků, ale na základě sekundární literatury a tištěných pramenů byly do komparace zahrnuty i jiné okrašlovací spolky. Práce je dovedena až do současnosti, kdy jsou představeny současné okrašlovací spolky a nastíněn potenciál nesoucí si v sobě tyto spolky i v dnešní době.

Tématu okrašlovacích spolků dosud nebyla věnována žádná monografie, tímto tématem se zabývalo jen několik historiků,¹ památkářů,² archivářů,³ sociologů⁴ nebo ekologů⁵ v několika studiích.⁶ Nedostatek sekundární literatury pramení v tom, že většina historiků věnující své práce spolkové činnosti v 19. a 20. století zcela opomíjí okrašlovací spolek, v knihách, kde jsou vyjmenovány spolky, jsou okrašlovací spolky zmíněny často jen okrajově, nebo vůbec.⁷ Čas od

¹ Šárka STEINOVÁ – Vladimír WAAGE, *Historie svazu okrašlovacích spolků v Praze a jeho likvidace*, in: *Paginae historiae: sborník Národního archivu* 25, Praha 2017, s. 225-253.

² Jan FALTA, *Okrašlovací hnutí v Hradci Králové v 1. polovině 20. století*, in: *Proměny městské zeleně – minulost, současnost, vize*, sborník referátů z odborné konference, Hradec Králové 2014, s. 2-17.

³ Vladimír WAAGE, *Okrašlovací spolky v okolí Prahy*, in: *Studie a zprávy: historický sborník pražského okolí* 6, Praha 2016, s. 115-135.

⁴ Dana ZAJONCOVÁ, *Kulturně historické dědictví v péči místních komunit*, in: Dušan Foltýn (ed), *Prameny paměti: sedm kapitol o kulturně historickém dědictví pro potřeby výchovné praxe*, Praha 2008, s. 229-270;

⁵ Karel HUDEC, *Okrašlovací spolek - ano či ne?*, in: *Veronica* 5 1991, č. 2, s. 22-23.

⁶ Kromě výše zmíněných studií lze o okrašlovacích spolkách číst v těchto článcích: Eva HEŘMANOVÁ - Věra KOKOŠKOVÁ, *Soumrak nebo renesance okrašlovacích spolků?*, in: *Pod Zelenou Horou: vlastivědný sborník jižního Plzeňska* 18 (3), 2015, s. 17-20; Jan ČEŘOVSKÝ, *Zemský ráj to napohled aneb ochrana přírody v Čechách*, in: *Veronica*, 12, 1998, č. 4, s. 1-4; Tomáš HÁJEK - Karel JECH, *Téma pro jednadvacáté století. Kulturní krajina (aneb proč ji chránit?)*, Praha 2000; Renata KAFKOVÁ, *Okrašlovací spolek v Novém Jičíně (1878-1914). Předchůdce ekologických organizací?*, in: *Vlastivědný sborník Novojičínska*, roč. 56-57, Nový Jičín 2007, s. 48-63; Ivo NEVEČEŘAL, *Okrašlovací spolky v Čechách roku 2001. (Věnováno 140. výročí založení prvního okrašlovacího spolku v českých zemích)*, in: *Středočeský vlastivědný sborník: Muzeum a současnost*, roč. 19, Roztoky u Prahy 2001, s. 133-143.

⁷ Jmenujme alespoň knihu *Z dějin české každodennosti*, ve které je kapitola o spolkách, ale žádnou zmínku o okrašlovacích spolkách zde nenajdete, Milena LENDEROVÁ – Marie MACKOVÁ – Tomáš JIRÁNEK, *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*, Praha 2017, s. 343-354; Ani v knize věnující se spolkové činnosti na Královéhradecku není o okrašlovacích spolkách ani zmínka, Zuzana HLOUŠKOVÁ, *Historie spolkové činnosti na Hradecku*, Hradec Králové 2001.

času byla vydána malá publikace o historii některého okrašlovacího spolku.⁸ Několik diplomových prací zkoumalo vybrané okrašlovací spolky. Jako první, kdo na téma okrašlovacích spolků napsal diplomovou práci, byla Lenka Ovčáčková, která ve své práci *Okrašlovací spolky včera a dnes*,⁹ kladla největší důraz na ochranu přírody, vztah ke krajině. V druhé části práce podává přehled o současných obnovách okrašlovacích spolků, zejména se zaměřila na okrašlovací spolek ve Znojmě. Práce byla obhájena v roce 2004, od té doby vzniklo mnoho dalších nových spolků, a i v historiografickém bádání o okrašlovacích spolcích se učinily další výzkumy.¹⁰ Vedoucí této práce byla profesorka Hana Librová, autorka knih věnující se krajině, kde částečně nastínila i činnost okrašlovacích spolků.¹¹ Další diplomová práce byla napsaná v roce 2010 Janem Blažkem, *Ideová východiska a praxe současných (vybraných) okrašlovacích spolků v České republice v environmentálních souvislostech*.¹² Ovčáčková i Blažek reflektují také současnost okrašlovacích spolků, přesto od druhé zmiňované práce uběhlo již dvanáct let, za kterých vzniklo i zaniklo mnoho okrašlovacích spolků. Ovčáčková se do hloubky věnovala pouze jednomu okrašlovacímu spolku a došla k závěru, že činnost dnešních okrašlovacích spolků je stejná jako těch na počátku minulého století. Blažek zachytil aktivity více než 12 v té době činných okrašlovacích spolků z Jihomoravského a Zlínského kraje. Zajímal se hlavně o environmentální perspektivu jejich činnosti. Oba autoři nečerpali z archivů, ale jen z literatury, popřípadě už zpracovaných dějin spolků.

Další dvě práce už pracovaly i s primárními archivními prameny, jedná se o případovou studii o Okrašlovacím spolku v Jílovém u Prahy napsanou Dinou Riegerovou.¹³ Ta k výzkumu použila kroniku Okrašlovacího spolku v Jílovém u Prahy, dále protokoly schůzí a jednatelské zprávy daného spolku. V první části práce se věnovala, jak byla v minulosti vnímána krása přírody, poté přiblížila historii okrašlovacích spolků a spolků navazující na jejich činnost,

⁸ Jindřich KÖNIG, *Působení Okrašlovacího spolku v Řevnicích*, Řevnice: 2011; Eva DOČKALOVÁ, *Z Vlašimi před 100 lety. 100 let Spolku pro okrašlování a ochranu domoviny ve Vlašimi*, Benešov 1999; Nebo například současný okrašlovací spolek v Potštejně vydal sborník věnující se historii původní ho okrašlovacího spolku viz Soběslav HLINKA, *Okrašlovací spolek v Potštýně v letech 1882-1916*, in Potštejn, sborník prací z historie i současnosti, Potštejn 2012, s. 4-57.

⁹ Lenka OVČÁČKOVÁ, *Okrašlovací spolky včera a dnes*, Brno 2004, Diplomová práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.

¹⁰ Například, že první okrašlovací spolek nebyl v Kutné Hoře, 1861, ale že už předtím od roku 1859 fungoval *Zalesňovací a okrašlovací spolek pro královské město Prahu*.

¹¹ Hana LIBROVÁ, *Sociální potřeba a hodnota krajiny*, Brno 1987; TÁŽ, *Láska ke krajině*, Brno 1988.

¹² Jan BLAŽEK, *Ideová východiska a praxe současných (vybraných) okrašlovacích spolků v České republice v environmentálních souvislostech*, Brno 2010, Diplomová práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.

¹³ Dina RIEGEROVÁ, *I za plotem je náš svět, případová studie Okrašlovacího spolku v Jílovém u Prahy*, Praha 2012, diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií.

v empirické části práce se zabývala okrašlovacím spolkem v Jílovém u Prahy. Riegerová dochází k závěru, že původní okrašlovací spolek neměl jako hlavní cíl ochranu přírody, ale dnešní spolek se na všechnu svou činnost dívá i z pohledu ekologického přínosu či zátěže.¹⁴ Činnost Okrašlovacího spolku Kolín částečně nastínila Barbora Michálková.¹⁵ Ta studovala obor sociální a kulturní ekologie, přesto ve své práci čerpala z archivních fondů města Kolína, místního KČT a kolínského okrašlovacího spolku. V teoretické části práce zkoumala dopad industrializace a průmyslové revoluce na utváření veřejného prostoru i krajiny, celkově okrašlovacímu hnutí a environmentálním tendencím. V druhé části diplomové práce provedla regionální sondu, pro porovnání teoretických závěrů si vybrala město Kolín, mimo jiné se zde také věnovala Okrašlovacímu spolku Kolín.

Všechny tyto diplomové práce se zaměřovaly hlavně na činnost okrašlovacích spolků související přímo s ochranou přírody, sázením stromů, péče o městskou zeleň, to však nebyla jediná úloha těchto spolků. V předloženém textu bude zdůrazněno, že záběr činnosti okrašlovacích spolků byl mnohem širší a že po sobě zanechaly mnohem trvalejší stopy, než jsou zasazené stromy, které dnes již nemusí stát. Tato práce si klade za cíl vidět okrašlovací spolky z jiné perspektivy, než předložily výše zmíněné diplomové práce. Od předchozích prací se odlišuje hlubším bádáním v pramenných základech o původních okrašlovacích spolcích, zároveň je zde celkový přehled obecného vývoje okrašlovacích spolků a zasazení do historických souvislostí. Práce je založena na kvalitativním výzkumu tří okrašlovacích spolků působících v Královohradeckém kraji od konce 19. století do padesátých let 20. století, kdy byly nuceny k likvidaci. Bádání je převážně založené na archivních pramenech a na dobových tištěných materiálech (časopis *Krása našeho domova* dále jen KND), ze kterých byly vyvozeny závěry.

Dále byla k práci využita některá dobová literatura, jedná se především o práci Jana Urbana Jarníka, čelního představitele Okrašlovacího spolku Potštejn a zakladatele Svazu okrašlovacích spolků, který sepsal knihu¹⁶ obsahující všechny potřebné informace pro nově založené okrašlovací spolky, ale i pro již fungující, aby vykonávaly svou činnost správným směrem. V knize byly také vzorové stanovy, jako inspirace pro nově budované okrašlovací spolky. Pro

¹⁴ *Tamtéž*, s. 83.

¹⁵ Barbora MICHÁLKOVÁ, *Proměny veřejné zeleně a její kultivace na přelomu 19. a 20. století (případová studie města Kolína)*, Praha 2015, diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií.

¹⁶ Jan Urban JARNÍK, *Podstata, cíl a organisace okrašlování, hlavně po stránce národohospodářské a esteticko-výchovné*, Praha 1911.

základní informace o fungování Svazu okrašlovacích spolků o počtu jejích členů, byla využita kniha Břetislava Jedličky Brodského vydána u příležitosti desetiletého výročí fungování Svazu.¹⁷ Také Potštýnský almanach,¹⁸ respektive sborník článků a vzpomínek letních hostů, je velmi zajímavou dobovou publikací. Přispěli do ní i Alois Jirásek, Ladislav Rieger nebo Julius Zeyer. Almanach byl doplněn asi 70 obrázky se sceneriemi a budovami z Potštejna a podobiznami důležitých osobností.

První dvě kapitoly jsou věnovány úvodnímu zasvěcení do kontextu jak doby, tak spolků. Je zde zprostředkovaný pohled na to, co jsou to spolky, jak se vyvíjelo jejich právní ukotvení v celkovém historickém kontextu doby, ve které okrašlovací spolky vznikaly. Čerpáno bylo především ze studií Evy Drašnarové,¹⁹ Tomáše a Jany Ratajových.²⁰ Druhá kapitola je kompilační a popisuje vznik prvních okrašlovacích spolků a Svazu okrašlovacích spolků ze zpracovaných studií,²¹ dobové literatury²² a z již zmíněných diplomových prací věnující se okrašlovacím spolkům.

Třetí až pátá kapitola je jádro této práce, jejímž základem je výzkum založený na archivních pramenech. Každá kapitola se věnuje jednomu z okrašlovacích spolků, v podkapitolách jsou blíže sledovány některé činnosti a u dvou z nich je vykreslena i důležitá osobnost daného spolku. Prameny k těmto okrašlovacím spolkům se nalézají ve Státním okresním archivu v Jičíně, v Rychnově nad Kněžnou a v Hradci Králové. Nejlépe dochované a přehledné archiválie jsou k třebechovickému okrašlovacímu spolku, potštejnský je také dobře dochovaný, obsahuje velké množství archiválií, například i rukopisy pro almanach Potštýn. Samotné protokoly schůzí byly velmi obsáhlé, často zápisy nebyly vedeny tak, aby obsahovaly kvalitní obsah, ale spíše se jednalo o kvantitativní zápisy. Archivní fond pro hořický okrašlovací spolek má mnoho nedochovaných částí, chybí například protokoly schůzí, poslední zápis byl uskutečněn 20. 10. 1933, poté jsou ve fondu okrašlovacího spolku jen útržkovité zprávy, což

¹⁷ Břetislav JEDLIČKA-BRODSKÝ, *1904-1914. Deset roků Svazu českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v Praze*, Praha 1916.

¹⁸ HABELTOVÁ, Marie – KLÍMA, Václav, *Potštýn, práce a vzpomínky letních hostů a přátel zátiší potštýnského*, Potštejn 1897.

¹⁹ Eva DRAŠAROVÁ, *Soupis právních předpisů a dokumentů ke spolčovacím právu z fondů státního ústředního archivu v Praze od poloviny 18. století do roku 1918*, in: Sborník archivních prací 40 (č. 2), 1990, s. 297-343.

²⁰ Tomáš RATAJ – Jana RATAJOVÁ, *Úvodní studie*, in: Marek Lašťovka (edd.), *Pražské spolky: soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990*, Praha 1998.

²¹ Srov. V. WAAGE, *Okrašlovací spolky ...*, in: Studie a zprávy 6, Praha 2016, s. 115-135, zde s. 116; E. HEŘMANOVÁ – V. KOKOŠKOVÁ, *Soumrak ...*, in: Pod Zelenou Horou, 18 (3), 2015, s. 17-20; Š. STEINOVÁ – V. WAAGE, *Historie svazu ...*, in: Paginæ historiae 25, Praha 2017, s. 225-253

²² J. U. JARNÍK, *Podstata ...*, Praha 1911; Břetislav JEDLIČKA-BRODSKÝ, *1904-1914. Deset roků Svazu českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v Praze*, Praha 1916.

značně zhoršovalo práci s prameny. Výzkum byl prováděn zejména z fondů jednotlivých okrašlovacích spolků, při potřebě dohledání, nebo porovnání informací byly využity například fondy daného města obsahující pamětní knihy, nebo mapy. Na popis historického vývoje všech tří okrašlovacích spolků byla využita nepřímá metoda společně s diachronní.

Prameny k dalším okrašlovacím spolkům se dají nalézt ve fondech stáních (okresních) archivů, písemnosti týkající se Svazu okrašlovacích spolků v Praze se nacházejí v Archivu Akademie věd ČR, ve fondu Svaz okrašlovací. Ty pro potřebu této práce nebyly využity. Naopak pro dokreslení činnosti dalších okrašlovacích spolků byl aplikován především dobový časopis *Kráska našeho domova*.²³ Tento věstník Svazu českých okrašlovacích spolků v Království českém a klubu Za starou Prahu, jak zněl jeho původní podtitul vydával pravidelně Svaz okrašlovacích spolků. První číslo vyšlo v listopadu 1904. Bylo vydáváno deset čísel ročně, výjimku tvořila válečná léta, v roce 1915 časopis nevyšel a v letech 1916-1921 vycházel časopis nepravidelně. Za druhé světové války se podařilo časopis vydávat až do července 1944, poté se časopis obnovil až v lednu 1946. Poslední číslo časopisu *Kráska našeho domova* bylo vydáno v prosinci 1951. Časopis obsahoval informace o Svazu, zprávy ze spolků, odborné články, přehled o přednáškách, výstavách, obsahoval mnoho obrázků a fotografií krajiny a výsledky činnosti jednotlivých okrašlovacích spolků, bylo zde i místo pro tematickou reklamu.²⁴ Na jaře 2001 byl časopis obnoven a je dodnes vydáván Českým svazem ochránců přírody.²⁵ V současné době časopis zveřejněn na digitální knihovně Akademie věd ČR, a díky tomu je k němu snadnější přístup, orientace i hledání v jednotlivých číslech tohoto periodika.

V šesté kapitole je pomocí komparativní metody zhodnocena činnost tří probádaných okrašlovacích spolků. Na vybraných fenoménech jsou vyvozeny závěry jak z výsledků primárního výzkumu, tak komparací s existujícími studii a články zaměřené na jiné okrašlovací spolky. První podkapitola rozebírá, kdy se stávají parky a sady městskou zelení a jaký podíl na tom měly okrašlovací spolky. V následující části jsou představeny faktory, které mohly okrašlovací spolky využívat, aby povznesly turismus v dané lokalitě, nebo, aby se z něho dokonce stalo letovisko. Jako třetí je zmapována péče okrašlovacích spolků a čisté a esteticky působící město, následně jsou popsány případy, kdy docházelo k poškozování nejen spolkového

²³ Digitální knihovna Akademie věd ČR, *Kráska našeho domova*, <https://kramerius.lib.cas.cz/periodical/uuid:2d81fe6d-f726-4b15-be33-c5ada0b0d7c8> (cit. 30. 3. 2022).

²⁴ Tamtéž; H. LIBROVÁ, *Sociální potřeba ...*, Brno 1987, s. 60; Š. STEINOVÁ – V. WAAGE, *Historie svazu ...*, in: *Paginae historiae* 25, Praha 2017, s. 225-253, zde s. 242-243.

²⁵ Časopis *Kráska našeho domova*: http://www.csop.cz/index.php?cis_menu=1&m1_id=1005&m2_id=1160&m_id_old=1053 (cit. 28. 3. 2022).

majetku. Poslední podkapitola podává náhled do toho, jak okrašlovací spolky byly alespoň částečnými tvůrci míst paměti podle toho, jak tyto místa vnímal Pierre Nora.

V poslední kapitole je pozornost zaměřena na současný trend znovuobnovování okrašlovacích spolků, v čem se podobají původním spolkům a v čem se naopak odlišují. Následně jsou zachyceny okrašlovací tendence v Potštejně, Hořicích i Třebechovicích pod Orebem. Pohled na novodobé okrašlování dokreslily rozhovory vedené autorkou této práce s předními členy současných okrašlovacích spolků. Následně je nastíněno, kam by se v budoucnu mohly okrašlovací spolky posunout a kde hledat své uplatnění.

Autorka práce si je vědoma, že sondou do tří okrašlovacích spolků nelze vyvozovat závěry platné pro všechny okrašlovací spolky. Protože už z tohoto vzorku je patrné, že každý má svá místní specifika. Vzhledem k přístupu k bádání v této práci, kdy k nim bylo přistupováno tak, že základem byl pramenný výzkum všech dochovaných písemných archiválií, by nebylo možné v časovém rozsahu, který na diplomovou práci byl, zpracovat tímto způsobem více okrašlovacích spolků. Přesto detailně zpracovaná historie činnosti všech tří okrašlovacích spolků může být dobrým zdrojem pro další zkoumání.

1. Historický kontext a spolkové právo

Spolky rozumíme sdružení lidí, kteří se scházejí za určitým cílem, účelem, spojuje je podobný zájem nebo idea. Spolky byly na rozdíl od korporací otevřené, mohl se k nim dobrovolně přidat kdokoli, nezáleželo na tom, z jaké člověk pocházel společenské vrstvy, jaké měl vzdělání, povolání. Potřebu sdružovat se pociťovali v první polovině 19. století především obyvatelé velkých měst, které spojovala společná záliba, podobné politické názory, vlastenecké cítění a podobně. V druhé polovině 19. století se spolky rozšířily i do městeček a vesnic. Díky spolkům se tito lidé mohli pravidelně setkávat a besedovat. Moderní spolkový život stojí na samosprávném a demokratickém principu tvořený z iniciativy lidí, a ne příkazem státu. Proto je rozvoj spolkového života spojen s nástupem občanské společnosti v 19. století a je v něm patrná i společenská nacionalizace.²⁶

První spolkový dekret, týkající se přímo spolků, vydala dvorská kancelář 5. 11. 1843. V něm bylo stanoveno, aby mohl vzniknout nový spolek, bylo nutné získat povolení od státní správy, a to buď od zemských úřadů, dvorské kanceláře, nebo od císaře, záleželo na druhu a zaměření spolku.²⁷ Změna nastala v revolučním roce 1848, mezi liberálními požadavky se objevilo mimo jiné i spolčovací a shromažďovací právo. Tyto požadavky se poté, co byl svržen metternichovský absolutismus, dostaly do dubnové Pillersdorfovy ústavy, která byla krátce na to odvolána. V prosinci 1848 byl z trůnu sesazen císař Ferdinand I. a nastoupil na trůn osmnáctiletý František Josef I. Následná oktrojovaná Stadionova ústava ze 4. 3. 1849 obsahovala základní občanské svobody, stejně jako právo na zakládání spolků, ale nikdy nevstoupila v platnost. Císařský patent z března 1849 umožňoval prozatímním spolkovým zákonem nepolitickým spolkům nevýrobní sféry vznik pouze díky oznámení o vytvoření spolku a zaslání stanov dva týdny před zahájením činnosti. Nepolitické spolky výrobní povahy se stále musely držet zákona z roku 1843 a dalších povinností. Politickým spolkům stačilo pouhé ohlášení o založení, ale musely dále hlásit bezpečnostnímu úřadu každou schůzi čtyřiačtyřicet

²⁶ Karel ALTMAN, *Úloha spolků v sociálním, národnostním a kulturním vývoji Brna*, in *Národopisné studie o Brně*, Brno 1990, s. 94-109, zde s. 94, 100, 106; T. RATAJ – J. RATAJOVÁ, *Úvodní studie*, in M. Lašťovka (edd.), *Pražské spolky ...*, Praha 1998, s. VII-IX; M. LENDEROVÁ – M. MACKOVÁ – T. JIRÁNEK, *Z dějin ...*, Praha 2017, s. 347, 353; E. DRAŠAROVÁ, *Soupis ...*, in: *Sborník archivních prací* 40 (č. 2), 1990, s. 297-343, zde s. 300.

²⁷ *Tamtéž*, 298; T. RATAJ – J. RATAJOVÁ, *Úvodní studie*, in M. Lašťovka (edd.), *Pražské spolky ...*, Praha 1998, s. XI.

hodin před zasedáním. Politické spolky byly také omezeny tím, že jejich činnost nesměla zasahovat do zákonodárné a výkonné moci.²⁸

Spolkový život byl v padesátých letech omezen Bachovým neoabsolutismem, zakázány byly studentské spolky, ostatní se musely apolitizovat. Státní kontrola nad spolky sílila a vyvrcholila 31. 12. 1851 vydáním silvestrovských patentů, které v podstatě zrušily spolčovací právo, okresní úřady a četnictvo dohlížely na spolky.²⁹ Změna nastala vydáním spolkového zákona č. 253/1852 ř. z., vyhlášeným Františkem Josefem I. 26. 11. 1852. Tento spolkový zákon se vrací k předrevolučnímu zákonu z roku 1843, nový spolek schvaloval zemský politický úřad, ministerstvo vnitra nebo císař. Toto povolování se týkalo i akciových a výrobních spolků, ale politické spolky nebylo možné zakládat.³⁰ Ministr vnitra Alexandr Bach byl společně s dalšími odvolán 21. 8. 1859 a země se mohla vrátet k ústavnímu systému.³¹ Politické spolky mohly být zakládány až po vydání nového spolkového zákona *O právě spolčovacím* č. 134/1867 ř. z., vydaný 15. 11. 1867 potvrzený prosincovou ústavou 1867, opět ohlašovací systém jako z roku 1849. Tento liberálnější spolkový zákon umožnil větší rozkvět spolkového života.³²

Zákon *O právě spolčovacím* platil v novelizované podobě i v Československu, k částečným změnám ve spolkovém právu došlo v době tzv. druhé republiky, například byly zrušeny všechny politické spolky. Ostatní spolky, které chtěly i za protektorátu Čechy a Morava fungovat, to musely do 31. 5. 1939 oznámit příslušnému okresnímu úřadu. Pokud tak neučinily, 30. 6. 1939 automaticky zanikly. Po konci druhé světové války byl spolkový zákon obnoven dekretem prezidenta Československé republiky z 25. 9. 1945 č. 81/1945 Sb., *O některých opatřeních v oboru spolkovém*. Tímto byl na území Čech, Moravy a Slezska obnoven spolkový zákon z roku 1867, který byl částečně novelizován. Nový zákon s platností od 1. 10. 1951 č. 68/1951 Sb. *O dobrovolných organizacích a shromážděních* sjednotil spolkový zákon

²⁸ *Tamtéž*, s. XI; E. DRAŠAROVÁ, *Soupis ...*, in: Sborník archivních prací 40 (č. 2), 1990, s. 297-343, zde s. 299; Robert KVAČEK, *Dějiny Československa II 1648-1918*, Praha 1990, s. 275, 286-287.

²⁹ Marie DOHNALOVÁ, *Antropologie občanské společnosti*, Brno 2004, s. 54; T. RATAJ – J. RATAJOVÁ, *Úvodní studie*, in M. Lašťovka (edd.), *Pražské spolky...*, Praha 1998, s. XI.

³⁰ *Tamtéž*, s. XI-XII.

³¹ Otto URBAN, *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982, s. 138-139; Pavel BĚLINA a kol., *Dějiny země koruny české II*, Praha-Litomyšl 1997, s. 97.

³² E. DRAŠAROVÁ, *Soupis ...*, in: Sborník archivních prací 40 (č. 2), 1990, s. 297-343, zde s. 299-301; M. DOHNALOVÁ, *Antropologie ...*, Brno 2004, s. 54; P. BĚLINA a kol., *Dějiny ...*, Praha-Litomyšl 1997, s. 103; T. RATAJ – J. RATAJOVÁ, *Úvodní studie*, in M. Lašťovka, (edd.), *Pražské spolky...*, Praha 1998, s. XII.

v celém Československu.³³ Tento zákon způsobil zánik mnoha spolků nebo jejich pokračování, ale v jiné formě a v masových organizacích.

I po pádu komunistického režimu v listopadu 1989 stále platil starý zákon, ten nahradil nový až 1. 5. 1990. Byl to zákon č. 83/1990 Sb., *O sdružování občanů*, k povolení nového sdružení stačilo splnit jen ohlašovací povinnost. Od 1. 1. 2014 vstoupil v platnost nový občanský zákoník č. 89/2012 Sb., týkající se spolkové činnosti.³⁴

³³ Do té doby na Slovensku platilo uherské spolkové zákonodárství, protože toto území před vznikem samostatného státu nepatřilo do Předlitavska, *Tamtéž*, s. XII-XVII.

³⁴ *Tamtéž* s. XVIII; Informace o změně právní úpravy sdružovacího práva: <https://www.mvcr.cz/mvcren/docDetail.aspx?docid=21801533&docType=ART> (cit. 6. 4. 2022)

2. Vznik prvních okrašlovacích spolků a Svazu okrašlovacích spolků

Prvním okrašlovacím spolkem byl *Zalesňovací a okrašlovací spolek pro královské město Prahu*, jehož přípravný výbor podal 1. 4. 1859 žádost o schválení stanov. Spolek si stanovil za cíl okrašlování Prahy a také udržování městských sadů. Důvodem ke vzniku spolku byla nevhlednost pražské periferie a potřeba jejího ozelenění. Činnost tohoto spolku trvala pouze do června 1897, kdy došlo k rozpuštění spolku.³⁵ Samozřejmě okrašlovací tendence mají mnohem hlubší kořeny, kdy se lidé snažili svoje okolí přetvořit v harmoničtější místo pro žití, ale založení spolků v tomto duchu umožnilo až politické rozvolnění a vydání spolkového zákona.³⁶ Mezi nejstarší spolky vykonávající činnost mnoho let, se řadí například okrašlovací spolek v Kutné Hoře založený v roce 1861, v Červených Pečkách 1864, v Domažlicích 1867, v Kosmonosech 1869, v Mladé Boleslavi 1869, v Jičíně 1870, v Jindřichově Hradci 1871, v Kolíně 1877, v Brně 1878. Celkem jich v roce 1880 bylo v Čechách 28.³⁷ Okrašlovací spolky, na které je v této práci kladena největší pozornost, vnikly v roce 1881 v Potštejně a v Hořicích, v roce 1892 v Třebechovicích pod Orebem.

Okrašlovací spolky spojovala idea ozeleňování měst, udržování čistoty a celkové zvelebení měst, vesnic i krajiny a touto soustavnou činností o péči o okolí zlepšovaly životní prostředí, ale také estetické působení okolí na člověka. Jejich činnost nespočívala pouze v osazování a uklízení, pořádaly různé akce, výstavy, přednášky, koncerty a jiné aktivity zlepšující pobyt v daném městě. Staraly se o úpravu cest, rozmístění laviček, vybudování odpočinkových míst, vyhlídek, rozhleden. Podílely se na budování různých pomníků a památníků, ať už se jednalo o místní rodáky, významné osobnosti, nebo události. Do okruhu jejich zájmu patřila péče o přírodní, kulturní, historické, ale i architektonické dědictví dané lokality. Pořádaly soutěže o nejkrásnější květinovou výzdobu, aby v místním obyvatelstvu podpořily chuť podílet se na okrašlování. Okrašlovací spolky mohly v lidech mimo jiné probouzet vlastenecké cítění.³⁸

³⁵ V. WAAGE, *Okrašlovací spolky ...*, in: Studie a zprávy 6, Praha 2016, s. 115-135, zde s. 117-118; Š. STEINOVÁ – V. WAAGE, *Historie svazu ...*, in: Paginae historiae 25, Praha 2017, s. 225-253, zde s. 229.

³⁶ *Tamtéž*, s. 225, 228-229.

³⁷ ZAJONCOVÁ, *Kulturně historické dědictví ...*, in: D. Foltýn (ed.), *Prameny paměti...*, Praha 2008, s. 229-270, zde s. 232; E. HEŘMANOVÁ – V. KOKOŠKOVÁ, *Soumrak ...*, in: Pod Zelenou Horou: vlastivědný sborník jižního Plzeňska 18 (3), 2015, s. 17-20, zde s. 17; Š. STEINOVÁ – V. WAAGE, *Historie svazu ...*, in: Paginae historiae 25, Praha 2017, s. 225-253, zde s. 230; H. LIBROVÁ, *Sociální potřeba ...*, Brno 1987, s. 61; B. MICHÁLKOVÁ, *Proměny ...*, Praha 2015, DP, UK, FHS, s. 46.

³⁸ J. U. JARNÍK, *Podstata ...*, Praha 1911, s. 38; Š. STEINOVÁ – V. WAAGE, *Historie svazu ...*, in: Paginae historiae 25, Praha 2017, s. 225-253, zde s. 225, 229; V. WAAGE, *Okrašlovací spolky ...*, in: Studie a zprávy 6, Praha 2016, s. 115-135, zde s. 116; E. HEŘMANOVÁ – V. KOKOŠKOVÁ, *Soumrak ...*, in: Pod Zelenou Horou, 18 (3), 2015, s. 17-20, zde s. 17.

Činnost okrašlovací a ochrannou neměly okrašlovací spolky provádět jen za účelem zlepšení estetického působení místa pro své obyvatele, kvůli povznesení turistického ruchu a získání letních hostů. Inzerci o letních bytech spolky umísťovaly jak do deníků, tak do jiných periodik.³⁹ Dalším cílem okrašlovacích spolků byla čistota a pořádek v domácnostech i obcích. Mnohým okrašlovacím spolkům stačilo, aby zpočátku své činnosti jen udržovaly pořádek v ulicích, veřejných místech, zahradách i dvorech.⁴⁰

Označení spolků jako okrašlovacích není podle Jana Urbana Jarníka zcela výstižné: „*Kdyby měl být úplněji vystižen úkol těchto korporací, skoro se mi zdá, že by se hodil lépe název „Zveleba“... Vždyť činnost spolků okrašlovacích souvisí těsně s péčí o zdravotnictví, zájmy národohospodářskými, výchovou mravní, estetickou, uměleckou ano i národní a spočívá hlavně ve zvelebení místa a okolí.*“⁴¹

Svaz okrašlovacích spolků vznikl jako zastřešující organizace spojující velkou většinu okrašlovacích spolků, která jim umožnila spolu vzájemně komunikovat, podporovat se, předávat si zkušenosti. Svaz byl také finanční podporu pro jejich projekty. Jeho hlavním úkolem bylo šířit okrašlovací myšlenky, zvelebovat města, zalesňovat krajinu, ochraňovat přírodní a umělecké památky a zachovávat lidovou architekturu, dále pečovat o lokální faunu i floru. Svaz okrašlovacích spolků byl založen v roce 1904 na popud univerzitního profesora doktora Jana Urbana Jarníka, jenž svolal delegáty okrašlovacích spolků. Z nich byl utvořen pětičlenný přípravný komitét, jehož úkolem bylo sepsat stanovy, které byly úředně schváleny 26. 9. 1904. Ustavující valná hromada *Svazu českých spolků okrašlovacích v království Českém* se konala 30. 10. 1904 v Praze, starostou Svazu se zaslouženě stal Jan Urban Jarník, vykonávající tuto funkci až do své smrti v lednu 1923.⁴²

Svaz nejprve spojoval jen okrašlovací spolky z Čech, ale již na první valné hromadě v Potštejně v červnu 1905 bylo schváleno rozšířit působnost i na Moravu a Slezsko. Z tohoto důvodu se změnil i úřední název na *Svaz českých spolků okrašlovacích v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Název svazu se změnil ještě čtyřikrát, a to v roce 1910 poté, co byl kladen větší důraz na činnost ochranou zněl název *Svaz českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny*

³⁹ B. JEDLIČKA-BRODSKÝ, *1904-1914. Deset roků ...*, Praha 1916, s. 22.

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 18.

⁴¹ J. U. JARNÍK, *Podstata ...*, Praha 1911, s. 30-31.

⁴² B. JEDLIČKA-BRODSKÝ, *1904-1914. Deset roků ...*, Praha 1916, s. 5; H. LIBROVÁ, *Sociální potřeba ...*, Brno 1987, s. 62; V. WAAGE, *Okrašlovací spolky ...*, in: *Studie a zprávy* 6, Praha 2016, s. 115-135, zde s. 119; Š. STEINOVÁ – V. WAAGE, *Historie svazu ...*, in: *Paginae historiae* 25, Praha 2017, s. 225-253, zde s. 230-231.

v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I jednotlivé okrašlovací spolky měly do svých názvů začlenit slovo „ochrana“. Z dále blíže sledovaných spolků se přejmenoval pouze potštejnský na *Spolek pro okrášení a ochranu domoviny v Potštýně* a třebechovický na *Spolek pro okrasu a ochranu domoviny v Třebechovicích*. Poté v roce 1920 došlo k přejmenování na *Svaz československých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Praze*, k poslední změně názvu došlo v roce 1940, kdy byl název zkrácen na *Svaz pro okrašlování a ochranu domoviny v Praze*.⁴³ V této práci je název zjednodušován na Svaz okrašlovacích spolků nebo pouze na Svaz.

Z počátku bylo složité získat informace, kde všude v Čechách již okrašlovací spolek existuje a přizvat ho k přistoupení do Svazu. Do Svazu se mohly hlásit i samotné okrašlovací spolky tak, že zaslaly jeden výtisk spolkových stanov a statistiku počtu členů. Poté musel spolek zaplatit členský příspěvek, aby se stal platným členem Svazu. Každý okrašlovací spolek patřící do Svazu vysílal ze svých řad dva zástupce, kteří se měli účastnit valné hromady Svazu okrašlovacích spolků konající se jednou ročně, převážně v létě. Místo konání valné hromady bylo v Praze, nebo v jiném městě kde sídlil jeden z okrašlovacích spolků, toto místo se určilo vždy na předchozí valné hromadě. Okrašlovací spolky mezi sebou soupeřily, kde se bude následující valná hromada konat, byla to výborná příležitost ke zviditelnění a prezentaci jejich okrašlovacího úsilí. Podmínkou bylo, aby v místě konání valné hromady bylo dostatek ubytovacích míst pro delegáty z jednotlivých okrašlovacích spolků a dalších účastníků valné hromady Svazu. Součástí valné hromady nebyla jen samotná schůze, ale i exkurze po městě, přednášky, společenský večer a jiné zábavy.⁴⁴

V rámci Svazu byl zřízen ústřední výbor a předsednictvo. Ústřední výbor se měl scházet nejméně dvakrát do roka a měl na starost vydávání časopisu *Krása našeho domova*, výroční zprávy Svazu, různé brožury, plakáty a další tiskoviny. Odborné studie a články nepsali jen členové spolků nebo Svazu, ale i významné osobnosti tehdejší doby jako například archeologové Karel Absolon, Kliment Čermák, historik a knihovník Jan Emler, etnograf Čeněk Zíbrt, historik umění Zdeněk Wirth, historik Josef Vítězslav Šimák, spisovatelé Jaroslav Vrchlický, Jiří Guth Jarkovský, architekti Antonín Balšánek, Bohumil Hübschmann a další.

⁴³ *Tamtéž*, s. 230; B. JEDLIČKA-BRODSKÝ, *1904-1914. Deset roků ...*, Praha 1916, s. 5; Státní okresní archiv (dále SOKA) Rychnov nad Kněžnou (dále RnK), fond (dále f.) Okrašlovací spolek Potštejn, inventární číslo 2 (dále inv. č.), nestr.; SOKA Hradec Králové (dále HK), f. Okrašlovací spolek Třebechovice pod Orebem (dále TpO), Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

⁴⁴ V. WAAGE, *Okrašlovací spolky ...*, in: *Studie a zprávy* 6, Praha 2016, s. 115-135, zde s. 119; Š. STEINOVÁ – V. WAAGE, *Historie svazu ...*, in: *Paginae historiae* 25, Praha 2017, s. 225-253, zde s. 231; SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

Spolupráce s těmito odborníky dávala Svazu možnost pracovat jako metodické centrum pro okrašlovací spolky, na které se mohly s problémy a dotazy obracet.⁴⁵ *Věstník Krásky našeho domova vycházel* v roce 1907 a 1908 jako příloha časopisu, měl ji na starost jednatel Svazu Břetislav Jedlička-Brodský.⁴⁶

Ústřední výbor zřizoval odbory Svazu, již v roce 1905 fungoval odbor pro dětské zahradnictví, který se podílel na první valné hromadě Svazu v Potštejně na květinové slavnosti. Tento odbor vydával publikace,⁴⁷ ty měly za cíl podrobně popsat návod, jak se mají děti starat o květiny. Odbor měl pomáhat zřizovat školní zahrady, pomáhat s pořádáním květinových a stromových slavností. V roce 1907 byl založen Studentský odbor, jehož členové na školách rozšiřovali povědomí o okrašlovacím hnutí a sepisovali přírodní památky. Na jaře 1909 vznikl ženský odbor tzv. Čechova květnice, který převzal činnost odboru dětského zahradnictví. Odbor byl pojmenován po nedávno zemřelém básníkovi Svatopluku Čechovi, který měl oblibu v květinách a v přírodě. Čechova květnice měla za úkol podporovat v dětech vztah k přírodě a její kráse, naučit děti pěstovat květiny a sázet stromy. Odbor pomáhal hlavně chudým obcím, aby i ty mohly děti učit, jak pěstovat květiny ať už ve škole, nebo doma. První schůzi Čechovy květnice vedla Renáta Tyršová,⁴⁸ ta se ale kvůli jiným aktivitám nemohla stát předsedkyní odboru, tou byla zvolena Olga Drtinová.⁴⁹ Odbor získal velký pozemek v blízkosti obecných a měšťanských škol v Praze Na Maninách, květnice zde byla předána svému účelu v květnu 1911. Manželka Jana Urbana Jarníka, Jindřiška, byla místopředsedkyní výboru Čechovy květnice.⁵⁰ V roce 1910 vznikla Komise pro ochranu památek přírodních, uměleckých a historických. Vznikla *Památková komise*, složena byla z odborníků a převzala odborný dohled nad péčí o přírodní i historické památky. Mezi její činností byl i soupis památek, jehož velkou část vypracoval Studentský odbor a památková komise z něho vytvořila lístkový katalog.⁵¹

⁴⁵ *Tamtéž*, 231, 241; D. ZAJONCOVÁ, *Kulturně historické dědictví ...*, in: D. Foltýn (ed.), *Prameny paměti...*, Praha 2008, s. 229-270, zde s. 245-246, 263-264.

⁴⁶ B. JEDLIČKA-BRODSKÝ, *1904-1914. Deset roků ...*, Praha 1916, s. 18-19.

⁴⁷ Nejprve znovu vydal spis, který v roce 1893 vydal Spolek pro pěstování květin dětmi, který později zanikl. Dále Svaz vydal knihu zahradníka M. Fulína, *Děti zahradníci*, Břetislav Jedlička-Brodský sepsal knihu *Stromové a květinové slavnosti*.

⁴⁸ Renáta Tyršová (1854-1937) byla dcerou Jindřicha Fügnera, zároveň byla manželkou Miroslava Tyrše, oba mužové stáli u zrodu Sokola.

⁴⁹ Olga Drtinová (1870-1927) byla manželkou univerzitního profesora Františka Drtiny.

⁵⁰ Š. STEINOVÁ – V. WAAGE, *Historie svazu ...*, in: *Paginae historiae* 25, Praha 2017, s. 225-253, zde s. 231-232; B. JEDLIČKA-BRODSKÝ, *1904-1914. Deset roků ...*, Praha 1916, s. 31-34.

⁵¹ *Tamtéž*, s. 28.

Do Svazu okrašlovacích spolků nepatřily všechny existující spolky na území Čech, Moravy a Slezska (později z území celého Československa), nikdy do něho nevstoupily například německé spolky.⁵² Svaz okrašlovacích spolků se dle Vladimíra Waageho snažil navázat spolupráci s německými spolky, ale neúspěšně.⁵³ Přesto lze však konstatovat, že si Svaz časem získal velkou většinu českých okrašlovacích spolků, v roce 1914 bylo součástí Svazu 373 z celkových čtyř set okrašlovacích spolků.⁵⁴

Svaz měl svůj archiv pro shromažďování informací o jednotlivých okrašlovacích spolcích. Každý spolek měl vlastní složku, do které byly ukládány tiskoviny týkající se daného spolku. Nejčastěji se jednalo o zprávy o činnosti spolků, ty byly povinni každý rok všechny okrašlovací spolky zasílat Svazu okrašlovacích spolků. Ústředí tak mohlo, dle informací od jednotlivých spolků, analyzovat statistické údaje, ať už pro svůj časopis *Krása našeho domova*, nebo pro jiné účely. V roce 1909 byl založen fotografický archiv, jehož úkolem bylo dosavadní sbírku fotografií, obrázků a pohlednic krajin, zákoutí, přírodních, uměleckých i historických památek roztřídit.⁵⁵ Tyto materiály se dnes nacházejí v Archivu Akademie věd České republiky ve fondu Svaz okrašlovací v Praze.

Okrašlovací spolky často spolupracovaly s dalšími spolky podobného zaměření, někteří také vstoupili do Svazu okrašlovacích spolků. Úzká spolupráce probíhala například s těmito spolky: Klub českých turistů, Český zemský svaz pro povznesení návštěvy cizinců v Čechách, Klub přírodovědecký v Praze, Zalesňovací a okrašlovací spolek pro královské hlavní město Prahu a okolí, Česká botanická společnost, Svaz Osvětový, Klub Za Starou Prahu, Spolek přátel starožitností, ale také různé zahradnické spolky.⁵⁶

V roce 1908 se započalo se sepisováním soupisu přírodních památek a od tohoto roku se přerozdělovaly členům Svazu sazenice stromů a keřů.⁵⁷ V roce 1911 vydal Svaz doporučení, aby spolky zřizovaly památkové odbory. Ty měly v budoucnu pomáhat se soupisem přírodních památek, tím by se Svazu usnadnila práce při snaze o zákonnou ochranu těch nejdůležitějších

⁵² H. LIBROVÁ, *Sociální potřeba ...*, Brno 1987, s. 64; Š. STEINOVÁ – V. WAAGE, *Historie svazu ...*, in: *Paginae historiae* 25, Praha 2017, s. 225-253, zde s. 226; B. JEDLIČKA-BRODSKÝ, *1904-1914. Deset roků ...*, Praha 1916, s.15-16.

⁵³ V. WAAGE, *Okrašlovací spolky ...*, in: *Studie a zprávy* 6, Praha 2016, s. 115-135, zde s. 120.

⁵⁴ B. JEDLIČKA-BRODSKÝ, *1904-1914. Deset roků ...*, Praha 1916, s. 10.

⁵⁵ *Tamtéž*, s. 22-24.

⁵⁶ *Tamtéž*, s. 12; D. ZAJONCOVÁ, *Kulturně historické dědictví ...*, in: D. Foltýn (ed.), *Prameny paměti...*, Praha 2008, s. 229-270, zde s. 246; Š. STEINOVÁ – V. WAAGE, *Historie svazu ...*, in: *Paginae historiae* 25, Praha 2017, s. 225-253, zde s. 232.

⁵⁷ *Tamtéž*, s. 233.

památek.⁵⁸ Ve stejném roce byla Svazem vydána publikace Jana Urbana Jarníka *Podstata, cíl a organizace okrašlování*.⁵⁹

Z důvodu velkého množství okrašlovacích spolků, rozmístěných do všech koutů Čech, Moravy i Slezska, vyvstala potřeba zřídit okrskové sbory, skupiny spolků ležících nedaleko od sebe. Cílem měla být lepší a rychlejší komunikace mezi jednotlivými spolky, a také jejich případná spolupráce na projektech v jejich okolí. Tyto skupiny spolků měly fungovat jako sokolské župy, nebo krajská učitelská sdružení, nad nimiž by fungovalo ústředí, stejně jako Svaz nad okrašlujícími spolky. V roce 1912 měl druhý jednatel František Tietze za úkol rozdělit všechny části země do vhodných skupin, dle místních i krajinných poměrů a vytvořit tak krajské, nebo okrskové svazy. O ustanovení krajských svazů se jednalo i v Hořických, kde se okrašlovací spolek měl stát součástí svazu v Nové Pace. Tam došlo jen ke svolání první schůze, k dalším schůzím a akcím již nedošlo. Okrašlovací spolek v Hořicích se chtěl v únoru 1914 ujmout této akce a jednal se Svazem o svolení, aby se mohl utvořit okrsek Hořický s okrašlovacím spolkem v Hořicích v čele. V roce 1916 stále nebyly kvůli nepříznivé době okrsky vytvořeny a později z tohoto úsilí sešlo.⁶⁰

Po vzniku Československa se působnost Svazu rozšířila i na Slovensko a okrašlovací spolek vznikl v Podkarpatské Rusi v Užhorodu. I přes počáteční nadšení byl během první republiky patrný úpadek některých menších okrašlovacích spolků, nebo dokonce jejich rušení, nejčastějším důvodem bylo málo členů. Velká většina spolků byla ale stále aktivní a pracovala na svých cílech. Za druhé světové války mohly okrašlovací spolky dál pokračovat ve své činnosti, protože se jednalo o nepolitické organizace. Svaz okrašlovacích spolků komunikoval s okupačními úřady, proto mohly okrašlovací spolky fungovat dál, ale bez členů židovského původu. Každý okrašlovací spolek musel úmysl konání valné hromady nahlásit okresnímu úřadu. Činnost v jednotlivých spolcích se za dobu okupace omezovala převážně pouze na menší úpravy ve svých obcích.⁶¹ Svazu okrašlovacích spolků nabádal oběžníkem na počátku okupace nacisty, že spolky mají pokračovat ve svých snahách, sázet nové stromy, zakládat nová muzea, shromažďovat doklady národní kultury, kraje i přírody. Zřizovat knihovničky s knihami

⁵⁸ VII. sjezd českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny z Čech, Moravy a Slezska v Hořicích, Hlasy Pojizerské 26 (11) 1911, s. 4.

⁵⁹ J. U. JARNÍK, *Podstata ...*, Praha 1911.

⁶⁰ *Tamtéž*, s. 3; B. JEDLIČKA-BRODSKÝ, *1904-1914. Deset roků ...*, Praha 1916, s. 11-12; SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 104, 145, 156, 169.

⁶¹ Š. STEINOVÁ – V. WAAGE, *Historie svazu ...*, in: *Paginae historiae* 25, Praha 2017, s. 225-253, zde s. 234-235.

o okrašlování, o stavbě domků, zahrádek, zařízení bytů. Pořádat přednášky, kde se občanstvo i žactvo mohlo seznamovat s okrašlovacími a ochranářskými snahami.⁶²

Po skončení druhé světové války byl prezident republiky Edward Beneš oceněn čestným členem Svazu okrašlovacích spolků. Toto vyznamenání bylo schváleno na valné hromadě již v roce 1938, ale diplom kvůli nastalým okolnostem mu nemohl být udělen. Společně s diplomem byl předán dar manželce prezidenta, Haně Benešové, a to svázané ročníky časopisu *Kráska našeho domova*.⁶³ V červnu 1945 Svaz okrašlovacích spolků pobízel spolky, aby co nejdříve navázaly nejužší spolupráci s místními národními výbory a neprodleně zahájily práci na odstranění pozůstatků války, zvláště trosek, barikád, německých nápisů, skládek smetí a stavebního materiálu. Spolky měly zabránit kácení stromů, usilovat o záchranu parků, zahrad i přírodních a umělecko-historických památek. Také měly vyzvat mládež k spoluúčasti na okrašlování a ochranářské práce a začlenit je do okrašlovacích spolků, aby si vychovaly dorost, který převezme později spolkovou práci a bude v ní pokračovat.⁶⁴

Rudé právo otisklo 27. 1. 1949 zprávu o nové organizaci činnosti amatérských spolků a sdružení, kde bylo uvedeno, že informace o hlášení spolků a organizací, jako jsou výtvarné, hudební, divadelní, taneční, fotografické, filmové herní a podobné spolky musí být registrovány na Ústředí lidové tvořivosti při Umění lidu v Praze. Toto hlášení se vztahovalo i na okrašlovací spolky, ty nepodávaly hlášení jednotlivě, ale Svaz okrašlovacích spolků provedl hromadné ohlášení všech sdružených spolků.⁶⁵

V roce 1951 došlo k rozpuštění Svazu okrašlovacích spolků, z důvodu zjednodušení spolkového života a posílení masových složek se měly okrašlovací spolky začlenit do ostatních masových organizací. Některé spolky ukončily činnost sami, jiné „dobrovolně“ přešly pod místní Osvětovou besedu, kde se časem jejich úsilí rozpustilo v ostatních činnostech. Svaz nemohl dále vydávat časopis *Kráska našeho domova*.⁶⁶ Svaz rozeslal oběžník č. 1. 1951, v němž informoval okrašlovací spolky, že likvidace by se měla provádět na pokyn příslušných okresních národních výborů (referát pro vnitřní věci a bezpečnost) a šlo zejména o takové spolky nevykonávající vůbec žádnou činnost. Nuceny k likvidaci neměly být spolky vykazující řádně splněné pracovní plány za rok 1950 a plánované práce na rok 1951. Pokud se některé

⁶² SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Oběžníky Svazu*, inv. č. 24, nestr.

⁶³ Š. STEINOVÁ – V. WAAGE, *Historie svazu ...*, in: *Paginae historiae* 25, Praha 2017, s. 225-253, zde s. 234-235.

⁶⁴ SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Oběžníky Svazu*, inv. č. 24, nestr.

⁶⁵ *Tamtéž; Organisuje se činnost amatérských spolků a sdružení*, Rudé právo 22, 27. 1. 1949, s. 5.

⁶⁶ Š. STEINOVÁ – V. WAAGE, *Historie svazu ...*, in: *Paginae historiae* 25, Praha 2017, s. 225-253, zde s. 237, 242-243.

spolky rozhodly k ukončení činnosti, měly zaplatit Svazu veškeré dlužné příspěvky i předplatné za časopis KND. Okrašlovací spolek v Hořicích na tento oběžník odpověděl, že jejich spolek dosud žádný pokyn k dobrovolné likvidaci od zdejšího ONV neobdržel, naopak že činnost spolku byla okresním národním výborem i místním národním výborem podporována.⁶⁷ Členové okrašlovacích spolků často přešli do jiných místních spolků, nejvíce k zahrádkářům, kteří od roku 1957 spojoval Československý svazu zahrádkářů a ovocnářů.⁶⁸

Soustavnou činnost okrašlovacích spolků na zvelebování krajiny nemohly nahradit za komunistického režimu jarní brigády, akce Z, ani jiné nárazové akce. Český svaz ochránců přírody nemohl substituovat činnost okrašlovacího spolku úplně, protože zvelebování lidských sídel nesouvisí zcela s ochranou přírody.⁶⁹ Částečně práci po okrašlovacích spolcích převzaly i další organizace, Dina Riegrová ve své diplomové práci⁷⁰ uvádí: Děti Země, Hnutí Duha, Arnika, Pozemkové spolky, mládežnické hnutí Brontosaurus, nebo Guerilla Gardening. Všechny tyto spolky se zaměřují na ochranu přírody, krajiny, životního prostředí, některé částečně i na kulturní památky. Okrašlovací spolky se sice svou činností také ochraně přírody věnovaly, ale nebyla to jejich jediná, u mnohých ani nejdůležitější náplň. Nejvíce podobný okrašlovacím spolkům je Guerilla Gardening, neboli partyzánského zahradničení, přívrženci tohoto konceptu sází květiny a stromy ve veřejném prostoru, aby ozelenili město a vylepšili jeho vzhled. Toto hnutí se někdy přirovnává ke squattingu, kdy je nelegálně obýván nějaký prostor, v tomto případě je ilegálně okrašlována veřejná nebo soukromá půda.⁷¹ Guerilla Gardening může vést k protestu a poukázání na problém s estetickou působností měst.

⁶⁷ SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Oběžníky Svazu*, inv. č. 24, nestr.

⁶⁸ Š. STEINOVÁ – V. WAAGE, *Historie svazu ...*, in: *Paginae historiae* 25, Praha 2017, s. 225-253, zde s. 237, 242.

⁶⁹ *Tamtéž*, s. 237; K. HUDEC, *Okrašlovací spolek ...* in: *Veronica* 5 1991, č. 2, s. 22-23.

⁷⁰ D. RIEGEROVÁ, *I za plotem ...*, Praha 2012, DP, UK, FHS, s. 26.

⁷¹ *Tamtéž*, s. 30.

3. Okrašlovací spolek Hořice

Hořice se nalézají v Podkrkonoší, v Královéhradeckém kraji, v okrese Jičín. Město se nachází na úpatí hořického chlumu, kde jsou ložiska pískovce, který se tu těžil již na přelomu 13. a 14. století, ve větší míře od poloviny 19. století, do stejné doby byly Hořice spíše venkovským městečkem. V Hořicích se střetávaly dva světy, zároveň zde probíhala zemědělská výroba sahající sem z Polabí, ale také podhorská výroba. V Hořicích se rozvinul především textilní průmysl, a to z domácích tkalcovských dílen přes faktorský systém, vznikly manufaktury a první textilní továrny. Kromě hořických trubiček je v Hořicích známá sochařská a kamenická škola fungující už od roku 1884.⁷²

První návrh, aby se ustanovil odbor, který by se staral o okrašlování města a jeho okolí, padl na obecním zasedání v dubnu 1880. První valná hromada Okrašlovacího spolku Hořice se konala v neděli 24. 10. 1880. Na valné hromadě se přečetly stanovy, spolek si vytyčil trojí úkol: zlepšovat podobu města, přispívat ke zdraví pomocí čistoty, vysazování stromů a bylin.⁷³ Od konce března 1881 začal pracovat na parku kolem kostela na hřbitově. Stanovy byly schváleny c. k. okresním hejtmanstvím v Hradci Králové 12. 4. 1881 s číslem 4111,⁷⁴ a tím byla oficiálně zahájena činnost Okrašlovacího spolku Hořice.

Okrašlovací spolek začal vytvářet soustavnou činnost až v roce 1882, jak tomu napovídají první zápisy v knize protokolů schůzí.⁷⁵ První roky své činnosti se věnoval hlavně sázení stromů a úpravy cest. Kvůli malému počtu členů, a tím i malému množství financí ze členských příspěvků, si spolek nemohl dovolit větší akce. Největším dosavadním projektem bylo vytvoření parku kolem kostela svatého Gotharda, který následující roky upravoval. Dále upravil nový hřbitov na svatogothardském vrchu, vytvořili plán, rozmístění a očíslování hrobů, pro lepší orientaci. Hřbitov byl rozdělen cestičkami a na západním svahu byly zbudovány schody pro pohodlnější přístup. Členové spolku plánovali postavit sochu Komenského na místě u školy, tento nápad byl zrealizován až o mnoho let později, a to Učitelskou jednotou Budeč, památník byl odhalen 6. 6. 1892. V roce 1890 spolek provedl výměnu sochy Krista na kříži,

⁷² Oldřiška TOMÍČKOVÁ a kol., *Hořice odedávna dodneška, putování dějinami města slovem a obrazem*, Hořice 2008, s. 23, 146, 149-150, 199; *Hořice v podkrkonoší*, Český svět 21 (35) 1925, s. 1-4.

⁷³ SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Založení spolku*, inv. č. 26, nestr.; *Tamtéž, Pamětní kniha města Hořice*, kn. 2, 1876-1890, s. 222, 247.

⁷⁴ *Tamtéž*, Stanovy spolku, inv. č. 25, nestr.

⁷⁵ *Tamtéž*, inv. č. 1, s. 4.

kteřou daroval pan Josef Jiříček do kostela, starý kříž byl umístěn v parku na severu od kostela, kde stál až do roku 1953, kdy byl přenesen na východ od kostela, před apsidu.⁷⁶

Od roku 1894 úplně ustala činnost spolku na jedné straně kvůli nedostatku členů,⁷⁷ na druhé straně kvůli úplnému nezájmu obyvatel města. Po osmi letech, vzhledem k potřebě okrášlit a vylepšit mnoho věcí ve městě, byla svolána valná hromada bývalým předsedou spolku Bohdanem Haklem,⁷⁸ bylo vydáno svolání ke všem bývalým členům spolku a zároveň ke všem obyvatelům města, kteří by měli zájem o zvelebení a rozkvětu Hořic a okolí, aby se sešli v červenci 1902. V první řadě bylo potřeba vypracovat nové stanovy, vytvořit účinnou propagaci zájmů spolku a jeho příští činnosti. Spolek se měl zaměřit na zvýšení turistické návštěvnosti, opatřovat letní byty pro cizince, odstraňovat prvky hyzdící město a nabádat spoluobčany, aby zlepšovaly podobu svých budov. Jako hlavní cíl si vytknuli postavit velký památník Františku Palackému na Palackého náměstí, rozšířit Smetanovy sady až na vrch svatého Gotharda, a také postavit památníky slavným hořickým rodákům. Obnovený spolek si zvolil heslo své činnosti: *Ozdobuj domov svůj*.⁷⁹ Nové stanovy spolku byly sepsány 31. 8. 1902 a následně úředně schváleny na základě zákona ze dne 15. 11. 1867 z. ř. č. 134, o právu společným. Oficiální název spolku zněl Městský spolek pro povznesení návštěvy a okrašlování Hořic se sídlem v Hořicích.⁸⁰

V roce 1903 se plánovalo odstranit obě kašny, jak z náměstí, tak stojící u sv. Floriána, protože byly nevhledné a nehygienické. Plánovali nahradit kašnu na náměstí pěkným kamenným stojanem a okolo zasadit 4 lípy. V tomto roce byly ve spolku ustanoveny odbory a každý z nich měl svého předsedu zodpovídající za činnost v dané oblasti. Vznikl odbor turistický, sadový, lesní, sochařský, umělecký. Dále odbor pro povznesení návštěvy cizinců, zdravotnický,⁸¹ zpravodajský odbor.⁸²

Zábavní odbor výstavnický plánoval postavit v roce 1903 meteorologický sloup ve Smetanových sadech kvůli Hospodářsko-průmyslové a umělecké výstavě českého

⁷⁶ *Tamtéž*, s. 5-7, 15; *Tamtéž, Hodnocení činnosti*, inv. č. 31, nestr.; O. TOMÍČKOVÁ a kol., *Hořice ...*, Hořice 2008, s. 74, 246-247; SOKA Jičín, Archiv města Hořice, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 2, 1876-1890, s. 386.

⁷⁷ V roce 1893 okrašlovací spolek čítal pouze 37 platících členů.

⁷⁸ V roce 1905 byl v odborné sochařské škole vyroben mramorový reliéf prvního předsedy a zakladatele spolku Hakla, srov. SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 1, s. 44.

⁷⁹ *Tamtéž*, s. 17-18; SOKA Jičín, Archiv města Hořice, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 5, 1899-1903, s. 513-514.

⁸⁰ *Tamtéž, Stanovy spolku*, inv. č. 25, nestr; *Tamtéž, Výzvy k rozšíření členské základy*, inv. č. 35, nestr.

⁸¹ Zdravotnický odbor se měl starat o budoucí lázně, které ale nikdy nevznikly.

⁸² *Tamtéž*, inv. č. 1, s. 20-21.

severovýchodu. Okrašlovací spolek přispěl na zakoupení meteorologického sloupu s podmínkou, že sloup zůstane trvale v Hořicích. Architekturu sloupu navrhl Václav Weinzettl, detaily výzdoby nakreslil odborný učitel Vondráček a zhotovení do pískovce měl na starosti sochař Černý. Meteorologické přístroje byly od pražské firmy bratří Fričů. Argumentem pro postavení meteorologického sloupu bylo: „*Poněvadž sloup tento bude nejen okrasou sadů, nýbrž bude znamenitým a stálým poučováním jak mládeže tak dospělých v málo dosud rozšířených vědomostech z oboru meteorologie.*“⁸³ Po skončení výstavy v září 1903 se jednalo, kam se meteorologický sloup umístí. Nemohl být umístěn před radnicí, protože by tam překážel kvůli frekvenci při dobytčím trhu. Sloup byl nakonec umístěn na místě staré kašny na náměstí. Od 1. 1. 1904 se zapisovaly údaje z meteorologického sloupu pravidelně třikrát denně, a to ráno v 7 hodin, odpoledne ve 14 hodin a večer v 19 hodin. Zprávy měly být odesílány říšskému ústavu meteorologickému ve Vídni. Sloup stál na náměstí Jiřího z Poděbrad až do roku 1950, kdy byl kvůli úpravě náměstí odstraněn.⁸⁴

Jak už bylo naznačeno, v Hořicích se konala Hospodářsko-průmyslová a umělecká výstava českého severovýchodu, a to od 26. 7. do 13. 9. 1903. Jako výstaviště byly využity nově založené Smetanovy sady a nová školní budova Na Daliborce. Byla to obrovská akce, v rámci ní se konaly různé slavnosti, sjezdy, divadelní představení, koncerty i sportovní závody.⁸⁵ Během této výstavy byl slavnostně odhalen pomník Bedřichu Smetanovi.⁸⁶ Okrašlovací spolek vystavoval například pohlednice Hořic a okolí, mapy turistických cest, a knihu *Průvodce po Hořicích a okolí* v krkonošském pavilonu, který navrhl architekt Václav Weinzettl ve stylu lidových staveb.⁸⁷ Na výstavě českého severovýchodu byl vystaven také pískovcový monolit, obdivovaný pro svou délku 12,4 metru. Z tohoto obřího kusu byl vyroben Riegrův obelisk slavnostně odhalený v roce 1907. Původně se uvažovalo o umístění obelisku ve Smetanových sadech, ale protože by přesahoval všechny ostatní sochy, a nakonec by ho zakryly koruny stromů, proto byl komitétem pro stavbu Riegrova obelisku, ve kterém zasedala většina členů

⁸³ *Tamtéž*, *Meteorologický sloup*, inv. č. 41, nestr.

⁸⁴ *Tamtéž*; SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 1, s. 21, 27, 29, 31; Petr GLÁSER, *Václav Weinzettl na hořické výstavě*, Pod Zvičinou 21 (3) 2003, s. 9-11.

⁸⁵ O. TOMÍČKOVÁ a kol., *Hořice ...*, Hořice 2008, s. 167.

⁸⁶ Více viz kapitola Smetanovy sady.

⁸⁷ SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Hospodářsko-průmyslová a umělecká výstava českého severovýchodu v Hořicích*, inv. č. 39, nestr.

výboru okrašlovacího spolku, vybráno místo na vrchu svatého Gotharda.⁸⁸ K výstavě českého severovýchodu byl zpracován podrobný katalog.⁸⁹

Spolek během prvních let své obnovené činnosti získal obrovské množství nových členů a na konci roku 1903 jich měl 378. Okrašlovací spolek začal být znovu aktivní, zasloužil se o vydání *Průvodce po Hořicích a okolí* ilustrovaný fotografiemi města, text sepsal učitel Alois Černý a byla vydána série 10 pohlednic. Dále vysadil stromy na Hankově náměstí. Vyčištěny byly Žižkovy sady, upravena husitská mohyla a zřízeny k ní byly schody. Důležitým úkolem pro okrašlovací spolek bylo zbudovat lázně pro místní obyvatele, kteří neměli ve svém bydlišti možnost využívat ani vanové, ani parní lázně.⁹⁰

Okrašlovací spolek se potýkal s námitkami proti osazování náměstí stromy, lidé se odvolávali na to, že stromy budou překážet při výročních, týdenních, nebo dobytčích trzích, nebo že budou stínit obchodníkům do výloh.⁹¹ Okrašlovací spolek ale argumentoval tím, že vysázené stromořadí po obou stranách chodníku nebude nikomu překážet a také, že „stromy by byly čističi vzduchu, posilou zraku i potěchou znavenému duchu“.⁹² I přes všechn odpor se spolku nakonec povedlo vysadit stromy na náměstí Jiřího z Poděbrad i na Palackého náměstí. V roce 1904 spolek koupil pavilon, který postavil na vyvýšený základ na *Horské* neboli *Krkonošská vyhlídce*. Ve stejném roce se stal spolek členem nově utvořeného Svazu okrašlovacího spolku. V následujícím roce byla umístěna na rohu hotelu U Zlatého beránka plastická mapa okresu Hořice. Na valné hromadě 1906 byly upraveny stanovy. Spolek slavil čtvrt století od svého založení, proto uspořádal 12. 4. 1906 stromovou slavnost, které se kromě členů okrašlovacího spolku zúčastnilo více než šest set dětí, členové místní školní rady. Po projevech a sborovém zpěvu byly ve školní zahradě *Na Habru* vysazeny za každou třídu dva stromy. Ve stejném roce byla odhalena pamětní deska bratří Durdíků.⁹³

V roce 1908 se začala projednávat stavba restauračního pavilonu ve Smetanových sadech a pomýšlelo se nad zřízením lidových lázní. Léčebné lázně se měly zřídit již před deseti lety

⁸⁸ O. TOMÍČKOVÁ, *První pomník Bedřicha Smetany a založení Smetanových sadů: 100. výročí*, Pod Zvičinou 21 (3) 2003, s. 14.

⁸⁹ Katalog výstavy českého severovýchodu v Hořicích roku 1903 je dostupný online na digitální knihovně: <https://kramerius.svkhk.cz/view/uuid:9cd57b03-0797-4e8f-90cb-6987dd633034?page=uuid:35675300-793c-11e4-b564-00155d010f03> (cit. 10. 3. 2022).

⁹⁰ SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 1, s. 31.

⁹¹ *Tamtéž*, s. 32.

⁹² *Tamtéž*, s. 32.

⁹³ O pamětní desce více v samostatné kapitole; *Tamtéž*, s. 42, 57-58; *Tamtéž*, inv. č. 2, s. 3; *Stromové slavnosti*, KND 2 (7) 1906, s. 131; SOKA Jičín, Archiv města Hořice, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 6, 1906-1911, s. 200.

v Korbelce. Celá věc však ztroskotala jednak z nedostatku porozumění širší veřejnosti, jednak kvůli financím a také z důvodu velké vzdálenosti od hlavního města. Okrašlovací spolek byl přesvědčen, že se poměry změnily, že už se více uznává potřeba lázní, které jsou nejbezpečnějším prostředkem k zachování zdraví. Myšlenka na vytvoření lázní nebyla opět úspěšná, proto od ní bylo definitivně upuštěno.⁹⁴ Koupadla se slunečními lázněmi v okolí Hořic se povedla zbudovat až v letech 1923-1925 a to na spodním Dachovském rybníce.⁹⁵ V letní sezóně 1909 pořádal okrašlovací spolek ve Smetanových sadech promenádní koncerty.⁹⁶ V následujícím roce došlo k postavení obou soch „dětí pod stromy“ u vchodu do Smetanových sadů před budovou školy Na Daliborce, provedeny byly v c. k. odborné sochařské škole dle modelů profesora Václava Suchomela.⁹⁷

V květnu 1911 se v Hořicích konal sjezd Svazu okrašlovacích spolků. Sjezdový program plánovali dlouho dopředu, stejně jako se snažili co nejlépe město upravit, aby působilo dobrým dojmem a bylo vizitkou okrašlovacího spolku. Předsjezdové číslo časopisu Svazu okrašlovacích spolků *Krása našeho domova*⁹⁸ bylo věnováno Hořicím, kde byli čtenáři seznámeni jak s historií města, tak okrašlovacími počiny a sochařskými díly. Sjezd začal 27. 5. večer přátelským večírkem v hotelu U Zlatého beránka za spoluúčasti hudebního spolku Dalibor. Druhý den ráno se uskutečnila prohlídka města a o desáté hodině valná hromada, kde byli přivítáni delegáti Svazu starostou města. Poté probíhal společný oběd. Odpoledne se konal koncert ve Smetanových sadech. Při večírku se nevybíralo vstupné, ale během zábavy byla sbírka na postavení Husova pomníku. Sjezdu se zúčastnilo 71 delegátů, kteří ho hodnotili velmi zdařile.⁹⁹

Poté začala činnost spolku upadat, pozornost upíral hlavně na postavení Husova pomníku, dále vykonával jen drobné rutinní práce jako sázení stromů a úpravu cest. Husův pomník byl zdárně dokončen a slavnostně odhalen 5. 7. 1914.¹⁰⁰ Válka zasáhla i spolek, takže nevyvíjel

⁹⁴ SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 22, 41.

⁹⁵ Se znovuvzkříšenou myšlenkou vybudovat lázně přišla v roce 1920 Tělocvičná jednota Sokol, ale neměla dostatek financí, proto se spojila s hořickou obcí a následně byla vytvořena lázeňská komise, která obsahovala i zástupce s dalších spolků a korporací, okrašlovací spolek ale nebyl součástí. Srov. Hana FAJSTAUEOVÁ, *Rozmarná léta, aneb, Plovárny na Jičínsku*, Jičín 2014, s. 73-79.

⁹⁶ SOKA Jičín, Archiv města Hořice, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 6, 1906-1911, s. 567.

⁹⁷ *Tamtéž*, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Hodnocení činnosti*, inv. č. 31, nestr; *Tamtéž*, inv. č. 2, s. 105-106.

⁹⁸ KND 7 (5) 1911, s. 69-85.

⁹⁹ SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 103, 122, 125, 139; *VII. sjezd českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny z Čech, Moravy a Slezska v Hořicích*, Hlasy Pojizerské 26 (11) 1911, s. 4; SOKA Jičín, Archiv města Hořice, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 6, 1906-1911, s. 750-751.

¹⁰⁰ Více o Husovu pomníku viz samostatná kapitola.

téměř žádnou činnost, nechť k jakékoli práci začala však už před válkou. Za války řešili tradiční problémy s vandaly, kteří ničili spolkový majetek a sochy. První a poslední výborová schůze po konci války se sešla 9. 4. 1919, poté činnost plně utichla, spolek vykonával jen běžné práce jako sázení stromů a vylepšování Smetanových sadů. Spolek opět zahájil činnost po dlouhé přestávce v únoru 1924.¹⁰¹

V roce 1928 začal okrašlovací spolek budovat nové sady. Když se odborný učitel státní průmyslové školy Josef Král, který měl v sousedství nově plánovaných sadů vilku, dověděl o stavbě sadů, rozhodl se přispět částkou 10 000, když sady budou pojmenovány po něm. Městská rada tento návrh schválila, ale vyjednávání s majiteli okolních pozemků o koupi postupovalo velice pomalu. Úprava Králových sadů byla hotova až na jaře 1932, bohužel se jich Josef Král nedožil, protože zemřel 12. 1. 1931 v 78 letech.¹⁰²

Větší projekt, na kterém se okrašlovací spolek podílel, bylo zřízení okružní stezky na vrch svatého Gotharda, pojmenovanou na počest prvního ministra financí, doktora Aloise Rašína. Na zřízení této stezky spolupracoval okrašlovací spolek s místním odborem KČT a Masarykovy galerií plastik. Ve stejné době se v mnohých městech na památku Rašína pojmenovávaly ulice, náměstí, sady, cesty i stezky, protože se blížilo výročí deseti let od jeho zavraždění.¹⁰³ Také bylo navrženo na vhodném místě udělat odpočívadlo, kde by stálo i Rašínovo poprsí z hořického pískovce.¹⁰⁴ Stezka vedla od Riegrova obelisku, který byl symbolem prvního bojovníka za samostatnost národa, kolem hřbitovů a končila u Masarykovy galerie plastik nad Smetanovými sady, tedy symbolicky u prvního prezidenta naší Československé republiky T. G. Masaryka. Ze stezky se rozprostíraly výhledy na všechny strany, jednak na Krkonoše na severu, jednak na jižní straně výhled na Nechanice. Stezka měla být vybudována do roku 1934, kdy se v Hořicích měla pořádat *Podkrkonošská výstava českého odboje, práce a svérázu kraje v Hořicích v Podkrkonoší*.¹⁰⁵ Cíl se podařilo splnit a neděle 12. 8. 1934 byla nazvána *dnem Rašínova kraje*, veřejnosti byla odevzdána jak Rašínova stezka, tak Rašínův pomník. Slavnost začínala průvodem k Rašínovu pomníku, kde hrála hudba, poté starosta města a bývalý ministr průmyslu, obchodu a živností Ing. Ladislav Novák pronesli řeč, následně zazněla státní hymna. Akce se zúčastni také členové Rašínovy rodiny

¹⁰¹ SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 170-171, 179,180-181, 185; SOkA Jičín, Archiv města Hořice, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 11, 1924, s. 30.

¹⁰² SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 195, 200-201, 204.

¹⁰³ *Tamtéž*, *Zřízení Rašínovy stezky*, inv. č. 55, nestr.; *Tamtéž*, inv. č. 2, s. 212-213.

¹⁰⁴ *Tamtéž*, s. 215.

¹⁰⁵ *Tamtéž*, *Zřízení Rašínovy stezky*, inv. č. 55, nestr.; *Tamtéž*, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 18, 1933-1934, s. 13.

z Nechanic. Pomník převzalo město pod svou ochranu. Poté se přítomní vydali na vrch svatého Gotharda, kde byl východ Rašínovy stezky, tam byla slavnostně rozvázána závora z chvojí sestrou Aloise Rašína, a tím byla stezka předána veřejnosti.¹⁰⁶

Kniha protokolů schůzí končí zápisem výborové schůze 20. 10. 1933, dále už do knihy nebylo nic zapsáno. Z ostatních archivních pramenů jsou možné zjistit jen kusé informace. Za okupace nacisty okrašlovací spolek nepřerušil činnost, protože mohl na základě nařízení ze dne 31. 3. 1939 okresního úřadu, nadále vyvíjet svoji spolkovou činnost v rámci stanov.¹⁰⁷ V červenci 1941 vypsali okrašlovací spolek soutěž o nejkusnější květinovou výzdobu oken, balkonů a verand, ale akce byla provedena jen z části a ceny (150, 100 a 50 korun) nebyly uděleny.¹⁰⁸ V roce 1942 kvůli evidenci spolků, vykázal spolek činnost, že v okolí koupaliště Dachovy, kde opravil cesty a zřídil lavičky. Tam také spolek pomáhal při úpravě studánek. Ve městě byly opraveny lavičky a další cesty, upraveno bylo také okolí Husova pomníku.¹⁰⁹

Okrašlovací spolek Hořice byl dle paragrafu 9 zákona č. 68 ze dne 12. 7. 1951 dobrovolně přičleněn k okresní osvětové besedě při ONV v Hořicích od 1. 10. 1951.¹¹⁰ Název spolku zněl: Spolek pro okrašlování a ochranu domoviny v Hořicích při okresní osvětové besedě. Podle vyhlášky ministerstva vnitra č. 3120 z 20. 9. 1951 mohl spolek pokračovat nepřetržitě v další činnosti, hořický okrašlovací spolek pracoval hlavně na zřízení balustrády kolem kostela. V roce 1952 se název změnil na Sdružení přátel pro okrašlování města Hořice a okolí. Od 1. 9. 1953 byla zrušená osvětová beseda Hořice a byla ustanovena tzv. Rada osvětového domu. Zřízením okresního osvětového domu vznikla nová zastřešující organizace kulturního života. Dům osvěty žádal okrašlovací spolek 9. 8. 1954, aby se přičlenil pod osvětový dům jako vlastivědný kroužek. Dle posledních dochovaných archivních pramenů ještě v roce 1963 stále fungoval okrašlovací spolek při osvětové besedě v Hořicích.¹¹¹

Posledním velkým projektem okrašlovacího spolku byla úprava okolí děkanského chrámu Narození Panny Marie.¹¹² Okolo kostela postavil spolek balustrádu, a také zde vytvořil malý

¹⁰⁶ *Tamtéž*, s. 120-123.

¹⁰⁷ *Tamtéž*, *Hodnocení činnosti*, inv. č. 31, nestr.

¹⁰⁸ *Tamtéž*, *Kronika města Hořice 1941-1943*, s. 131.

¹⁰⁹ *Tamtéž*, *Hodnocení činnosti*, inv. č. 31, nestr.

¹¹⁰ *Tamtéž*, *Spolky – reorganizace*, inv. č. 1113, nestr.; *Tamtéž*, *Úprava okolí děkanského chrámu*, inv. č. 48, nestr.

¹¹¹ *Tamtéž*, *Začlenění do osvětové besedy a Domu osvěty*, inv. č. 28, nestr.

¹¹² Kostel Narození Panny Marie v Hořicích stojí na původním gotickém kostele z 13. století, který vyhořel a na jeho místě byl v letech 1741-1744 vystavěn kostel podle návrhu Kiliána Ignáce Dientzenhofera. Kostel poté ještě několikrát vyhořel a věž i střecha musely být nově pokryty. Jedná se o barokní, centrální kostel na křížovém půdoryse s průčelím zakončeným trojúhelníkovým štítem, srov. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech*,

parčík.¹¹³ Práce na osazení balustrády kolem kostela děkanského chrámu byly radou MNV schváleny 6. 12. 1949, už předtím vzal památkový ústav tuto akci na vědomí, takže umístění balustrády mohlo být zahájeno.¹¹⁴ Projekt balustrády zakončené na pilířích se sochařskou výzdobou navrhl už před rokem 1936 architekt František Blažek. Byla požádána sochařská škola o vyhotovení balustrády, v té době se zjistilo, že sochařská škola má už kuželky vhodné pro využití na balustrádu vyrobené na skladě, protože je žáci školy vyráběli v době, kdy neměla škola jiné zakázky. V Blažkově návrhu se počítalo na balustrádě se se šesti barokními sochami českých patronů přislíbené vyhotovit sochařem Janem Vávrou. Dále bylo v roce 1936 žádáno o povolení pokácet staré nevzhledné kašany blízko kostela překážející zamýšlenému projektu jak technicky, protože by nebylo možné ve vhodné vzdálenosti od kostela balustrádu vystavět, tak esteticky, jelikož stromy zakrývaly výhled na kostel. Jak práce na stavbě balustrády pokračovaly, respektive nepokračovaly, se ve fondu okrašlovacího spolku nedochovalo. Další dokumenty jsou až z přelomu čtyřicátých a padesátých let dvacátého století. Krajský národní výbor v Hradci Králové vydal 4. 7. 1951 stanovisko, že nesouhlasí s výzdobou balustrády u barokního kostela Narození Panny Marie v Hořicích a nedoporučuje realizaci plastik, protože celkový charakter kostela nedovoluje další sochařskou výzdobu v odlišném slohu, návrhy byly podle nich obsahově chudé, postrádaly dynamičnost, a tím nezapadanou do celkového prostředí.¹¹⁵

V srpnu 1951 bylo rozhodnuto osadit kamennou balustrádu, ale bez navrhované sochařské výzdoby. Přípravné práce započaly již v roce 1951, v následujícím roce byla osazena balustráda ve východní části (Komenského ulice), také bylo zřízeno schodiště před děkanstvím a u sakristie. V roce 1953 se mohlo přejít k provedení části balustrády před hlavním vchodem, poté co byl kříž ze severní strany kostela přesunut na východní před apsidu kostela. Kvůli měnové reformě, která proběhla v červu 1953, přišel spolek o velké množství financí určených na dokončení balustrády. Okrašlovací spolek podal žádost, aby byly naspořené finance na vkladní knížce převedeny v lepším kurzu (5:1), ale žádosti nebylo vyhověno, protože předpisy o peněžní reformě neměly ustanovení o výjimkách. Z tohoto důvodu byly před koncem roku 1953 zastaveny práce na kamenné balustrádě, protože nebyly zajištěny dostatečné finance. Ministerstvo kultury v Praze věnovalo 19. 2. 1954 spolku částku 15 000 korun pro pokračování

sv. I, A-J, Praha 1977, s. 433; Marcela NOVÁKOVÁ, *Chrám a kostely Čech, Moravy a Slezska*, Praha 2011, s. 100; Petr DAVID, *1000 kostelů, klášterů a kaplí*, Praha 2013, s. 121.

¹¹³ O. TOMÍČKOVÁ a kol., *Hořice ...*, Hořice 2008, s. 62.

¹¹⁴ SOKA Jičín, f. MěNV Hořice, *Okrašlovací spolek*, neinv.

¹¹⁵ SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Úprava okolí děkanského chrámu*, inv. č. 48, nestr.

prací na balustrádě. Při žádosti o další finanční dar pro následující rok, byla žádost zamítnuta, podle vyjádření Státní památkové správy: „*balustráda jest výtvarně pochybná a prakticky zbytečná.*“¹¹⁶ Z tohoto důvodu nebylo možné poskytnout finance ze státních prostředků na památkovou péči. V roce 1959 se okrašlovací spolek rozhodl prodat žulový blok vlastníci od roku 1903, ze kterého měl být původně vytvořen Husův pomník, ten nakonec nebyl vytvořen ze žuly, ale z pískovce. Žulový blok byl sochařské škole přenechán za 3 665 korun v únoru 1962.¹¹⁷

3.1. Smetanovy sady

Smetanovy sady zřídil v roce 1901 hudební spolek Dalibor, když prodal místní školní radě pozemek pro postavení školy *Na Daliborce*, jejíž jméno na spolek odkazuje. Hudební spolek Dalibor místo toho koupil pole, na kterém byly založeny sady. Josef Fejfar,¹¹⁸ člen Daliboru, měl už v roce 1889 nápad postavit pomník Bedřichu Smetanovi, nejprve bylo potřeba zajistit místo, kam by pomník mohl být umístěn. V únoru 1900 byla vypsaná soutěž na návrh městských sadů, na počty hlasů vyhrál zahradní architekt Julius Krýsa. Ale kvůli tomu, že druhý nejlepší návrh se více hodil pro místní poměry, byl s drobnými změnami realizován návrh Aloise Arnolda.¹¹⁹ Sady byly zřízeny nákladem asi 20 000 korun provedené Krýsovým pražským technickým závodem pro zřizování sadů a zahrad. Smetanovy sady byly předány obci bez jakýchkoli dluhů s podmínkou, aby je vedla a dále rozšiřovala v uměleckém duchu.¹²⁰

Socha Bedřicha Smetany byla zhotovena dle modelu akademického sochaře Mořice Černila místní sochařskou školou a byla slavnostně odhalena 1. a 2. 8. 1903 v rámci Hospodářské, průmyslové a umělecké výstavy českého severovýchodu. Během výstavy bylo také ve Smetanových sadech umístěno sousoší *Husité na stráži* vytesané Františkem Vejsem na návrh Václava Suchomela.¹²¹

¹¹⁶ *Tamtéž.*

¹¹⁷ *Tamtéž.*

¹¹⁸ Josef Fejfar byl jeden čas také starostou města, v roce 1908 byl jmenován čestným členem okrašlovacího spolku, jako zasloužilý člen okrašlovacího spolku, odboru hudebního spolku Dalibor, který stál u založení Smetanových sadů. Srov. SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 37.

¹¹⁹ Alois Arnold byl zahradníkem arcivévodě Františka Ferdinanda d'Este na Konopišti. O. TOMÍČKOVÁ, *První pomník ...*, Pod Zvičinou 21 (3) 2003, s. 11-14, zde s.

¹²⁰ *Tamtéž*, inv. č. 1, s. 43, 54; O. TOMÍČKOVÁ a kol., *Hořice ...*, Hořice 2008, s. 219-223; TÁŽ, *První pomník ...*, Pod Zvičinou 21 (3) 2003, s. 11-14.

¹²¹ TÁŽ a kol., *Hořice ...*, Hořice 2008, s. 219-223, 225.

Okrašlovací spolek se v roce 1902 opět probudil k životu a založil sadový odbor, který si už v roce 1903 stanovil za úkol, aby se celé provedení a rozšiřování Smetanových sadů řešilo jednotně, a to až na vrch svatého Gotharda. V roce 1904 se jednalo, v rámci rozšíření parku, o vybudování trvalého hudebního pavilonu v parku. V říjnu 1905 proběhl konkurz na hudební pavilon do Smetanových sadů. Došly čtyři návrhy, tři ze dřeva a jeden ze železa, ten byl z konkurzu vyřazen, jelikož nevyhovoval podmínkám rozměrů. Ze zbývajících tří návrhů byla udělena cena Josefu Kulhánkovi s podmínkou provedení některých změn a zhotovení modelu ze sádry.¹²² Na základě schváleného Kulhánkova modelu pavilonu stavbu provedl architekt Václav Weinzettl. Na uhrazení nákladů uzavřel hudební spolek Dalibor u místní občanské záložny půjčku na 1800 korun na umoření toho dluhu se dohodly všechny zúčastněné spolky přispívat ročně 30 korun.¹²³ Hudební pavilon stál v sadech až do počátku šedesátých let minulého století, kdy byl odstraněn.¹²⁴

Okrašlovací spolek získal pro Smetanovy sady pozemky od místní školní rady, byla vyhrazena část pro školní zahradu, zbývajícím pozemkem mohl okrašlovací spolek využívat. V roce 1905 se začalo s rozšiřováním sadů, které provedl Julius Krýsa na popud okrašlovacího spolku. V této době okrašlovací spolek pořádal kampaň snažící se prostřednictvím letáček přesvědčit místní obyvatele, aby přispěli na rozšíření Smetanových sadů, ať už finančně, nebo tím, že by vstoupili do okrašlovacího spolku. Zatím byly sady rozšířeny jen ke škole Na Daliborce a v budoucnu plánovali sady rozšířit až k vrchu svatého Gotharda a sloučit je s Žižkovými sady založené místní TJ Sokol v roce 1873. Chtěli vytvořit příhodné místo pro národní i spolkové slavnosti a koncerty, místo, kde by se mohla mládež pobavit, kde by si lidé mohli po práci oddechnout na čerstvém vzduchu, aniž by museli jít do lesa. Zároveň bylo v plánu vytvořit ze sadů uměleckou galerii soch pod širým nebem lákající davy turistů.¹²⁵

Když bylo v roce 1907 zakoupeno pole sousedící se Smetanovými sady od pana Vilenbacha, plánovalo se na tomto místě postavit restaurační pavilon. Prvotní požadavek zněl, že se má navrhnout budova ve stylu podkrkonošských lidových staveb.¹²⁶ Restaurace měla být dřevěná, aby nebyl rušen krásný výhled na vrch svatého Gotharda. Z realizace sešlo kvůli nedostatku financí, jednu dobu se uvažovalo koupit starý dřevěný pavilon, a poté ho přestavit v restauraci,

¹²² SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 1, s. 29, 40, 53.

¹²³ *Tamtéž*, inv. č. 2, s. 2.

¹²⁴ O. TOMÍČKOVÁ a kol., *Hořice ...*, Hořice 2008, s. 219.

¹²⁵ SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Zřízení a rozšíření Smetanových sadů*, inv. č. 38, nestr.

¹²⁶ *Tamtéž*, inv. č. 2, s. 22, 30; *Tamtéž*, Archiv města Hořice, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 6, 1906-1911, s. 440.

ani tento nápad nebyl uskutečněn.¹²⁷ Byl založen komitét mající za úkol postavit pavilon co nejvýhodněji, jak finančně, tak esteticky. Komitét zaujal stanovisko nejprve postavit jen malé restaurační zařízení, které by se časem rozšířilo o sál. Byl požádán architekt Dušan Jurkovič, aby vytvořil skicu menšího restauračního zařízení. On ale žádný návrh projektu nevypracoval. Během dalšího jednání byl požádán architekt Jarkovský a poté architekt Blažek, aby navrhli vhodné řešení restaurace. I přes několikrát opravovaný návrh stavby pokaždé z realizace sešlo kvůli nedostatku financí.¹²⁸ Od roku 1911 se tento projekt okrašlovacího spolku vůbec neřešil. Opět se stavba restauračního pavilonu začala probírat v roce 1924, měl se vypracovat takový plán, aby se skromná stavba mohla postupně rozšiřovat. Návrh restauračního pavilonu měl obsahovat: kuchyň, krytou verandu pro 200 lidí, zavřenou restaurační místnost asi pro 60 lidí, k tomu příslušnou kuchyň a pokoj pro hostinského, záchody, sklep a spíž. Ani tehdy se restaurační pavilon nezačal stavět.¹²⁹

Na podzim 1908 byla v sadech umístěna socha *Krakonoše* vyrobená podle modelu akademického sochaře Ladislava Šalouna, jenž ji věnoval sochařské škole v roce 1905. Uvažovalo se umístit sochu Krakonoše před sochařskou školu, nakonec byl pozván sám sochař Šaloun do Hořic, aby spolu s výborem okrašlovacího spolku a jeho uměleckým odborem vybral pro sochu vhodné umístění. Autorem pohádky inspirující Šalouna ke ztvárnění Krakonoše/Rýbrcoula byl Václav Tille. Malá plastika Krakonoše se dostala do krkonošského pavilonu na výstavu českého severovýchodu v roce 1903. O čtyři roky později, když byl odborný učitel Jan Kyselo v pražském Šalounově ateliéru, domluvil se s mistrem na zapůjčení modelu pro reprodukování do pískovce v hořické sochařské škole. Než byla socha umístěna do sadů byla vystavena na pražské jubilejní výstavě obchodní akademie, kde reprezentovala hořickou sochařskou školu. V roce 1915 nechal okrašlovací spolek okolo Krakonoše umístit plůtek z březových větví, protože byla socha už několikrát poničena, plůtek měl také zamezit, aby se děti nemohly dostat až k němu, později byl plůtek nahrazen plotem z dubových větví, protože březové byly moc světlé.¹³⁰

V roce 1908 byla na náklad starosty Josefa Fejfara postavena ve Smetanových sadech socha *Muž práce*, jejíž oficiální název zní „Ze dne ke dni“, symbolizující těžkou práci v kamenolomu.

¹²⁷ *Tamtéž*, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 41, 53, 56.

¹²⁸ *Tamtéž*, s. 58-59, 73, 80, 82, 85, 100-103, 111, 141.

¹²⁹ *Tamtéž*, s. 185-187, 191.

¹³⁰ *Tamtéž*, inv. č. 1, s. 55; *Tamtéž*, inv. č. 2, s. 16, 53, 151, 178, 1179; O. TOMÍČKOVÁ a kol., *Hořice ...*, Hořice 2008, s. 226-228.; TÁŽ, *Husitské tradice a Šalounův pomník M. Jana Husa v Hořicích*, in: Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Josefově, Jaroměř 2015, s. 6-17, zde s. 16.

Socha byla odlitá z bronzu podle modelu Ladislava Šalouna, jehož inspirací byli dělníci, kteří dláždili pražské ulice. Na tuto sochu upozornil opět Jan Kyselo, protože si jí všiml v Šalounově ateliéru. *Muž práce* byl za druhé světové války sejmut z pískovcového podstavce a měl být roztaven, naštěstí se tak nestalo, tak mohl být po válce vrácen na původní místo. V roce 1959 byla socha přesunuta na roh Husovy a Komenského ulice, kde stojí dodnes.¹³¹

V květnu 1910 bylo umístěno, díky okrašlovacímu spolku, sousoší dětí na obou stranách schodů před školou Na Daliborce.¹³² Konkurz na výzdobu schodiště a vchodu do Smetanových sadů vyhrál návrh, jehož autorem byl profesor Václav Suchomel. A podle jeho návrhu byly zhotoveny dvě plastiky *Přátelé stromů*.¹³³ Ve stejném roce byl v sadech odhalen pomník Antonína Dvořáka, o který se zasloužil komitét složený z místních hudebních spolků Dalibor, Ratibor a Vesna. Autorem pomníku byl hořický rodák a absolvent zdejší sochařské školy Miloslav Vávra. Umělecký odbor okrašlovacího spolku měl za úkol vybrat vhodné místo pro jeho umístění. Okrašlovací spolek se i v následujících letech snažil rozšiřovat sady. Smetanovy sady se měly rozšířit i na pole zakoupené za účelem postavení restauračního pavilonu, který se stále odkládal. Jednalo se, jak rozšířené místo přetvořit, nejprve se zamýšlelo upravit park ve francouzském stylu. Kvůli drahé údržbě, nedostatku živné půdy a vzhledem k stoupajícímu terénu se zase vrátili k návrhu od Julia Krýse v anglickém stylu, který se osvědčil ve starší části sadu, a mohl tak organicky přejít i do nové části. Neustále bylo potřeba sady doplňovat a starat se o floru, také věnovali pozornost Krkonošské květeně, aby se sady staly krásnou botanickou zahradou.¹³⁴

Většina soch umístěná v sadech je vyrobena z hořického pískovce, jehož těžba se v okolí provádí už od středověku, tento pískovec se vyvážel a používal nejen na sochy v okolí Hořic. Jediná socha ve Smetanových sadech, která není z pískovce, ale z laaského mramoru a milínského žuly, je socha Antonína Dvořáka.¹³⁵ Kromě výše zmiňovaných byly do Smetanových sadů umístěny další sochy, na nich se nijak okrašlovací spolek nepodílel. V roce 1913 byla do sadů umístěna pískovcová ptačí studánka, o rok později dekorativní sochy orlů, kteří hlídají vstup

¹³¹ SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 69; O. TOMÍČKOVÁ a kol., *Hořice ...*, Hořice 2008, s. 241-242; TÁŽ, *Husitské tradice ...*, in: Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Josefově, Jaroměř 2015, s. 6-17, zde s. 16.

¹³² SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 105-106; *Tamtéž*, Archiv města Hořice, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 6, 1906-1911, s. 650.

¹³³ SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 1, s. 41; *Tamtéž*, *Sochy děvčátka pod stromkem, Hošík pod stromkem u Smetanových sadů*, inv. č. 53, nestr.; O. TOMÍČKOVÁ a kol., *Hořice ...*, Hořice 2008, s. 230-231.

¹³⁴ SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 112, 127, 151, 165, 180, 191, 195; O. TOMÍČKOVÁ a kol., *Hořice ...*, Hořice 2008, s. 228-230.

¹³⁵ OTA, *Galerie: Smetanovy sady v Hořicích*, Kámen 15 (3) 2009, s. 74-75.

do sadů ze severní strany. Socha *Petra Maixnera* (1914) od sochaře Václava Suchomela, *Jánošík* (1919) od Franty Úprky, socha *Mikoláše Alše* (1922) od Františka Ducháče Vyskočila, poslední socha *Tyrš – myslitel* od Jaroslava Plichty sem byla umístěna v roce 1950. V současné době se plánuje rozsáhlá revitalizace Smetanových sadů mající za cíl oprášit starý věhlas těchto sadů.¹³⁶

3.2. Pamětní deska bratří Durdíků

Okrašlovací spolek se zasloužil o to, aby v roce 1906 byla odhalena pamětní deska bratří Durdíků na jejich rodném domě. Otec oceněných hořických bratrů byl kloboučník Alois Durdík, který spolu se svou manželkou, Marií Sailerovou pocházející z Prahy, zplodil patnáct dětí, jedenáct z nich se dožilo dospělosti. Rodina nejprve žila v Hořicích v domě č.p. 383 na rohu Přemyslovy a Janderovy ulice. Později se přestěhovali na popud rodinného přítele Václava Klimenta Klicpery do Hradce Králové, a díky tomu devět jejich dětí mohlo dále studovat. Syn Antonín převzal kloboučnické řemeslo po otci, k tomu nepotřeboval vyšší vzdělání a dcera Marie se neprovdala a pomáhala v domácnosti svého bratra Pavla. Ostatní dvě dcery Růžena a Josefa se neprovdaly z důvodu, že obě byly učitelky a musely žít v celibátu. Kromě čtyř bratrů, kterým byla věnována pamětní deska i další tři dosáhli vysokoškolského vzdělání. Leopold se zabýval farmacií a chemií, Jaroslav vystudoval filozofii a nejmladší z bratrů Václav byl lékařem. Největšího uznání dosáhli Josef, Alois, Pavel a Petr, a proto se na jejich počest rozhodl okrašlovací spolek vytvořit pamětní desku na jejich rodný dům.¹³⁷

Nejstarší byl Josef (1837-1902) měl vystudovanou matematiku a filozofii, učil na středních školách matematiku a fyziku, později se stal profesorem filozofie na české univerzitě v Praze. Filozofie a estetika byla v jeho vědecké kariéře nejpodstatnější, vytvořil vlastní terminologii a metodologii, tu později ocenili strukturalisté. Byl členem Královské společnosti nauk, své články publikoval v odborných i popularizačních časopisech. Kromě toho psal poezii, překládal z angličtiny, a také přednášel v pražských vlasteneckých spolcích. V letech 1883-1889 byl poslancem na českém zemském sněmu.¹³⁸

¹³⁶ Stanislav ĐOUBAL, *Smetanovy sady v Hořicích se mění v les, architekti jim zkusí vrátit lesk*, https://www.idnes.cz/hradec-kralove/zpravy/smetanovy-sady-horice-studie-revitalizace-park-obnova.A211123_637951_hradec-zpravy_tuu (cit. 18. 3. 2022); O. TOMÍČKOVÁ a kol., *Hořice ...*, Hořice 2008, s. 228-244.

¹³⁷ O. TOMÍČKOVÁ, *MUDr. Pavel Durdik – lékař a cestovatel*, Pod Zvičinou 31 (3) 2013, s. 4.

¹³⁸ *Tamtéž*; DURDÍK Josef 15.10.1837-30.6.1902, http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/DURD%C3%8DK_Josef_15.10.1837-30.6.1902, (citováno 8. 3. 2022); O. TOMÍČKOVÁ a kol., *Hořice ...*, Hořice 2008, s. 257.

Alois (1839-1906) jako druhorozený syn vystudoval v Praze práva, pracoval jako soudní úředník, ale více ho lákala literatura. Psal poezii i prózu, proslul jako zdatný překladatel ruských děl, především Michaila Jurjeviče Lermontova a Nikolaje Alexejeviče Někrasova. Jeden čas vyučoval ruský jazyk na pražské obchodní akademii. Přispíval do periodik, byl aktivním členem literárního odboru Umělecké besedy. Alois Durdík někdy vydával své texty pod pseudonymem A. D. Bystroglazov.¹³⁹

Pavel (1843-1903) vystudoval v Praze medicínu, poté se vydal do Ruska, kde působil téměř deset let jako lékař. V té době psal do ruských novin o české kultuře a životě, psal i kritické články o germanizaci Ruska, proto psal pod pseudonymem A. F. Balan. V roce 1877 se vrátil domů, ale jen na chvíli, protože záhy nastoupil jako lékař do služeb nizozemské koloniální správy. Mimo jiné byl v oblasti severní Sumatry, kde ošetřoval raněné a nemocné, zde se nakazil žlutou zimnicí, později také malárií a musel po šesti letech ze zdravotních důvodů tuto službu ukončit. Kromě léčení se věnoval i etnografii, do které ho zasvětil Vojta Náprstek, když se sblížil s vlasteneckou společností. Pavel Durdík na svých cestách vytvořil národopisnou sbírku, tu později věnoval Náprstkovu muzeu. Po návratu do vlasti se díky dostatečným financím vzdal lékařské praxe a vydal se na dráhu spisovatelkou a překladatelkou. Překládal hlavně nizozemskou a ruskou literaturu. Své poznatky z cest publikoval v cestopisech i v odborných článcích.¹⁴⁰

Petr (1845-1909) vystudoval klasickou filologii, nejprve působil jako suplent na gymnáziích, později se stal řádným středoškolským učitelem. V roce 1873 získal doktorát a poté se stal docentem pedagogiky na české pražské univerzitě. Stejně jako další bratři měl zájem o literaturu, přispíval do různých odborných i beletristických periodik, sepsal mnoho pedagogických a filologických spisů. Byl i překladatelem z řečtiny a ruštiny.¹⁴¹

¹³⁹ DURDÍK Alois 19.3.1839-11.11.1906, http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/DURD%C3%84DK_Alois_19.3.1839-11.11.1906, (cit. 8. 3. 2022); O. TOMÍČKOVÁ a kol., *Hořice ...*, Hořice 2008, s. 258.

¹⁴⁰ DURDÍK Pavel 26.5.1843-17.8.1903, http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/DURD%C3%84DK_Pavel_26.5.1843-17.8.1903, (cit. 8. 3. 2022); O. TOMÍČKOVÁ a kol., *Hořice ...*, Hořice 2008, s. 258; TÁŽ, *MUDr. Pavel Durdík – lékař a cestovatel*, Pod Zvičinou 31 (3) 2013, s. 4-6.

¹⁴¹ DURDÍK Petr 22.3.1845-25.5.1909, http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/DURD%C3%84DK_Petr_22.3.1845-25.5.1909, (cit. 8. 3. 2022); O. TOMÍČKOVÁ a kol., *Hořice ...*, Hořice 2008, s. 258; TÁŽ, *MUDr. Pavel Durdík – lékař a cestovatel*, Pod Zvičinou 31 (3) 2013, s. 4.

Okrašlovací spolek vypsal v roce 1904 soutěž na vytvoření pamětní desky jako poklonu čtyřem hořickým rodákům. Vybrána byla skica sochaře Josefa Kulhánka, deska se měla vyrobit ze žuly s bronzovými detaily. Podle jeho návrhu byla pamětní deska zhotovena v místní odborné škole. Na pamětní mramorové desce ozdobené bronzovou obrubou stál nápis: *Rodný dům bratří Durdíků*.¹⁴²

Protože se plánovala velká slavnost k odhalení pamětní desky byl ustanoven slavnostní komitét s delegáty ze všech hořických spolků, ze kterých byl zvolen užší pracovní sbor, mající za úkol vytvořit bohatý program. Slavnost se měla konat 2.-4. 6. 1906, započít měla v sobotu večer ve Smetanových sadech koncertem, v neděli dopoledne byl v plánu průvod z Palackého náměstí k rodnému domku, o hudební složku se měl postarat pěvecký sbor Ratibor, slavností řeč měli pronést profesor a děkan filozofické fakulty pražské univerzity. Odpoledne se měla ve Smetanových sadech uskutečnit Lidová slavnost. Na pondělní odpoledne byl v plánu koncert městské kapely v zahradní restauraci na Gothardě.¹⁴³ Program značně zkomplikovala nepřízeň počasí. K samotnému odhalení pamětní desky bratří Durdíků došlo 3. 6., ale kvůli dešti bylo od zbylého programu upuštěno.¹⁴⁴ Slavnosti odhalení desky se zúčastnily sestry Marie a Růžena Durdíkové. Pozvání přijal i bratr Leopold a sestra Josefa z Jaroměře. Alois Durdík se z akce omluvil, protože se kvůli nemoci nemohl zúčastnit, zemřel v listopadu stejného roku. Petr Durdík zaslal dopis, ve kterém poděkoval za poctu prokázanou hořickým rodákům, přesto se nechtěl zúčastnit kvůli tomu, že si nepřipadal oproti svým sourozencům hodný úcty, ale také se už cítil starý.¹⁴⁵

Rodný dům bratří Durdíků dnes již nestojí, byl zbourán společně s další zástavbou v 70. letech 20. století a na jejich místě byly postaveny panelové domy.¹⁴⁶

3.3. Husův památník

V roce 1903 přejal Okrašlovací spolek Hořice Husův fond s finančním obnosem 435, 68 korun založený Komitétem pro postavení Husova pomníku ustanovený v roce 1895. Komitét plánoval postavit Husův pomník, který měl zadarmo vytesat sochař Josef Vondráček do kamene

¹⁴² *Naše vyobrazení*, Český svět 2 (17), 8. 6. 1906, s. 394; SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 1, s. 35, 39, 42.

¹⁴³ *Tamtéž*, *Pamětní deska bratřím Durdíkům*, inv. č. 49, nestr.

¹⁴⁴ *Tamtéž*, inv. č. 2, s. 3.

¹⁴⁵ *Tamtéž*, *Pamětní deska bratřím Durdíkům*, inv. č. 49, nestr.; SOkA Jičín, Archiv města Hořice, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 6, 1906-1911, s. 224-225.

¹⁴⁶ O. TOMÍČKOVÁ a kol., *Hořice ...*, Hořice 2008, s. 258.

opatřený komitétem společně s modelem od významného umělce. Kvůli smrti sochaře z této akce sešlo. Komitét uspořádal několik sbírek, společně s místními spolky zorganizoval několik akademií, jejichž výtěžek byl uložen do Husova fondu. Po Výstavě českého severovýchodu v roce 1903 koupil Josef Fejfar vystavený žulový balvan a věnoval ho okrašlovacímu spolku na zbudování pomníku mistra Jana Husa, buď ve městě nebo ve Smetanových sadech. Pomník měl být celý ze žuly nejlépe vystihující Husův život a charakter, jak tvrdil Fejfar, společně daroval 332 žulových kostek na vydláždění kolem pomníku. Na návrhu pomníku pracoval umělecký odbor okrašlovacího spolku až do 9. 5. 1908, kdy byl ustanoven nový odbor spolku, a to Komitét pro postavení Husova pomníku.¹⁴⁷

Hledalo se vhodné místo, kam pomník umístit, v úvahu přicházelo místo na velkém náměstí, v místech, kde stál meteorologický sloup, nebo kde stála kašna u svatého Floriána v Husově ulici, nebo U čtrnácti pomocníků. V roce 1904 se okrašlovací spolek nejvíce přikláněl na místo sochy svatého Floriána, která měla být v sochařské škole opravena a poté by byla přesunuta na jiné místo.¹⁴⁸ Městská rada s tímto umístěním nesouhlasila a navrhla jako nejlepší místo na náměstí Jiřího z Poděbrad směrem k meteorologickému sloupu naproti radnici.¹⁴⁹ Náměstí sice bylo vhodné místo k památníku, ale na tomto místě by se lépe vyjímal větší socha, než ze žulového balvanu, v takovémto případě by se pomník kvůli větší finanční náročnosti musel o mnoho let odložit. Okrašlovací spolek znovu požádal městskou radu o povolení umístit pomník v Husově ulici, neúspěšně.¹⁵⁰

V září 1908 zavítal do Hořic sochař Ladislav Šaloun,¹⁵¹ aby vybral vhodné místo ve Smetanových sadech pro sochu Krakonoše vytvořeného podle jeho modelu. Při prohlídce města, kdy viděl i Husovo náměstí se uvolil navrhnout Husův památník.¹⁵² Žulové kostky ani samotný žulový obelisk se nakonec na stavbu pomníku nepoužily.¹⁵³ V roce 1910 bylo definitivně upuštěno od žuly z důvodu nevhodících se rozměrů a kvůli obrovskému nákladu,

¹⁴⁷ SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 1, s. 29, 31; *Tamtéž*, inv. č. 2, s. 127; O. TOMÍČKOVÁ, *Husitské tradice ...*, in: Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Josefově, Jaroměř 2015, s. 6-17, zde s. 10-11; TÁŽ, *Ladislav Šaloun a Hořice*, *Východočeské listy historické* (dále VLH) 31, 2014, s. 221-223.

¹⁴⁸ SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 1, s. 39.

¹⁴⁹ *Tamtéž*, *Husův pomník*, inv. č. 47, nestr.

¹⁵⁰ *Tamtéž*, inv. č. 1, s. 41.

¹⁵¹ Ladislav Jan Šaloun (1. 8. 1870-18. 10. 1946) byl známý sochař, v roce 1906 se stal členem České akademie pro vědy a umění. Stal se autorem mnoha slavných soch a plastik. Navrhl mimo jiné tři pomníky mistra Jana Husa, ten nejnámější stojí v Praze na staroměstském náměstí, druhý v Hořicích a třetí, nejjednodušší v Libáni. Více srov. Prokop TOMAN – Prokop Hugo TOMAN, *Nový slovník československých výtvarných umělců*, svazek 2, Praha 2000, s. 519-520; O. TOMÍČKOVÁ, *Husitské tradice ...*, in: Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Josefově, Jaroměř 2015, s. 6-17, zde s. 11-12.

¹⁵² *Tamtéž*, s. 11; TÁŽ, *Ladislav Šaloun a Hořice*, VLH 31, 2014, s. 221-223.

¹⁵³ SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 1, s. 39.

protože by se pomník musel doplnit bronzem.¹⁵⁴ Model Husova pomníku byl hotový na konci března 1911, Šaloun nežádal honorář za návrh pomníku, ani za modely. Základní kámen byl umístěn na náměstí před obchodní školou v roce 1912, jen musel být postaven blíže k silnici, kvůli chystané přístavbě obchodní školy. Podstavec k pomníku a kámen na pomník dodal Jan Novotný z Podhorního Újezdu.¹⁵⁵ Okrašlovací spolek si přál, aby byl pomník odhalen již v roce 1913, protože na rok 1915 se chystalo podobných akcí mnoho. Práce však neprobíhaly tak rychle, hlavně po stránce finanční neměl spolek dostatek prostředků.¹⁵⁶ Sochařské práce postav, nápisů i dokončovací práce byly zadány místnímu sochaři Františku Vejsovi. Současně při odhalení památníku měla být hotová i vodní železobetonová nádrž před sousoším, která byla zadána firmě Nosál a spol. z Prahy.¹⁵⁷ Pomník byl o základně s délkou 13 metrů, šířce 9 metrů a výšce 11 metrů nepřehlédnutelný.¹⁵⁸

K slavnostnímu odhalení pomníku mistra Jana Husa došlo 5. 7. 1914, večer před oslavou byl Šaloun za své zásluhy jmenován čestným členem města Hořice. V den odhalení se konal průvod od 10 hodin od radnice k pomníku, kde zapíval pěvecký spolek Ratibor, zazněl mimo jiné husitský chorál *Ktož jsú boží bojovníci*. Dále byla pronesena slavnostní řeč a pomník byl odevzdán okrašlovacím spolkem městu k opatrování. Slavnostnímu odhalení sochy přihlíželo asi 12 000 lidí. Odpoledne se konal koncert ve Smetanových sadech. Také od 5. 7. do 31. 8. byla pořádána výstava děl Ladislava Šalouna ve škole Na Daliborce.¹⁵⁹

Na jaře 1915 se jednalo o tom, že se mají za Husovým pomníkem co nejdříve vysázet stromy, aby vzniklo živé pozadí. Pravděpodobně se tak nestalo, protože v květnu 1917 se opět objevuje v zápisu z výborové schůze informace, že se mají vysadit za pomníkem alespoň 2 topoly, aby se sousoší odřízlo od budovy za ní. V roce 1924 se začalo řešit, co vytvořit jako protějšek Šalounovu Husovu pomníku. Na přání Šalouna měl být proti Husovi vybudován výjev z husitské doby. V Husově fondu z postavení pomníku zbylo 310 korun a žulový balvan.¹⁶⁰ Z realizace však sešlo, jedním z důvodů mohl být celkový úpadek činnosti spolku.

¹⁵⁴ *Tamtéž*, inv. č. 2, s. 113; *Tamtéž, Hodnocení činnosti*, inv. č. 31, nestr.

¹⁵⁵ O. TOMÍČKOVÁ, *Husitské tradice ...*, in: Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Josefově, Jaroměř 2015, s. 6-17, zde s. 12-13; SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 133, 144.

¹⁵⁶ *Tamtéž*, s. 147; O. TOMÍČKOVÁ, *Ladislav Šaloun a Hořice*, VLH 31, 2014, s. 221-223.

¹⁵⁷ SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 173; O. TOMÍČKOVÁ, *Husitské tradice ...*, in: Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Josefově, Jaroměř 2015, s. 6-17, zde s. 13.

¹⁵⁸ *Tamtéž*, s. 14; SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 163.

¹⁵⁹ *Tamtéž*, s. 152-153, 170-171, 174; *Tamtéž*, Archiv města Hořice, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 7, 1911-1919, s. 251-252; O. TOMÍČKOVÁ, *Husitské tradice ...*, in: Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Josefově, Jaroměř 2015, s. 6-17, zde s. 14-15; TÁŽ, *Ladislav Šaloun a Hořice*, VLH 31, 2014, s. 221-223.

¹⁶⁰ SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 178-179, 189.

4. Okrašlovací spolek Potštejn

Potštejn se nachází ve východních Čechách, v podhůří Orlických hor, v Královéhradeckém kraji, v okrese Rychnov nad Kněžnou. Potštejn je obklopen pahorky s vysokými jehličnatými lesy, jehož dominantou je zřícenina hradu. Jeho středem protéká Divoká Orlice, od které se před městem odděluje mlýnský náhon ústící poté opět do hlavního toku, takže střed Potštejna s lipovou alejí je jakoby na ostrově. Městečko bylo pojmenováno podle již dříve stojícího hradu. Dřívější název Potštýn nad Orlicí byl úředně přejmenován v prosinci 1924 na Potštejn.¹⁶¹

Ještě před vznikem okrašlovacího spolku v Potštejně ve městě působilo soukromé družstvo, v jehož čele byl místní rodák Václav Hostinský, bývalý ředitel velkostatku. Právě on věnoval přes 150 zlatých na vysazení lipového stromořadí v době, kdy tu stálo jen pár starých mohutných lip. Družstvo zpevnilo pravý břeh řeky pod lipami a upravilo přístup ke splavu, vysadilo třešňový sad pod studánkou, a také založilo nad mlýnem koupadlo se dvěma kabinami. Poté, co se pan Hostinský v roce 1878 odstěhoval do Prahy, už činnost upadala. V létě 1881 se rodily první počiny o vytvoření okrašlovacího spolku v Potštejně, za nimiž stál Jan Urban Jarník trávicí zde ve svém rodišti každé léto. Na jeho popud byl vytvořen prozatímní výbor, který opatřil stanovy Okrašlovacího spolku Blanska. Stanovy poupravili a odeslali ke schválení na místodržitelství, které je 26. 12. 1881 s číslem 79.000 potvrdilo.¹⁶² Okrašlovací spolek v Potštejně byl ustanoven 20. 9. 1881, ale oficiálně jeho činnost začala výborovou schůzí 19. 2. 1882, kdy byl zvolen výbor.¹⁶³

Spolek si kladl za cíl okrašlovat městečko, podporovat sady, starat se o veřejná místa. Valná hromada se měla konat dvakrát ročně, to se nedařilo a většinou byla valná hromada jednou ročně, a to nejčastěji v září. Do výboru se mělo volit 9 členů vždy na jeden rok.¹⁶⁴ První valná hromada se konala 27. 8. 1882, v tu dobu měl spolek 63 členů. Na této schůzi byl navržen pan Václav Hostinský,¹⁶⁵ aby byl oceněn za čestného člena za své zásluhy, kterými zkrášlil Potštejn ještě před založením okrašlovacího spolku, všichni tento návrh přijali.¹⁶⁶

¹⁶¹ Josef PTÁČEK – Milan SEDLÁČEK, *Potštejn v datech (1259-2019)*, Potštejn 2019, s. 39; SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 33.

¹⁶² SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 22; Jan Urban JARNÍK, *Kterak došlo k založení Svazu českých spolků okrašlovacích a které jsou jeho cíle*, KND 3 (2), 1907, s. 25-28.

¹⁶³ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 1, s. 2, 8.; *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 90.

¹⁶⁴ *Tamtéž*, inv. č. 1, s. 2-3.

¹⁶⁵ Václav Hostinský se narodil 1. 5. 1804 v Potštejně, předtím, než odešel do důchodu působil jako ředitel hospodářství na panství v Heřmanově Městci, zemřel 14. 11. 1885 v Praze. Více o panu Hostinském viz SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 22.

¹⁶⁶ *Tamtéž*, s. 23.

Stanovy spolku se měnily několikrát, původní byly schváleny c. k. místodržitelstvím 26. 12. 1881, k první změně došlo 16. 9. 1900. Byl rozšířen článek 1 o odstavec: „Zároveň se stará o jiná opatření k tomu čelící, aby Potštýn jako letní zátiší pokud možná vyhovoval potřebám letní kolonie.“¹⁶⁷ Tato změna nejspíše poukazuje na to, že některým místním nepřipadala činnost okrašlovacího spolku účelná, měli pocit, že se zabývají i jinými činnostmi, než je v jejich okruhu zájmu a nutnosti. Na to narážel i proslov předsedy spolku v září 1898, který slyšel, že okrašlovací spolek je na zmar samotného Potštejna, a proto měl pocit, že jeho dlouholetá práce pro Potštejn je odměněna nevděkem.¹⁶⁸ Dále se ve stanovách musela zohlednit změna rakouské měny, protože původní stanovy byly schváleny ještě před zavedením Rakousko-uherské koruny, zakládající členové tedy místo 5 zlatých museli složit 10 korun. Změnily se podmínky pro hlasování při změně stanov, od teď bylo potřeba, aby souhlasilo 2/3 přítomných členů a při rozpuštění spolku muselo souhlasit 2/3 všech členů.¹⁶⁹

Stanovy byly opět změněny na mimořádné valné hromadě 30. 8. 1929.¹⁷⁰ Znovu byly stanovy poupraveny o rok později, byla schválena změna paragrafu 7 a 11, aby valná hromada zvolila předsedu, 14 členů výboru místo 8, 3 revizoři účtů místo 2, z členů výboru museli být nejméně 4 přespolní a 1 revizor účtů. Dále byl změněn správní rok začínající 1. lednem a končící 31. prosincem.¹⁷¹ Ještě ve stanovách z roku 1929 správní rok začínal 1. červnem, končil 31. květnem.¹⁷² Na počátku června 1934 se nemohli najít spolkové stanovy, nakonec byly opsány dle exempláře vypůjčeného od okresního úřadu. Jeden opis byl vložen jako příloha ke knize protokolů schůzí a druhý měl zůstat v rukou jednatele spolku. Poslední změna stanov nastala 29. 7. 1936, stanovy byly změněny kvůli tomu, že výbor nebyl v zimě schopný se usnášet, protože mnoho členů výboru bylo z řad letních hostů. Opět byl změněn správní rok, který od roku 1937 začínal 1. červencem a končil 30. červnem.¹⁷³

Úloha okrašlovacího spolku v Potštejně byla jiná než u měst vysazujících na pustých plochách sady, stromořadí, parky se záhony květin, aby do svého města dostali dostatek zeleně. V Potštejně nebyla o přírodní zeleň nouze, proto hlavním úkolem okrašlovacího spolku bylo z města vybudovat letoviště, příjemné letní zátiší pro letní hosty a podtrhnout tak jeho přírodní

¹⁶⁷ *Tamtéž*, inv. č. 18, *Stanovy spolku 1881-1936*, s. 6.

¹⁶⁸ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 1, s. 147.

¹⁶⁹ *Tamtéž*, s. 164,167; *Tamtéž*, inv. č. 18, *Stanovy spolku 1881-1936*, s. 6.

¹⁷⁰ *Tamtéž*, 6, s. 11-12.

¹⁷¹ *Tamtéž*, inv. č. 3, nestr.

¹⁷² *Tamtéž*, inv. č. 18, *Stanovy spolku 1881-1936*, s. 12.

¹⁷³ *Tamtéž*, s. 7-10; *Tamtéž*, inv. č. 3, nestr.

krásu. Proto se starali o cesty nejen městské, ale i lesní, o zpevnění břehů řeky, lávku přes náhon, rozmisťovali lavičky, upravovali hřiště na tenis, a proto založili velmi nákladné říční a vanové lázně a pro pořádání akcí postavili pavilon, který se dal využívat k mnoha účelům.¹⁷⁴

Spolek za dobu svého trvání vydal několik knih, brožurek a publikací, například Potštýnský almanach¹⁷⁵ (1897), přepis divadelní hry *Půta Potštýnský*¹⁷⁶ (1901), *Jarníkův průvodce zátiším potštýnským a okolím*¹⁷⁷ (1911), brožurka o potštejnském hradu¹⁷⁸ (1943). Od roku 1886 vydával tištěné výroční zprávy obsahující přehled činnosti, příjmy a výdaje spolku, seznamy činných členů, od roku 1900 byly součástí výročních zpráv i seznamy letních hostů.¹⁷⁹ V archivu ve spolkovém fondu chybí výroční zpráva za správní rok 1899-1900, dále výroční zpráva za rok 1903-1904, rok 1909-1910, naopak zpráva za rok 1913-1914 je dvakrát za sebou, ve fondu nejsou výroční zprávy: 1920-1939 a 1944-1950. Je pravděpodobné, že starší zprávy byly vydány tiskem, ale nedochovaly se, jak tomu napovídá i archivářská zpráva předložená na valné hromadě okrašlovacího spolku 24. 8. 1936. Spolkový archivář upozorňoval, že chybí některé výroční zprávy a apeloval členy spolku, kteří některou výroční zprávu vlastní, aby ji spolku darovali.¹⁸⁰ Výroční zprávy se pravděpodobně od roku 1920 přestaly vydávat tiskem, výroční zpráva za správní rok 1940-1941 a 1942-1943 byly sepsány na stroji a pouze k souboru tištěných výročních zpráv přiřazeny.

Od roku 1901 byl Okrašlovací spolek Potštejn členem turistického odboru Klubu českých turistů nejprve v Rychnově nad Kněžnou.¹⁸¹ V létě 1920 okrašlovací spolek přestoupil za členu KČT v Kostelci nad Orlicí.¹⁸² Odbor KČT v Potštejně vznikl na začátku roku 1924, takže okrašlovací spolek od té doby spolupracoval s místní odbočkou.¹⁸³ Když v roce 1904 vznikl Svaz okrašlovacích spolků díky přičinění místního předsedy spolku Jana Urbana Jarníka, stal se Okrašlovací spolek Potštejn členem Svazu hned v prvním roce, delegáty za spolek byli předseda a jednatel. Spolek odebíral každoročně časopis *Krásy našeho domova*. V roce 1905

¹⁷⁴ *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 22, 46.; *Tamtéž*, inv. č. 1, s. 24, 31, 48-49, 64, 68.

¹⁷⁵ M. HABELTOVÁ – V. KLÍMA, *Potštýn ...*, Potštejn 1897.

¹⁷⁶ Kudrna VÁŽNÝ, *Pan Půta Potštýnský anebo Loupežníci u třetí brány anebo Turnaj pod Lipami a jeho následky anebo Spiknutí na Letné velká rytířská komedie ze století desátého, napsána ve dvacátém a hrána až do třicátého, volně dle Šekspíra, Šilera a Kopeckého*, Potštejn 1901.

¹⁷⁷ Jan Urban JARNÍK, *Jarníkův průvodce zátiším potštýnským a okolím*, Potštejn 1911.

¹⁷⁸ Jaroslav HORECKÝ, *O potštejnském hradě. Glosy k průvodci po hradě*, Potštejn 1943.

¹⁷⁹ J. PTÁČEK – M. SEDLÁČEK, *Potštejn ...*, Potštejn 2019, s. 29.

¹⁸⁰ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 3, nestr.

¹⁸¹ *Tamtéž*, inv. č. 1, s. 166; *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 67.

¹⁸² *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.

¹⁸³ J. PTÁČEK – M. SEDLÁČEK, *Potštejn ...*, Potštejn 2019, s. 38.

byl uskutečněn sjezd Svazu Okrašlovacích spolků Království Českého v Potštejně. Svaz plánoval uspořádání spolků do žup dle krajů, potštejnský spolek měl patřit k Orlickému krajskému sboru se sídlem v Kostelci nad Orlicí.¹⁸⁴

Zpočátku byla hlavní náplní činností spolku úprava a výstavba cest v okolí Potštejna. To bylo spolku často vytýkáno, hlavním argumentem bylo, že oprava a údržba cest je věcí obce. Spolek odpovídal tím, že zdejší obec je chudá a okrašlovací spolek byl přesvědčen, že i úprava cest patří do oboru jeho působnosti. Téměř na všech úpravách cest se spolek podílel s obcí a občany města. Spolek se snažil vytvořit dostatek odpočinkových míst, kromě laviček se staral i o tzv. besídky, tedy o jednoduché dřevěné stavby s místem na sezení pod střechou. Během prvních let fungování spolku kvůli nedostatku finančního kapitálu neprovedli zásadní změny. První větší aktivita proběhla v létě 1884, kdy spolek na svůj náklad se souhlasem barona Dobřenského, srovnal místo u splavu a vysázel zde stromky.¹⁸⁵

Když gymnazijní profesor v Brně František Bauer vydal v roce 1891 knížku „*Potštýnské zátiší*“,¹⁸⁶ okrašlovací spolek se chtěl ujmout prodeje knihy. Bylo to nejen kvůli tomu, že se jednalo o první průvodce Potštejnem, který by mohl zvednout návštěvnost města, ale díky výhodným podmínkám od nakladatele mohl spolek z prodeje zajistit finance do vlastní poklady. Bohužel spolek nemohl získat povolení k prodeji a mohl zajišťovat pouze sbírání předplatitelů.¹⁸⁷ V roce 1894 majitel velkostatku pan baron Dobřenský z Dobřenic dovolil návštěvníkům Potštejna se ve svých lesích volně procházet, nesměli být příliš hluční a bylo zakázáno v lese rozdělovat oheň. Jen místo k Liticím tzv. *Chmeliska* si majitel nechal výhradně pro sebe, protože by tam návštěvníci plašili zvěř.¹⁸⁸ Co se týká dalších pomístních názvů je potřeba zdůraznit *Bendlovku*, což je místo pod skalkou na hradním kopci, kde každý den dopoledne sedával a pracoval hudební skladatel Karel Bendl během svého čtyřletého pobytu v Potštejně. Tento název se natolik ujal, že potlačil název *Podhradí*. Stejně tak název *Letná* se rychle ujal u letních hostů i u místních, dříve se tomuto místu říkalo „do obecního lesa“ nebo jen „do obecního“.¹⁸⁹ Letná se nachází na protější straně řeky, než je Bendlovka, na svahu vrchu Kaprad', cestičku i besídku zde svého času spravoval okrašlovací spolek.¹⁹⁰

¹⁸⁴ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2, nestr.

¹⁸⁵ *Tamtéž*, inv. č. 1, s. 24, 31, 48-49; *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 22.

¹⁸⁶ František BAUER, *Potštýnské zátiší a výletní místa v jeho okolí*, Praha 1892.

¹⁸⁷ *Tamtéž*, s. 12, 14; *Tamtéž*, inv. č. 1, s. 97-99; J. PTÁČEK – M. SEDLÁČEK, *Potštejn ...*, Potštejn 2019, s. 30.

¹⁸⁸ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 14, 16.

¹⁸⁹ *Tamtéž*, s. 23.

¹⁹⁰ S. HLINKA, *Okrašlovací spolek ...*, in *Potštejn ...*, Potštejn 2012, s. 4-57, zde s. 16.

Spolek se v roce 1895 zúčastnil národopisné výstavy, kde ve spolkovém oddělení, vystavoval výroční zprávy a seznam letních hostů, knihu profesora Bauera *Potštýnské zátiší*, dále řadu pohledů na Potštejn a kresbu představující Potštejn před sto lety. Ze všech okrašlovacích spolků v Čechách a na Moravě se národopisné výstavy zúčastnil jen Okrašlovací spolek Potštejn. Spolek za účast dostal od výkonného výboru diplom.¹⁹¹

První opravdu velkou akcí pro místní okrašlovací spolek bylo zřízení říčních lázní,¹⁹² které se po dlouhých jednáních začaly stavět v roce 1896 na mlýnském náhonu a otevřeny byly v následujícím roce.¹⁹³ Dalším větším projektem bylo sepsání Potštýnského almanachu na oslavu 15 let trvání okrašlovacího spolku. Oficiální název knihy zní *Potštýn, práce a vzpomínky letních hostů a přátel zátiší potštýnského*.¹⁹⁴ Kniha byla vydána v roce 1897 a z jejího čistého výtěžku se přispělo na stavbu vanových lázní.¹⁹⁵ V roce 1898 se slavilo padesátileté výročí panování Františka Josefa, k této příležitosti plánoval okrašlovací spolek postavit jubilejní pavilon, ten se však povedlo dokončit až v následujícím roce.¹⁹⁶

Slavnost na oslavu dvacetiletého trvání činnosti okrašlovacího spolku se konala 15. 8. 1902, tato oslava byla spojena s odhalením pamětní desky Karla Bendla¹⁹⁷ na Bendlovce. Okrašlovací spolek zamýšlel už předchozí rok označit skalku nápisem nebo deskou, pěvecký spolek „Orlice“ z Kostelce nad Orlicí byl rychlejší a uspořádal peněžní sbírku, za niž nechal u akademického sochaře Václava Morávka z Kostelce nad Orlicí vyhotovit pamětní desku. Při odhalení zazpíval 52členný sbor ze Žamberka, Vamberka a Kostelce nejen skladby od Smetany, Tovačovského, i tři Bendlovy skladby: *Chorál národa českého, Probuzení a Svoji k svému*. Desku převzal do opatrování Okrašlovací spolek Potštejn v čele se svým předsedou Jarníkem.¹⁹⁸

V roce 1903 se spolek snažil prosadit úpravu nádraží, aby i v dešti mohli návštěvníci města čekat na vlak pod krytým peronem, nebo alespoň krytou verandou nádražní budovy. Také bylo upozorněno, že cesta na nádraží byla příliš úzká, ačkoliv dráha vykoupila mnohem širší

¹⁹¹ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 16, 19.

¹⁹² Říčním lázním je věnována celá samostatná kapitola.

¹⁹³ J. PTÁČEK – M. SEDLÁČEK, *Potštejn ...*, Potštejn 2019, s. 31.

¹⁹⁴ M. HABELTOVÁ – V. KLÍMA, *Potštýn ...*, Potštejn 1897.

¹⁹⁵ *Tamtéž*, SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 25, 29-30; „*Potštýn*“, Národní listy 37 (186), 7. 7. 1897, s. 4.

¹⁹⁶ Více o jubilejním pavilonu je uvedeno níže.

¹⁹⁷ Karel Bendl byl hudební skladatel, který strávil v Potštejně roky 1886-1888 a také 1891 a při svém pobytu nejvíce času trávil na vyhlídce ve stínu pod hradem, kde každé odpoledne seděl a skládal, podle něho se tomuto místu začalo říkat Bendlovka a název místu už zůstal. Srov. SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 44.

¹⁹⁸ *Tamtéž*, s. 44; *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.; J. PTÁČEK – M. SEDLÁČEK, *Potštejn ...*, Potštejn 2019, s. 32.

prostor.¹⁹⁹ Cesta k nádraží byla rozšířena v roce 1914, protože byly vykáčeny stromy po levé straně, celá cesta byla uválcována a pošterkována a nové stromy okolo cesty byly vysázeny. Obec společně s okrašlovacím spolkem podaly žádost na ředitelství severozápadní dráhy, aby byla na nádraží postavena letní čekárna v podobě verandy nebo krytého peronu.²⁰⁰ O krytém peronu se opět jednalo na konci roku 1931, ale kvůli nedostatku financí na nádražním ředitelství v Hradci Králové nebyla věc realizována. Nádražní budova prošla rekonstrukcí až v roce 1954, kdy byla vyměněna okna, čekárna byla rozšířena díky zrušení nepotřebné lampárny a fasáda byla změněna z červené na okrovou.²⁰¹

Na jaře 1904 byl založen Potštýnský Klub, nové sdružení založené převážně studenty obou pražských vysokých škol trávící léto v Potštejně. Klub na sebe převzal i některé činnosti okrašlovacího spolku, jako označování cest nebo uspořádání obvyklé slavnosti Pod Lipami, kde se postarali o zábavní program.²⁰² Potštýnský Klub byl spolek s úkoly národními a národohospodářskými, pořádající divadelní a hudebně-taneční představení v jubilejním pavilonu a jednou za sezónu pořádá akademii s pečlivě propracovaným programem. Od té doby, co Potštýnský Klub odstranil ve stanovách body způsobující soupeřivost s okrašlovacím spolkem, udržoval okrašlovací spolek s Klubem přátelské vztahy. Potštýnský Klub fungoval až do 17. 5. 1915, kdy se z důvodu nedostatku členů rozešel. Veškerý inventář, týkající se především potřeb pro fotbal a cyklostyl pro kopírování tiskopisů, byl předán okrašlovacímu spolkem.²⁰³

Okrašlovací spolek uspořádal 11. 6. 1905 květinovou slavnost na prostranství u lázní. O program se postaraly školní děti recitující básničky o květinách, a také zahrály muzikál Zahradnice, ke které připojily i píseň *Kde domov můj?* a rakouskou hymnu. Dětem bylo rozdáno 300 květin společně s návodem, jak se o květinu starat. Zároveň byla vyhlášena soutěž o nejlépe vypěstovanou květinu. Tyto květiny děti přinesly v polovině srpna do jubilejního pavilonu, kde byly vystaveny a ohodnoceny ty nejkrásnější květiny.²⁰⁴ Květinová slavnost se konala ve stejný víkend, jako byla svolána valná hromada Svazu okrašlovacích spolků.

¹⁹⁹ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2, nestr.

²⁰⁰ *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 59, 112.

²⁰¹ *Tamtéž*, inv. č. 3, nestr.; J. PTÁČEK – M. SEDLÁČEK, *Potštejn ...*, Potštejn 2019, s. 57.

²⁰² SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2, nestr.

²⁰³ *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 53, 55, 131.

²⁰⁴ *Květinová slavnost v Potštýně*, KND 1 (10), 7. 1905, s. 213.

Potštejnský okrašlovací spolek spolupracoval se sousední obcí Záměl, v roce 1905 se podílel na financování besídky umístěnou nad Kněžkovým dolem. V roce 1908 byl zřízen v Záměli u křižovatky k Doudlebům park Svatopluka Čecha. O čtyři roky později naproti přes silnici okrašlovací spolek založil po smrti Jaroslava Vrchlického na jeho památku parčík, který byl vhodným protějškem k parku Svatopluka Čecha.²⁰⁵

V tzv. Městečku, což bylo pojmenování náměstíčka mezi kostelem a hradem, v jehož středu stála socha svatého Floriána z roku 1827, byly v roce 1906 vykáceny kaštiny a na jejich místě byl zřízen sad, aby se tato nejstarší část Potštejna zkrášlila. Na podzim 1907 už byly práce na Městečku z půlky hotové, všichni si práci pochvalovali, protože tohle bylo *opravdové okrašlování*, to, co si široká veřejnost pod pojmem okrašlování představovala.²⁰⁶ Parčík v Městečku byl jako veřejný sad odevzdán veřejnosti při sázení jubilejní královské lípy 12. 4. 1908 na počest šedesátiletého panování císaře Františka Josefa I.²⁰⁷ Městečko za první republiky bylo pojmenováno náměstím Kalouskovým.²⁰⁸

Od roku 1908 měl Potštýnský Klub za symbolickou částku pronajaté tenisové kurty a z jeho čistého zisku mělo být přispěno do fondu pro postavení rozhledny na vrchu Kaprad'.²⁰⁹ K vybudování rozhledny však nedošlo, a tak okrašlovací spolek požádal rozhledový výbor, zda by nevěnovali finance na upravení Vyhlídky pod hradem.²¹⁰ Potštýnský Klub měl od okrašlovacího spolku pronajatý jeden z tenisových kurtů až do podzimu 1914, kdy byla smlouva vypovězena, aby mohlo být hřiště propůjčeno nově vzniklému odboru – sportovnímu kroužku.²¹¹ Rozhledna na Kapradí se plánovala vystavět ještě několikrát, například když se

²⁰⁵ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 102, 110-111; S. HLINKA, *Okrašlovací spolek ...*, in *Potštejn ...*, Potštejn 2012, s. 4-57, zde s. 20.

²⁰⁶ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2, nestr.; *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 53.

²⁰⁷ *Tamtéž*, s. 74; S. HLINKA, *Okrašlovací spolek ...*, in *Potštejn ...*, Potštejn 2012, s. 4-57, zde s. 19.

²⁰⁸ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2, nestr.; *Tamtéž*, inv. č. 21, *Pomístní názvy*, s. 2; Jan Urban JARNÍK, *Císař a král František Josef I. a stromové slavnosti*, KND, 11 (5), 1916, s. 61.

²⁰⁹ Kaprad' je nejvyšší vrch na levém břehu řeky, kde plánoval do budoucna postavit rozhlednu okrašlovací spolek již v roce 1901, jak je patrné z otištěné Výroční zprávy srov. *Časopis turistů*, 14 (1), 10.01.1902, s. 38-39; SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 66.

²¹⁰ Vyhlídka pod hradbami byla zřízena a toto místo se oficiálně pojmenovala „Na Vyhlídce“, protože tomuto místu místní už tak říkali. SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2, nestr.

²¹¹ Kroužek sportovní a zábavní měl odbor turistiky, tenisu, fotbalu, ale i šachů a divadla. Potštýnský Klub měl uvést hřiště do původního stavu, ten si ale dělal nároky na vlastnictví drátěného oplocení a sítě, ale okrašlovací spolek ve strašných záznamech a finančních výdajích dohledal, že oplocení i síť byly zakoupeny ze spolkové pokladny. Srov. J. PTÁČEK – M. SEDLÁČEK, *Potštejn ...*, Potštejn 2019, s. 35; SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2, nestr.; *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 111.

plánovala stezka doktora Jiřího Gutha²¹² z Kostelce nad Orlicí, byla součástí návrhu i rozhledna na vrchu Kaprad', přes kterou stezka vedla. Opět se o rozhledně uvažovalo v roce 1937, projekt zkrachoval kvůli nedostatku spolkových financí.²¹³

V roce 1908 byl zřízen ještě jeden park, ten byl stejně jako park v Městečku vytvořen podle plánu pana Suzy. Tento malý parčík vznikl na místě školní zahrady a byl u příležitosti šedesátých narozenin předsedy spolku pojmenován *Jarníkovým zátiším*. Školní zahrada byla přesunuta na vhodnější místo, na obecní pozemek v Ostrovech, věnovaný škole od obecního výboru. Vedle této zahrady okrašlovací spolek založil školku, kde kromě štěpných stromů, pěstoval keře a stromy. Problém, jak dostat do školky velké množství vody potřebné pro zalévání, vyřešili vykopáním studny využívanou jak k zalévání školky, tak školní zahrady. Další výhodou školky v blízkosti školní zahrady bylo, že pomocné práce při sázení, plení a zalévání školky vykonávaly děti pod vedením učitelů. Spolková školka byla zrušena na jaře 1926, protože pozbývala význam a nebyl, kdo by se o ni staral.²¹⁴ V předvečer šedesátých narozenin Jana Urbana Jarníka 24. 5. 1908 byla v Potštejně v sálu hostince Karla Hostinského uspořádána oslava. Jubilant dostal od výboru okrašlovacího spolku podobiznu.²¹⁵

Oslava třicetiletého trvání okrašlovacího spolku se uskutečnila 15. 8. 1912. Lidé, kteří okrašlovacímu spolku za 30 let jeho působení vložili obnos převyšující 50 korun, byli označeni za členy zakládající, bylo jich celkem 31. Zároveň šestnácti osobám, jejichž dar pro spolek činil dohromady 150-300 korun, byl udělen diplom čestných členů namalovaný před lety Adolfem Liebscherem.²¹⁶ Při mimořádné valné schůzi 3. 5. 1914 bylo upozorněno, že se na některé osoby, kteří by měli být jmenováni novými čestnými nebo zakládajícími členy při podzimním jmenování zapomnělo, mají být jmenováni při řádné valné hromadě. Čestnými členy díky svým zásluhám se stala obec Potštejn i okresní výbor v Kostelci nad Orlicí, které se připojily už k dříve prohlášené Občanské záložně.²¹⁷

²¹² Klub Československých turistů z Kostelce nad Orlicí měl v úmyslu postavit stezku doktora Jiřího Gutha z Kostelce nad Orlicí, která by vedla přes Vrbici na Kaprad' do Potštejna a odtud do Litic. Okrašlovací spolek přijal součinnost s KČT. SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 146; *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.

²¹³ *Tamtéž*, inv. č. 3, nestr.

²¹⁴ *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.; *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 74-75.

²¹⁵ *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 77.

²¹⁶ Adolf Liebscher (1857-1919) byl akademický malíř, který si oblíbil Potštejn jako letní sídlo a rád se sem vracel. Kromě diplomu pro čestné členy okrašlovacího spolku v Potštejně také zanechal obraz ukřižovaného Krista z roku 1918 na památku obětí první světové války, a především na Antonína Dobřenského, jehož manželka tento obraz věnovala kostelu svatého Vavřince srov. J. PTÁČEK – M. SEDLÁČEK, *Potštejn ...*, Potštejn 2019, s. 36; SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 101, 103.

²¹⁷ *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.; *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 89, 112.

Koncem léta 1914 byl ustanoven odbor při okrašlovacím spolku s názvem *Sportovní a zábavní kroužek „Potštýn“*. Tento odbor, jak už jeho název napovídá, se staral o zábavu a sportovní hry, pořádal vycházky do okolí, pořádal fotbalová a tenisová utkání, šachové večery, divadelní představení i přednášky. Tento odbor skládající se hlavně z mladých členů kolonie převzal od okrašlovacího spolku závazek starat se o pobavení letních hostů.²¹⁸

Mobilizace zasáhla i okrašlovací spolek, někteří členové byli povoláni hned, další část je následovala o něco později. Nejcitelněji byl na počátku války vidět odliv letních hostů, kteří předčasně odjížděli, ať už kvůli rodině, nebo proto, že se báli, aby byl později návrat možný. V roce 1915 sice přijelo do Potštejna letních hostů o 200 méně než minulý rok, přesto se do Potštejna vrátilo stále dost věrných letních hostů. Tři čtvrtiny hostů, kteří navštívili Potštejn v letní sezóně 1915, byli stálí hosté, kteří do Potštejna jezdili pravidelně, nebo zde dokonce měli svou vilu či domek. Největší obavou letních hostů bylo stravování, poté co byl zveřejněn výnos místodržitelů, že si letní hosté smějí potraviny z Prahy na venkov přivést, se situace uklidnila. Nakonec měli i v hostincích z čeho vařit a až na 2-3 dny byl chleba vždy k dostání. Toto léto kvůli nepříznivému počasí nebyly dost využívány ani lázně. Okresní hejtmanství v Rychnově nad Kněžnou upozornilo v roce 1917 obec, že nesmí rozdávat přídelů potravin letním hostům.²¹⁹ Průměrný počet letních hostů za roky 1910-1914 byl 557 hostů,²²⁰ v roce 1915 počet klesl na 341 v následujícím roce na 302 hostů. V roce 1917 navštívilo Potštejn pouze 184 letních hostů a v roce 1918 dokonce jen 149. Po válce se počty hostů začaly pomalu zvedat a první poválečnou sezonu tu bylo 290 hostů.²²¹ Problém se zásobováním nezmizel ani po konci války, proto okrašlovací spolek žádal okresní hejtmanství v Rychnově nad Kněžnou, aby pro měsíce červenec a srpen byl přiznán pro obec Potštejn zvláštní příděl mouky kvůli zásobení letních hostů.²²²

²¹⁸ *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.; *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 111.

²¹⁹ *Tamtéž*, s. 109, 129-130.; *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.

²²⁰ V knize Soběslav HLINKA – Milan SEDLÁČEK, *Album starých pohlednic Potštejn, Záměl a okolí*, Potštejn 2007 je na straně 10 uvedeno, že v období největší Potštejnské prosperity v roce 1910 zde žilo stálých obyvatel kolem 970 a že počet letních hostů toto číslo převyšoval, autor odkazuje na statistiky vedené Okrašlovacím spolkem, jak je ale patrné z Výročních zpráv okrašlovacího spolku v roce 1910 Potštejn navštívilo 555 osob, největší návštěvnost byla o rok později a to 629 hostů.

²²¹ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 151.

²²² *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.

Předseda Jan Urban Jarník se po 34 letech vedení spolku v roce 1916 kvůli svému zdravotnímu stavu dobrovolně vzdal funkce předsedy. V září 1916 byl předsedou spolku zvolen profesor Klíma a profesor Jarník byl jmenován čestným předsedou.²²³

Na výborové schůzi 12. 9. 1916 se přednesl návrh místní obce, která chtěla památníkem zvětšit památku padlých na bojištích, proto měl okrašlovací spolek už v této době uvažovat o tom, kam vhodně památník umístit.²²⁴ Z realizace pomníku z nezjištěných důvodů sešlo, oběti první světové války se uctění památky pomocí pomníku dostalo až po sto letech. Pomník se jmény padlých potštejských občanů byl odhalen 28. 10. 2018, ve stejný den byla zasazena pamětní lípa naproti pomníku Tomáše Garrigua Masaryka v Potštejně.²²⁵

Za války se musely některé práce odložit, hlavně kvůli zdražení materiálu a nedostatku pracovní síly a potahů. V roce 1917 zavedla hraběnka Dobřenská vstup do hraběcích lesů pouze na legitimaci vydávanou okrašlovacím spolkem, jednalo se hlavně o legitimace pro letní hosty. Dále byl na letní sezónu 1918 vyhlášen zákaz sbírání lesních plodů letními hosty, plodiny měla sbírat místní chudina, která je pak mohla prodat a získat tím nějaké finance.²²⁶

Společenské sdružení potštýnské vzniklo ze *Sportovního a zábavního kroužku „Potštýn“* skládající se hlavně z mládeže letní kolonie, tudíž vykonával činnost pouze v létě. Nově vzniklé sdružení se skládalo jak z pražské, tak místní mládeže, takže v létě pracovali společně a přes zimu vykonávali činnost obyvatelé Potštejna. Za války sportovní aktivity upadaly, jednak protože mnoho schopných sportovců bylo ve válce, jednak kvůli drahotě a nedostupnosti vybavení. Přesto se v Potštejně hrál po celou dobu války fotbal a zahráli si i několik zápasů s mužstvy z okolních obcí. Od roku 1919 zapůjčil Jindřich Dobřenský vhodný pozemek pro hřiště. Tenis se hrál až do roku 1917, kdy byl úplný nedostatek míčků. Za války se dařilo uspořádat divadelní představení od roku 1916-1918 bylo sehráno celkem patnáct představení.²²⁷

Smrt čestného předsedy Jana Urbara Jarníka 12. ledna 1923 zasáhla spolek i celé město. Okrašlovací spolek společně s dalšími organizacemi se rozhodly zřídit památník a fond pro nejchudší studenty a studentky z Potštejna, byl proto zřízen komitét a ze všech místních spolků a korporací byl vybrán jeden delegát. Okrašlovací spolek věnoval do Jarníkova fondu

²²³ *Tamtéž.*

²²⁴ *Tamtéž.*

²²⁵ J. PTÁČEK – M. SEDLÁČEK, *Potštejn ...*, Potštejn 2019, s. 81-82.

²²⁶ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2, nestr.

²²⁷ *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 144.

1 000 korun. V polovině srpna 1923 byla umístěna pamětní deska na rodném domě profesora Jarníka od akademického sochaře Josefa Fialy a na hřbitově, kde byl uložen jeho popel, byl postaven pomník. Busta profesora Jana Urbana Jarníka byla umístěna 15. 4. 1927 v lázeňské čítárně.²²⁸ Z důvodu, že nebylo vybráno vhodné místo pro umístění památníku profesora Jarníka, bylo od této myšlenky upuštěno a realizována byla jen studentská nadace. Opět se plány na zbudování pomníku rozhořely v roce 1932, jelikož se blížilo desetileté výročí od Jarníkovy smrti. Bylo navrženo sochaři Josefu Fialovi, aby do Potštejna přijel a vybral vhodné místo pro umístění památníku, ani tehdy nebyl památník realizován. Jarníkova oslava na připomínku deseti let od jeho smrti se konala 1. 2. 1933 v hostinci Karla Hostinského, kde proběhl proslov i koncert. Po vybrání dostatečně velké sumy do Jarníkova fondu (24 792 korun československých) spolek zřídil v prosinci 1935 studentskou nadaci pod názvem Jarníkova studentská nadace.²²⁹ Finanční prostředky pak měly být každoročně věnovány jednomu až dvěma studentům nebo studentek, kteří byli československé národnosti jakéhokoli náboženského vyznání s trvalým pobytem v Potštejně, nebo v Brně u Potštejna, kteří studovali střední, odbornou, nebo vysokou školu s dobrým prospěchem. První výběrové řízení na stipendium bylo vypsané v lednu 1937, přestože ještě nadace nebyla oficiálně schválena, řádně podané žádosti o stipendium došly pouze tři. Bylo uvolněno 1 000 korun, které byly rozděleny mezi jednoho uchazeče a jednu uchazečku. Na valné hromadě 17. 8. 1937 byly změněny podmínky pro udělování v nadační listině. Ani v následujícím roce nedošlo k formálnímu přijetí nadace zemským úřadem, přesto mohlo být stipendium uděleno, žádost o stipendium podala pouze jedna studentka, ta samá, která stipendium dostala i v minulém roce, obdržela tedy opět 500 korun. V roce 1940 nebylo stipendium vypsané, protože stále nebylo jednání o nadačním listu podle výnosu zemského úřadu ukončeno.²³⁰

Ve třicátých letech začala pomalu činnost spolku upadat, i hostů do Potštejna jezdilo méně, hlavním důvodem byly drahé letní byty. Důvod na tom mohly mít četné zakazy hlavně lesních cest a přístup k řece vydány v roce 1932 Mary Dobřenskou, majitelkou potštejnského velkostatku. Další možným důvodem úpadku turismu mohla být nedobudovaná okresní silnice z Vamberka do Sopotnice. V červenci 1936 spolek uspořádal výstavu obrazů Jana Diviše, jednalo se o 52 obrazů s Potštejnskou tematikou. Letní sezóna 1937 byla o něco lepší, patrně zvýšené návštěvnosti napomohla reklamní akce, kdy byly na nádražích rozmístěné povedené

²²⁸ *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.

²²⁹ Jméno fondu bylo uloženo v Ústřední státní pokladně v Praze.

²³⁰ *Tamtéž*, Jarníkova studentská nadace 1935, inv. č. 26, s. 1-2; *Tamtéž*, inv. č. 3, nestr.

plakáty, které zvaly do Potštejna, svůj podíl na tom měl i zlepšený vzhled města díky vykonané práci spolku. Nejviditelnější změnou byl upravený parčík v Městečku, jelikož byl už značně zanedbán a místní do jeho křovin začali vyhazovat odpadky, proto bylo celé místo vykáceno, povrch upraven a vysázeny zde byly nové křoviny a zasetá tráva.²³¹

Okresní úřad v Rychnově nad Kněžnou vydal 12. 5. 1940 přípis o označení lázní německými nápisy a o zákazu používání lázní neárijců společně s árijskými hosty. Okrašlovací spolek vyhověl všem předpisům a provedl potřebná opatření týkající se neárijců, tedy i část říčních lázní byla vyhrazena židům.²³²

V rámci akce Svazu okrašlovacího spolku, Památkového úřadu a ministerstva školství a národní osvěty byl vytvořen soupis na ochranu starých a památných stromů a porostů. Za účelem evidence zřídil spolek archivní soubor týkající těchto památek v Potštejně a okolí, do něj uložil jak písemné, tak obrazové doklady, zahrnul sem i památky již zaniklé. Tento soubor se do současnosti ve fondu spolku nedochoval. Spolek vypracoval soupis pomístních názvů v Potštejně a okolí.²³³ František Hrobař vydal v roce 1940 knihu *Staré a památné stromy na Rychnovsku n. Kněžnou*, v něm ale chyběl zápis o potštejnských lípách, z tohoto důvodu o nich vyšel článek v Kráse našeho domova referující, že nejstarší lípy na promenádě jsou staré přes 300 let a nejmohutnější měla obvod 5,16 metrů. Autor článku také poznamenal, že pokud je *Bělisko* označováno jako plíce Potštejna, tak lipová alej je srdcem Potštejna.²³⁴ Lipová alej v roce 1908 čítala sto dvacet sedm stromů, v roce 1940 sto sedmnáct lip, této promenádě dávalo speciální atmosféru i to, že ji z obou stran oklopovala voda, z jedné strany samotná Divoká Orlice a z druhé mlýnský náhon. V roce 1908 se vytvořil komitét pro úpravu lip, výtěžek ze slavnosti uspořádané jak okrašlovacím spolkem, tak Potštýnským Klubem byly věnovány do tohoto fondu, který měl v Občanské záložně knížku s názvem *Cesta pod Lipami*.²³⁵

Během válečných let plánovali, že budou vydávat časopis s vlastivědným, informačním a propagačním charakterem se zájmem o Potštejn. Časopis se měl jmenovat *Městečko pod hradem – časopis rodáků a přátel Potštejna*, vydavatelem i nakladatelem měl být sám

²³¹ *Tamtéž*, inv. č. 3, nestr.; J. PTÁČEK – M. SEDLÁČEK, *Potštejn ...*, Potštejn 2019, s. 46; Monika ROLFOVÁ, *Potštejn v kulturní paměti. Historie místa, literární místopis a fikce*, Pardubice 2019, diplomová práce, Univerzita Pardubice, filozofická fakulta, s. 41.

²³² SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 3, nestr.; *Tamtéž*, inv. č. 4, nestr.

²³³ *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 156.

²³⁴ *Tamtéž*, inv. č. 3, nestr.; Naše aleje, KND, 33 (7), 1941, s. 147-149.

²³⁵ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 72, 84.

Okrašlovací spolek Potštejn. Plánovali, že by časopis vycházel nejméně šestkrát do roka v nákladu 600-800 výtisků, každé číslo by mělo 16 stránek a prodávalo by se asi za 1,50 korun. Výročí šedesátileté činnosti okrašlovacího spolku připadalo na rok 1942, spolek plánoval vydat tištěného průvodce Potštejnem společně s odborem KČT, dále připravit sborník článků o Potštejně po vzoru almanachu z roku 1897 jako náhradu za časopis, kterému nebylo uděleno povolení a také sepsat průvodce po hradě potštejnském. Ani tyto akce se vzhledem k trvajícím válce nerealizovaly. Jen brožurka o potštejnském hradě se povedla v roce 1943 vydat.²³⁶

I za druhé světové války se spolek snažil zvýšit zájem o Potštejn jako turistické a výletní místo s přírodními a historickými památkami, ale válečná doba ztěžovala pracovní podmínky a zbrzdila v mnohém práci a snahy spolku. Spolek se prozatím soustředil na plánování svých budoucích realizací, zamýšlel rozšířit říční lázně, vybudovat sportoviště a postavit společenský dům.²³⁷ Ačkoli měl okrašlovací spolek dobré úmysly a snahu po válce svou činnost opět pozvednout, byla poválečná situace úplně jiná. Možná už spolek neměl takovou podporu v obci, nebo to bylo tím, že neměl dostatečně silného vůdce, jako byl Jan Urban Jarník. Přesto se spolek snažil přizpůsobit novým poválečným poměrům, například se účastnil „Týdne osvěty“ 4.-10. 3. 1946, kde spolek shromáždil pro budoucí pamětní síň obce památky na pobyt prezidenta Masaryka pobývajících v Potštejně na letním bytě a finančně přispěl i do pokladny okrašlovacího spolku.²³⁸ Spolek se snažil dobře se připravit na letní sezonu, protože když se po válce opět uvolnilo pohraničí, nastala mezi lázeňskými místy větší konkurence. Především dbal na větší propagaci Potštejna, nicméně letní sezona byla slabá následkem drahoty a nedostatku peněz. V roce 1947 měl okrašlovací spolek zájem, aby budova zámku přešla do majetku obce, aby zde mohla být zřízena Pamětní síň (nebo místní muzeum) dokumentující obrázky Potštejna koncem 18. století. Měla tu být i informační kancelář pro letní hosty, která by zároveň mohla být i čítárnou, také spolková místnost by mohla zde být pro všechny spolky, stejně jako sál pro promítání filmů.²³⁹ Spolek se podílel 22. 5. 1947 na oslavě stého výročí od narození profesora Jana Urbana Jarníka.²⁴⁰

²³⁶ *Tamtéž*, inv. č. 3, nestr.

²³⁷ *Tamtéž*.

²³⁸ Tomáš Garrigue Masaryk jezdil do Potštejna na letní byt s rodinou, ale přestal sem jezdit kvůli sporu o pravost rukopisů, protože měl na ně jiný názor než Jan Kvíčala, který byl pravidelným hostem Potštejna. S. HLINKA, *Okrašlovací spolek ...*, in *Potštejn ...*, Potštejn 2012, s. 4-57, zde s. 42.

²³⁹ Tato idea se bohužel nerealizovala, přesto vznikla v roce 1956 díky Jaroslavu Helfertovi Pamětní síň v domě č. p. 144, expozice byla zaměřena na román Poklad od Aloise Jiráska a také na druhou polovinu 18. století, kdy byly v Potštejně plátenické manufaktury srov. SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 3, nestr.; J. PTÁČEK – M. SEDLÁČEK, *Potštejn ...*, Potštejn 2019, s. 57.

²⁴⁰ *Tamtéž*, s. 53.

Bohužel činnost spolku upadala a už se do jeho zrušení v padesátých letech nestihla žádná zamýšlená akce realizovat. Poslední zápis v protokolů schůzí pochází z 12. 6. 1950, kde bylo jednáno o předání lázní, lázeňského domu i tenisového hřiště do vlastnictví TJ Sokol Potštejn,²⁴¹ tím se okrašlovací spolek zbavil břemene a velkých finančních nákladů spojené s provozem lázní a dále se měl věnovat pouze zkrášlování města. I když se žádné archivní prameny nedochovaly, tak stejně jako všechny ostatní spolky i potštejnský okrašlovací spolek byl pravděpodobně přinucen k rozpuštění. Činnost spolku zčásti převzala organizace zahrádkářů založená v Potštejně v roce 1949. Záchranné a rekonstrukční práce na hradě prováděl dál pouze Klub československých turistů pod dohledem památkové péče. Říční lázně a tenisové kurty převzala TJ Sokol Potštejn a další povinnosti okrašlovacího spolku převzal místní národní výbor. Od roku 1952 částečně na činnost spolku navázal vlastivědný kroužek, založený při Osvětové besedě, za kterým stál památkář a bývalý člen okrašlovacího spolku Jaroslav Helfert.²⁴²

3.1.Lázně

První návrh na zřízení říčních lázní nebo plovárny padl na schůzi výboru 13. 9. 1889. Předseda okrašlovacího spolku Jan Urban Jarník navrhoval místo za školou tam, kde mlýnský náhon ústí do řeky. Spolek měl v plánu vytvořit velké lázně, ne pouze kabiny, které už před dvaceti lety u mlýnu zřídil pan Šabata, proto potřebovali na stavbu sehnat velký obnos peněz. Následující rok se však návrh nerealizoval a byla u řeky umístěna pouze kabinka pro svlékání. V září 1890 se opět probíralo, že se koupadla mohla postavit na mlýnském náhonu v části blíže ústí do řeky. Baron Dobřenský s tím souhlasil, bylo potřeba sjednat povolení od majitelky zahrady, přes níž by vedla cesta k lázním a zajistit souhlas okolních sousedů, jestli by jim stavba lázní nevadila. V roce 1891 byly pořízeny plány a rozpočet na bazén se dvěma kabinami od plzeňského inženýra Rudolfa Březiny, k tomuto provedení nedošlo hlavně z důvodu malé kapacity. O tři roky později vyvstaly pochybnosti o místě, kde by měly lázně stát. Vybrané místo na levém břehu Orlice v tzv. Koutech bylo obecním pozemkem, ale bylo by zde potřeba na břehu udělat velmi nákladnou stavbu, kterou by bylo nutné na zimu odstraňovat. Vhodné jim připadalo místo na pravém břehu pod školou patřící baronu Antonínu Dobřenskému z Dobřenic majiteli mlýnského náhonu, a díky jeho svolení by bylo možné lázně postavit na něm. Kdyby se lázně postavily pod školou, tedy na konci strouhy, kde ústí do Divoké Orlice,

²⁴¹ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 3, nestr.

²⁴² J. PTÁČEK – M. SEDLÁČEK, *Potštejn ...*, Potštejn 2019, s. 54-56.

hrozilo by zničení lázní kvůli zpáteční vodě, například na jaře, kdy roztávají ledy, nebo při vysokém stavu vody. Proto se rozhodli postavit lázně nad Potštejnem, pod lávkou vedoucí z lipové aleje Na Podhradí (později Bendlovku). Zeměpanská komise sice povolení ke stavbě udělila, přesto se se stavbou ani na tomto místě nezačalo, jedním z důvodů od opuštění tohoto místa v údolí pro stavbu lázní bylo, že zde vane často silný vítr, místo se nacházelo docela daleko od centra, a především tu slunce zapadalo mnohem dříve kvůli okolním stráním. Hlavním důvodem byl stav vody, jelikož se toto místo nacházelo nad mlýnem, bylo tu celkem mělko a hloubka by se musela regulovat stavidly a prohloubením řeky. Od tohoto místa bylo tedy upuštěno a v březnu 1896 se konala prohlídka zeměpanské komise na původní prostor pod školou, která toto místo určila za vhodné.²⁴³

Proti vzniku lázní protestoval majitel mlýna pan Václav Šabata, kterému vadilo, že změna hloubky vody může poškodit jeho živnost. Protest u c. k. okresního hejtmanství, ani u ministerstva orby ve Vídni nebyl uznán. Spolek kromě odkazu pana MUDr. Bednáře²⁴⁴ a inventáře neměl žádné jmění, nemohl tedy postavit lázně ze svých vlastních prostředků, sháněli různé peněžní dary a půjčky. Problémy byly i se samotnou stavbou lázní, hledal se nový stavitel, protože původně měl stavbu lázní vytvořit pan Hlaváček, ale ani po 10 týdnech se stavbou nezačal a rozpočet zvedl o 400 zlatých. Nakonec bylo rozhodnuto, že se ještě v roce 1895 lázně stavět nebudou. V polovině září 1895 se výbor na radu c. k. okresního hejtmana Dr. Šimáka usnesl, že se se stavbou lázní musí začít co nejdříve a žádná náhrada panu Šabatovi se platit nebude. Předseda spolku pan Jarník zastával názor, že by bylo pro spolek výhodnější postavit lázně nad mlýnem, jelikož když budou až pod mlýnem, mohlo by se stát, že pan Šabata bude dělat naschvály a při velkém počtu návštěvníků a nízkém stavu vody zastaví stavidla a bude se bránit tím, že je to nutné k zachování jeho živnosti. Dalším argumentem bylo, že voda pod mlýnem nemusí být vždy tak čistá jako nad ním. Znovu bylo některými členy poukazováno, aby se lázně nahoře nestavěly, protože stavba tam bude mnohem dražší a náročnější než pod mlýnem. Další členové také dávali přednost stavbě lázní dole. Nakonec hlasování dopadlo tak, že všichni byli pro postavit lázně pod mlýnem.²⁴⁵

²⁴³ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 25-26.

²⁴⁴ V roce 1888 byl spolkem založen fond zakládajících členů, do kterého bylo vloženo 100 zl. z pozůstalosti pana doktora Bednáře, fond byl pojmenován jako Odkaz Dr. Bednáře. Celý obnos, který darovala dědička Josefina Bednářová okrašlovacímu spolku byl uložen v záložně, odkud měl být vyjmut až tehdy, pokud by se jednalo o větší práci a schválila by to valná hromada. Srov. SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 1, s. 69, 76; *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 5.

²⁴⁵ *Tamtéž*, inv. č. 1, s. 80, 84, 110, 113, 115, 122; *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 16.

Shodou okolností zemřela majitelka domu se zahradou č.p. 132 v blízkém sousedství lázní. Spolek za pomoci půjčky od Občanské záložny koupil od nezletilého sirotka dům i s pozemkem za částku 2 000 zlatých. Stavba lázní byla provedena díky darům a půjčkám jednotlivců, a hlavně díky půjčce od Občanské záložny, která mimo lázeňský dům zapůjčila spolku dalších 4 000 zlatých na stavbu říčních lázní, dluh za koupi lázeňského domku a postavení lázní, byl Občanské záložně splacen v létě 1907.²⁴⁶ V březnu 1896 zeměpanská komise uznala místo pod školou ke stavbě lázní jako vhodné. Ještě v srpnu stejného roku se začalo s nejdůležitější částí stavby, a to odkopáváním opevněním břehů. Díky mírnému podzimu byly vodní práce do listopadu hotovy. Počasí bylo přívětivé i v zimě, takže mohly stavební práce pokračovat. Stavbu provedl potštejský rodák Josef Čáp, který byl tesařským mistrem v Litomyšli a stavitel Vincenc Hlaváček z Kostelce nad Orlicí, rozpočet byl vyčíslen na 3 000 zlatých, kvůli pečlivosti a důkladné práci byl reálný rozpočet o několik set zlatých vyšší. Zahradník Josef Macák²⁴⁷ proměnil zahradu u domu č.p. 132 v lázeňský park. Lázně prošly kolaudační komisí 18. 5. 1897, a zároveň okrašlovací spolek získal od okresního hejtmanství v Rychnově nad Kněžnou koncesi na provozování lázeňské živnosti, a tím byly lázně oficiálně otevřeny. Oslava na počest otevření lázní, a zároveň patnáctiletého výročí spolku byla uspořádána 22. 8. 1897, oslava započala u lázní a pokračovalo se výletem pod Lípy.²⁴⁸

Celková rozloha lázní byla 257 m², samotný bazén měl přes 120 m². Břehy byly po obou stranách vysoké 1,2 m s délkou 33 m opevněny pevnou zdí z pražského vápna a cementu. Pravý břeh byl z pískovcových kvádrů a levý z lámaného pískovce tzv. sáhoviny. Celé dno v lázních, stejně jako 9 metrů nad nimi a 2 metry pod nimi, bylo dlážděno pískovcovými plotnami spojené cementem, což bylo mnohem pohodlnější, než by byla dřevěná podlaha, nebo jen štěrk. Prostor mezi mlýnským náhonem a korytem řeky vyplňoval lázeňská park. Vstup do říčních lázní byl přímo z lázeňského parku, celkem zde bylo osm dveří, první vedly do bazénu, dalších šest do koupacích kabin, z nichž první dvě měly vyšší podlahy a byly určené pro děti, poslední dveře vedly do kabiny pro ženskou obsluhu. Na pravém břehu se nacházelo 9 kabin pro převlékání, obě krajní kabinky byly větší, aby se zde mohlo převlékat více osob najednou. Průměrně voda v bazénu měla hloubku 1-1,2 metru. Velmi oblíbená byla přírodní sprcha – vodopád, který vznikl tím, že se přetékáající voda ze stavidla tříštila, ale proud vody nebyl tak silný jako

²⁴⁶ *Tamtéž*, s. 64.

²⁴⁷ Josef Macák (1855-1913), vyučený zahradník, který působil v Schönbrunnu, v Lednici na Moravě u knížete Liechtensteina a také jako zahradník velkostatku v Potštejně. Srov. SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 102.

²⁴⁸ *Tamtéž*, s. 26-27, 29; M. HABELTOVÁ – V. KLÍMA, *Potštýn ...*, Potštejn 1897, s. 195-197.

u normálních jezů. K této sprše bylo dodatečně vytvořeno ohrazení a schody z levého břehu náhonu.²⁴⁹

Říční lázně nezůstaly neměnné a dále se upravovaly a vylepšovaly, fakticky byly dokončeny až postavením řádného stavidla v červenci 1901.²⁵⁰ Nedokonalé hradilo bylo během pouhých dvou dnů nahrazeno 1,25 metru vysokým a 6 metrů širokým stavidlem.²⁵¹ V roce 1898 byl zřízen dětský bazén nad plovárnou. Díky penězům z prodaného Potštejnského almanachu mohly být vybudovány vanové lázně v domku č.p. 132 a tím se obliba lázní zvýšila, protože ne každému zdraví dovolilo se koupat v říčních lázních. V domku bylo z druhého pokoje vytvořeno příčkou dvě samostatné místnosti, kde v každé byla umístěna vana. V druhé části domu byla čekárna společně s lázeňskou čítárnou. Na oslavu otevření teplých vanových lázní a lázeňské čítárny byla uspořádána společenská taneční zábava 15. 8. 1898, jejíž výnos byl značný pro rozpočet okrašlovacího spolku. V následujícím roce byl v lázeňském parku postaven krytý kuželník a jelikož lázeňská čítárna nebyla tolik využívána, byl sem umístěn kulečník.²⁵² Kulečník byl hojně využíván až do jara 1907, kdy už byl ke hře nezpůsobilý a nevyhovoval ani účelům čítárny, v červenci stejného roku byl odstraněn a nahrazen velkým stolem. Kuželník, postavený v lázeňské zahradě, měl původně stát na obecním pozemku Pod Lipami, kde se často rozlévala řeka, proto obecní zastupitelstvo toto místo pro kuželník neschválilo. Kuželník byl natřen stejnou barvou jako koupací lázně, a ještě v létě 1899 zde bylo umístěno osvětlení, aby se dalo hrát i večer. Kuželník v lázeňské zahradě sloužil svému účelu až do konce letní sezóny 1932, poté byl z části zbourán a z části předělán na kabinky.²⁵³

V roce 1899 plánovali vybudovat slatinové lázně, ale nakonec bylo od tohoto návrhu upuštěno. Lázně byly rozšířeny až o čtyři roky poté, kdy byly vybudovány na pravém břehu náhonu sluneční lázně postavené nad dětským bazénem. Kvůli nedostatečné kapacitě slunečních lázní se na jaře 1908 okrašlovací spolek rozhodl založit vzdušné a sluneční lázně vytvořené z části lázeňského sadu, byly odděleny vysokým dřevěným plotem ozdobený popínavými rostlinami, aby do slunečních lázní nebylo vidět. V roce 1914 došlo k výměně pozemku patřící velkostatku na pravém břehu náhonu, na kterém stály kabinky a jedny sluneční

²⁴⁹ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 27; *Tamtéž*, inv. č. 1, s. 137; S. HLINKA, *Okrašlovací spolek ...*, in *Potštejn ...*, Potštejn 2012, s. 4-57, zde s. 23.

²⁵⁰ V článku v národních listech píše, že plovárna existuje už šestý rok, což není pravda, jelikož v roce 1895 se pouze jednalo na kterém místě se lázně postaví.

²⁵¹ *Z Potštýna*, Národní listy 41 (204), 26. 7. 1901, s. 3.

²⁵² SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 29-31, 36-37; *Tamtéž*, inv. č. 1, s. 153.

²⁵³ *Tamtéž*, inv. č. 1, s. 143, 146, 152-153; *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.; *Tamtéž*, inv. č. 3, nestr.; *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 65.

lázně za pozemek obecní poblíž dvora bývalého pivovaru. Touto změnou se lázně rozprostíraly pouze na levém břehu a jen na obecních pozemcích.²⁵⁴

Po první světové válce bylo v lázních potřeba mnoho oprav, ať už se jednalo o rozpadlou podlahu, a další výměnu shnilých dřevěných prken, také byla nutná oprava stavidla. Po léte 1928 nastala neodkladná potřeba přestavby říčních lázní, protože svou kapacitou už nedostačovaly. Bylo nutné nejen původní lázně přestavět i rozšířit. Finance po válce spolkové pokladně chyběly, proto se rozhodli sehnat z části finance od peněžních ústavů a z části se obrátit na návštěvníky, kteří jsou dobře situovaní a do Potštejna se rádi vrací. Opravené lázně byly napuštěny 4. 7. 1929 a následující den byly slavnostně otevřeny za přítomnosti zájezdu Svazu okrašlovacích spolků pro Čechy. Program následoval pochůzkou k pamětní desce na rodném domku profesora Jarníka, obědem v hotelu Praha, odpoledne program pokračoval slavností Pod Lipami, kde jednatel Svazu Břetislav Jedlička Brodský přednesl přednášku o prvním předsedovi Svazu a zároveň čestném předsedovi Okrašlovacího spolku Potštejn Janu Urbanu Jarníkovi. Na nové lázně byly dva protichůdné názory – jedněm připadal stav vody příliš vysoký, druzí tvrdili, že hloubka vody je jen o 5 centimetrů vyšší než dříve.²⁵⁵ Po této akci, kterou si Svaz diktoval různé požadavky, Okrašlovací spolek Potštejn se Svazu okrašlovacích spolků vystoupil. Spolek se stal opět členem Svazu okrašlovacích spolků v roce 1931.²⁵⁶

Lázně se potýkaly s menšími či většími problémy. Například na podzim 1905 bylo zjištěno, že voda vnikla pod dlažbu dětského bazénu a vymlela podklad, a tím se kamenné kostky propadly, proto byla na jaro, kdy se mohl mlýn zastavit, naplánována důkladná oprava. Kvůli blíže nespecifikované nepředvídatelné překážce se oprava opozdila a byla odložena kvůli probíhající sezóně. Na jaře 1907 byly lázně opraveny a připraveny na novou sezónu, kterou však málem zničila v červenci povodeň, ale díky včasnému vyvrácení stavidel u splavu nezpůsobila vážné škody.²⁵⁷ Nebyly to jen přírodní vlivy poškozující lázně. Letní hosté si v létě 1911 stěžovali, že byla voda v náhonu znečišťována odpadky z drůbeže. Někteří neukáznění hosté lázní ničili spolkový majetek tím, že vylézali na střechem a skákali z ní do vody, protože tím nejenže ničili tašky na střeše, ale hlavně hrozilo riziko úrazu, snažil se tomu spolek zabránit. Stejný problém byl i s jubilejním pavilonem, na jehož střechem lezly děti. Stížnosti na skákání

²⁵⁴ *Tamtéž*, inv. č. 1, s. 158, 167; *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.; *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 75, 111.

²⁵⁵ *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 151, 154.; *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.

²⁵⁶ *Tamtéž*, inv. č. 3, nestr.

²⁵⁷ *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.; *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 53, 65.

koupajících ze střechy se opakovaly i v létě 1913 a k tomu si stěžovali lidé ze Záměle, že někteří letní hosté jsou v lázních příliš hluční.²⁵⁸ Vyhláška zákazu psů do lázní však nebyla respektována, jak tomu napovídá opakované vyvěšování nápisu: *Zákaz psů do lázní*.²⁵⁹ V lázních byla od roku 1933 umístěna tabulka, že každý lázeňský host vstupuje do lázní na vlastní nebezpečí, a že za úraz nebo jinou nehodu na plovárně nebere okrašlovací spolek žádnou odpovědnost. Toto byl důsledek události z 14. 8. 1932, kdy dirigent Žďárský při vstupu do vody upadl a způsobil si tržnou ránu na pravé ruce a pohmožděná záda.²⁶⁰

Za druhé světové války fungovaly lázně dál, jen od roku 1940 lázně nesměly využívat neárijski společně s árijskými hosty. Poslední velkou přestavbou lázní, provedenou okrašlovacím spolkem v roce 1943, byla vykácená část stromů v lázních a obětována byla i vzrostlá lípa za lázeňským domkem. Stalo se tak z důvodu, aby se uvolnil prostor a lázně získaly více slunce. Zároveň se přesunula pokladna a šatna ke vstupu do lázní, a tím vznikla souvislá volná plocha pro provoz lázní. Lázně v posledních letech kapacitně nedostačovaly, zvláště v porovnání s ostatními koupališti v okolí. Do teď byly lázně rozděleny na dva prostory, vlastní koupaliště oddělené od parčíku dřevěnou budovou s pokladnou a šatnami a lázeňský park, po přestavbě se z lázní stal jednolitý prostor. Další pozitivum vykácením stromu bylo světlo, zvláště odpoledne byl nedostatek slunce citelný.²⁶¹

K předání lázní, lázeňského domku a tenisového hřiště do vlastnictví TJ Sokol Potštejn došlo během první poloviny roku 1950. TJ Sokol byla jedinou místní masovou organizací, která mohla převzít provoz lázní, aby i nadále bylo zachováno dílo vybudované okrašlovacím spolkem. Sokol každým rokem prováděl jen nejnútnejší úpravy v lázních. Říční lázně byly zrušeny z hygienických důvodů po sezóně v roce 1974.²⁶² Přestože se v devadesátých letech objevovaly tendence lázně obnovit, nakonec byl pozemek prodán soukromé osobě a dnes jsou na místě říčních lázní vybudované sádky pro chov pstruhů.²⁶³

²⁵⁸ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2, nestr.

²⁵⁹ *Tamtěž; Tamtéž*, inv. č. 3, nestr.; M. HABELTOVÁ – V. KLÍMA, *Potštýn ...*, Potštejn 1897, s. 198-199.

²⁶⁰ On tvrdil, že za to může polámané zábradlí, ale spolek se ohradil tím, že nejspíše upadl, protože se nemohl přidržívat zábradlí zmrzačenou rukou, a proto spolek odmítl nést jakékoli závazky nebo povinnosti vůči panu Žďárskému, srov. SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 3, nestr.

²⁶¹ *Tamtěž; Tamtéž*, inv. č. 7, s. 158; *Tamtěž*, inv. č. 4, nestr.

²⁶² *Tamtěž*, inv. č. 3, nestr.; S. HLINKA – M. SEDLÁČEK, *Album ...*, Potštejn 2007, s. 63; J. PTÁČEK – M. SEDLÁČEK, *Potštejn ...*, Potštejn 2019, s. 56; S. HLINKA, *Okrašlovací spolek ...*, in *Potštejn ...*, Potštejn 2012, s. 4-57, zde s. 55.

²⁶³ Helena KOKEŠOVÁ, *Klimatické lázně v Potštejně a sportovní vyžití letních hostů*, in Dagmar Blümlová – Petr Kubát a kol., *Čas zdravého ducha v zdravém těle*, s. 354-368, zde s. 365; Rozhovor se Soběslavem Hlinkou (zakladatel Okrašlovacího spolku Potštejn), dne 4. 5. 2022.

4.1. Jubilejní pavilon Pod Lipami

Na výborové schůzi 3. 9. 1898 se jednalo, jak v Potštejně oslavit padesátileté panování císaře Františka Josefa I., k tomuto účelu byl zvolen jednadvaceti členný výbor ze všech místních spolků, korporací a čestných osob. Komitét se rozhodl o zbudování Jubilejního pavilonu v aleji Pod Lipami jako památku na vládu Františka Josefa I. Za architekta byl navržen Emil Pištěk, truhlářem se stal Antonín Makalouš ze Záměle, původem z Potštejna. Dřevěný pavilon s pódiumem byl postaven jako letní aréna pro divadelní představení i koncerty, pro spolkové zábavy, hromadné výlety a jako úkryt při náhlém dešti na promenádě. Na výročí upomínaly nápisy 1848 a 1898 na průčelí budovy. Pavilon se nepodařilo postavit v jubilejním roce 1898, ale až v roce následujícím. Komitét nechal vyrobit dvě podobizny císaře, jak vypadal při nástupu na trůn a druhou o padesát let později. Finanční stránka byla složitější, jelikož sám okrašlovací spolek byl zadlužen stavbou lázní, ani komitét nesehnal dostatečné množství financí. Pavilon byl postaven díky půjčce Občanské záložny, a také poskytnutí stavebního prostoru od obecního zastupitelstva. Na stavbu pavilonu přispěl okrašlovací spolek výtěžkem z almanachu 50 zlatými. Na stavbu přispěl i výtěžek 200 zlatých z večírku ve dvoraně Umělecké besedy v Praze konaný 10. 4. 1899.²⁶⁴

V neděli 23. 7. 1899 při slavnostním otevření jubilejního pavilonu přešel pavilon do správy okrašlovacího spolku, který tím převzal i všechny dluhy spojené s budovou. V noci před slavnostním otevřením byl pavilon hlídán, aby se předešlo případnému zničení od zlomyslných spoluobčanů, kteří s pavilonem nesouhlasili. Pavilon nechali pro jistotu pojistit. Jaroslav Vrchlický²⁶⁵ sepsal vstupní scénku *Dvě doby* zahraniou při slavnostním předání, poté zazpíval pěvecký sbor *Orlice* z Kostelce nad Orlicí. První divadelní představení bylo v pavilonu uspořádáno 8. 8. 1899, ještě první sezónu v srpnu uspořádal okrašlovací spolek promenádní koncert Pod Lipami a jejím výtěžkem se splácel dluh. První sezónu se pořádaly každý týden promenádní koncerty. Z počátku byla proti pavilonu ostrá kritika, ale poté, co se první sezónu osvědčil, a to zvláště svou akustikou, byl přijat i širším okolím za součást Potštejna.²⁶⁶

²⁶⁴ *Tamtéž*, inv. č. 1, s. 142, 153-155; *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 37; *Tamtéž*, inv. č. 24, Proslov Jana Urbana Jarníka při převzetí jubilejního pavilonu „pod Lipami“ do správy okrašlovacího spolku v neděli 23. 7. 1899, s. 9-12.

²⁶⁵ Jaroslav Vrchlický sepsal báseň zveřejněnou v Almanachu Potštýn v roce 1897 a také scénku *Dvě doby Potštýna*, napsanou pro jubilejní pavilon, ve kterém byla poprvé použita nová opona. Srov. SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 94.

²⁶⁶ *Tamtéž*, inv. č. 1, s. 142, 153-155; *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 37; *Tamtéž*, inv. č. 24, Proslov Jana Urbana Jarníka při převzetí jubilejního pavilonu „pod Lipami“ do správy okrašlovacího spolku v neděli 23. 7. 1899, s. 9-12.

Jubilejní pavilon si až do roku 1901 půjčoval divadelní oponu od místní čtenářsko-ochotnické jednoty „Orlice“. Vlastní oponu si nechali vyrobit díky úspěchu divadelního dramatu pro živé loutky „Půta Potštýnský“ od profesora Arnošta Krause. Hra měla velký ohlas, proto byla jako knížka vydána pod pseudonymem Kudrny Vážného a rozeslána společně s výroční zprávou za rok 1901. Byla prodávána za pouhých 70 haléřů a získala si přes 900 odběratelů. Čistý výnos z divadelní hry *Půta* vystačil nejen na pořízení umělecké opony, také byla vytisknuta třibarevná reprodukce opony a rozeslána všem odběratelům knihy. Oponu vyhotovili dva mladí absolventi malířské akademie, a to František Ženíšek mladší a Josef Kočí. Opona byla poprvé spuštěna při krátké scéně *Poselství* od Kudrny Vážného, tedy stejného autora, který sepsal i *Půtu Potštýnského*. Vnitřní výzdobu jubilejního pavilonu údajně provedl baron Emanuel Salomon von Friedberg – Mírohorský.²⁶⁷

Okrašlovací spolek pořádal každý rok v polovině srpna akademii ve prospěch spolkové pokladny, od srpna 1907 tyto slavnosti pořádali společně s *Potštýnským Klubem*, a čistý výnos z každé akce věnovali na předem určenou věc.²⁶⁸ Srpnová slavnost nebyla uskutečněna v roce 1910, protože Potštýnský Klub nezajistil dostatek účinkujících a nechtěli se omezit pouze na koncert. Srpnová slavnost nemohla být uskutečněna v roce 1914 z důvodu války a mobilizace. V roce 1919 bylo konání akademie přesunuto na zřícenině hradu, kde předseda okrašlovacího spolku provedl návštěvníky po zřícenině hradu s výkladem, jaká místnost kde stávala a k čemu sloužila. Po prohlídce hradu se na nádvoří konala mírová slavnost na oslavu republiky. V srpnu 1920 klasická slavnost nebyla uspořádána z důvodu nezajištěné hudby, místo velké slavnosti byl 15. 8. uspořádán pouze koncert pěveckého spolku z Vamberka.²⁶⁹ Ani v následujících letech už akce nebyla pořádána s předchozí pravidelností.

Pavilon chátral a když v roce 1925 podala slečna Zahradková žádost, aby jí byl pronajat pavilon Pod Lipami, který měla v úmyslu na své náklady opravit a zařídit v něm letní kavárnu, vysvitla naděje, že by se mohl pavilonu navrátit život. Slečna Zahradková nebyla potštejnskou rodačkou, přesto měla své osobní vztahy k Potštejnu. Proti její žádosti byl starosta Hostinský, ten se obával poškození místních živnostníků a chtěl zde zřídit občerstvení vedené členkami letní kolonie a když k tomu další člen spolku pan Novák namítl, že by se podnik nevyplatil, byla hlasováním žádost slečny Zahradkové zamítnuta. Pavilon Pod Lipami tak chátral dál až

²⁶⁷ *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 40-41; *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.; J. PTÁČEK – M. SEDLÁČEK, *Potštejn ...*, Potštejn 2019, s. 32.

²⁶⁸ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 66.

²⁶⁹ *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.; *Tamtéž*, inv. č. 7, s. 145.

byl v roce 1928 odstraněn a na jeho podezdívce byl postaven pouze otevřený pavilon poskytující lidem úkryt při náhlém dešti.²⁷⁰

4.2. Hrad Potštejn

Hrad byl založen na konci 13. století a od poloviny 17. stol, kdy přestal být panským sídlem, byl opuštěn. V druhé polovině 18. století hrad utrpěl hlavně tím, že v něm bylo neustále pátráno po pokladu. Vlnu hledačů pokladů prohloubila také kniha Aloise Jiráska *Poklad* z roku 1881, jejíž děj se odehrává na hradě Potštejn. Kvůli podkopání základů a hledáním tajných chodeb k pokladu se řítilo mnoho částí hradu. Na rozpadu hradu nese vinu stáří stavby a povětrnostní podmínky, stejně jako bezohlední návštěvníci hradu.²⁷¹

Okrašlovací spolek v Potštejně se sice nejvíce zabýval propagací Potštejna jako letoviska, později pochopil, že k zvýšení turismu nestačí jen krásné letní byty a říční lázně, proto v září 1911 se ve spolku rozhořel zájem o ochranu zříceniny hradu. Bylo potřeba zahájit činnost co nejdříve, aby zůstaly zachovány alespoň částečně brány. Během první světové války se snažili pečovat o hradní zříceninu, hledali možnosti, jak by se dalo třetí bránu uchovat, a bylo potřeba opravit střešní krytinu hradní kaple. K většímu kroku se přistoupilo až za první republiky. V roce 1928 okrašlovací spolek podal žádost okresní správní komisi v Kostelci nad Orlicí o podporu na opravu hradu, která byla přislíbena, přesto se snažil spolek opravovat zříceninu hradu dle svých finančních možností. V květnu 1930 bylo na potštejnské pouti vybíráno na opravu zřícenin společně se Severočeskou jednotou. Bylo vybráno 1 667 korun a z toho 712,20 korun bylo použito na opravu zdiva u čtvrté hradní brány. V této době bylo jednáno s památkovým úřadem o úpravě a převzetí zříceniny hradu.²⁷² I v srpnu 1937 se připomínala potřeba bezodkladné záchrany a konzervaci zříceniny hradu alespoň v současném stavu, akorát v tom stále bránila finanční stránka věci. Pan Dr. Alter nabádal lesmistra, aby při kácení stromů na hradě byl brán zřetel na charakteristickou linii kopce a známý obrázek Potštejna kácením nebyl porušen. Sbíрка vybraná za účelem konzervace hradu byla použita na opravu kaple.²⁷³

Klub československých turistů si pronajmul od Františka Jindřicha Antonína Dobřenského z Dobřenic, majitele potštejnského velkostatku, od 1. 1. 1938 na 40 let zříceninu hradu Potštejna

²⁷⁰ *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.

²⁷¹ *Tamtéž*, inv. č. 30, *Obnova hradu*, s. 1-2, 5; Michal FLEGL, *K stavebnímu vývoji a konzervaci hradu Potštejna*, Památky a příroda, časopis státní památkové péče a ochrany přírody 7 1982, s. 400-404, zde 400.

²⁷² SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 3, nestr.

²⁷³ *Tamtéž*, inv. č. 3, nestr.; M. FLEGL, *K stavebnímu vývoji ...*, Památky a příroda 7 1982, s. 400-404, zde s. 401.

za roční nájem ve výši 20 korun. KČT vytvořil *Sbor pro záchranu hradu Potštejna* vedený vrchním technickým radou Ing. Janem Fričem, autorem konzervačního programu. Záchrané a zabezpečovací práce byly prováděny na základě analytické konzervace a bez stavebních zásahů do pozůstalého zdiva. Vedení prací bylo stále svěřeno okrašlovacímu spolku. Hlavním cílem bylo provést konzervování zachovaných částí, zamezit dalšímu rozkladu a správa zříceniny. Bylo nutné vykácet vzrostlé stromy porušující zdivo. V roce 1938 okrašlovací spolek uvolnil svůj fond na opravu hradu uložený v občanské záložně v Potštejně, činil 8 804 korun a byl dán k dispozici Sboru pro záchranu hradu Potštejna. Za krátký čas byly poměrně malým nákladem provedené práce měnící tvářnost trosek tak, že vzhled budil naděje do budoucnosti, že se hrad stane jedinečnou atrakcí Potštejna. KČT utvořil hradní komisi, jejíž 4 členové byli i funkcionáři okrašlovacího spolku, jedním z nich byl i PhDr. Jaroslav Helfert,²⁷⁴ historik, památkář a ředitel Zemského muzea v Brně.²⁷⁵

V říjnu 1940 byla okrašlovacím spolkem podána žádost o subvenci na opravu hradu ministerstvu veřejných prací, jelikož hrad si žádal trvalý a značnější finanční příspěvek, než je možný okrašlovací spolek na péči vynakládat. Žádal také z důvodu, protože byly vyčerpány všechny rezervy, ty padly na práce na opravách hradu. Byla velmi nutná záchrana páté brány, jejíž stav horní části byl velmi špatný, stejně ohrožovaly bezpečnost procházejících lidí i první tři brány. Dále bylo potřeba opravit vnitřní části hradu, palác i kostelík, odklidit všechny sutiny, aby se zamezilo další degradaci zříceniny. Konzervace hradu probudila zájem široké veřejnosti, také se tím došlo k novým informacím o historii stavebního vývoje hradu a možnosti pro další odborné zkoumání.²⁷⁶

Nejprve bylo potřeba odstranit ze zříceniny velké množství sutin a porostů a upravit komunikaci do hradu. V roce 1938 byla opravena čtvrtá brána, zachovalé klenby byly zajištěny vyzděním, stejně jako další ohrožené zdivo. Vyčištěna byla pátá brána a její okolí. V následujícím roce bylo odvezeno velké množství sutin z prostoru mezi pátou a šestou bránou, aby se terén dostal na původní výšku a byla zde normální cesta, zabezpečena byla i pátá a šestá

²⁷⁴ Jaroslav Helfert (1883-1972) vydával pod pseudonymem jako Jan Horecký knihy o Potštejnském hradě, srov. J. PTÁČEK – M. SEDLÁČEK, *Potštejn ...*, Potštejn 2019, s. 50.

²⁷⁵ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 3, nestr; SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 156; *Tamtéž*, inv. č. 30, *Obnova hradu*, s. 2; M. FLEGL, *K stavebnímu vývoji ...*, Památky a příroda 7 1982, s. 400–404, zde s. 401; František MUSIL – Ladislav SVOBODA, *Hrady, zámky a tvrze okresu Rychnov nad Kněžnou*, Ústí nad Orlicí 1998, s. 123.

²⁷⁶ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 30, *Obnova hradu*, s. 1-2, 5; M. FLEGL, *K stavebnímu vývoji ...*, Památky a příroda 7 1982, s. 400–404, zde s. 400.

brána. Dále byla opravena fasáda, štít a okna barokního kostelíčka svatého Jana Nepomuckého nalézající se na horním nádvoří. V roce 1940 se vyčistil prostor od šesté brány ke kostelíku, opravena šestá brána, vyčištěno a upraveno bylo sklepení pod kostelíkem a horním nádvořím a zpřístupněny k němu schody. Důležité práce se měly provést v roce 1942, kvůli válečným podmínkám od nich muselo být upuštěno a byly alespoň pomocnou silou vykonány jiné zabezpečovací práce. Při odvážení sutin byly objeveny základy kaple Svatých schodů, o které se do té doby myslelo, že byla postavena na bývalé věži, ve skutečnosti to nebyla pravda. Také byl vyvrácen mýtus o podzemním labyrintu, pod hradem byly pouze sklepy. Na přelomu roku 1944-1945 byly prováděny zaměřovací práce. Zaměřování hradu provedl Ing. Jan Kowalski. Hmotné nálezy, jako například kachle nebo keramika, byly umisťovány do obecního úřadu a počítalo s jejich využitím při budoucí hradní expozici.²⁷⁷

Po konci druhé světové války se s restaurací hradů pokračovalo i poté, co byl hrad v roce 1945 zkonfiskován a přešel do vlastnictví státních lesů. Záštitu nad pracemi od KČT postupně přebírala obec. Od 1. 1. 1953 byl hrad v rukou Státní památkové péče a byl přidělen do správy KNV v Hradci Králové. Přestože práce s několika pauzami probíhaly dál, byl hrad v 80. letech pro veřejnost uzavřen z důvodu špatného stavu a možnosti nebezpečí úrazu a záštitu nad opravami převzal Český svaz ochránců přírody. Hrad byl opět veřejnosti otevřen při slavnosti 1. 5. 1993 za účasti obecního úřadu.²⁷⁸

4.3. Jan Urban Jarník

Jan Urban Jarník se narodil 25. 5. 1848 v Potštejně do chudé tkalcovské rodiny otci Františku Vojtěchovi a matce Františce rozené Durchánkové. Poté, co získal základní vzdělání v Potštejně, nastoupil do přípravné třídy gymnázia ve Vysokém Mýtě. Následující rok nastoupil do prvního ročníku piaristického gymnázia v Rychnově nad Kněžnou, odkud po roce přestoupil do Boromea v Hradci Králové, kde v roce 1870 odmaturoval. Poté odešel do Vídně, kde studoval moderní jazyky, ale i sanskr. V roce 1876 získal doktorát z románské filologie. V roce 1882 se stal mimořádným profesorem a v roce 1888 byl jmenován řádným univerzitním profesorem románské filologie na filozofické fakultě v Praze na Karlově univerzitě. Byl

²⁷⁷ *Tamtéž* s. 402-404; SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 30, *Obnova hradu*, s. 2; Jaroslav HELFERT, *Hrad Potštejn*, Praha 1948, s. 34.

²⁷⁸ M. FLEGL, *K stavebnímu vývoji ...*, Památky a příroda 7 1982, s. 400-404, zde s. 402-404; F. MUSIL – L. SVOBODA, *Hrady ...*, Ústí nad Orlicí 1998, s. 123; Milan MYSLIVEČEK – Františka VRBENSKÁ – Ludmila KOUBOVÁ, *Čas hradů v Čechách* 3, Praha 1996, s. 219; J. PTÁČEK – M. SEDLÁČEK, *Potštejn ...*, Potštejn 2019, s. 72.

překladačem českých děl do rumunštiny, přispíval do rumunských revuí i deníků. Stal se uznávaným znalcem rumunštiny a rumunské kultury, k ní později připojil i albánštinu, pomocí které chtěl objasnit vztah rumunštiny k ostatním balkánským jazykům.²⁷⁹

Byl učitelem, spisovatelem, také byl nazýván otcem studentstva. Kvůli chudobě, kterou v mládí na vlastní kůži zažil se angažoval v nadačních fondech pomáhající sociálně slabým studentům. Sám předsedal Svazu československého studentstva, spoluzaložil studentský spolek Svépomoc a akademickou menzu v Praze. Byl čestným předsedou několika studentských organizací.²⁸⁰

Jarník se oženil s o osm let mladší Enrikou (Jindřiškou) Josefou Vincencií Eysselt-Klimpély pocházející ze šlechtického rodu, spolu měli devět dětí, z nichž se čtyři dožily dospělosti. Nejstarší syn Hertvík se narodil v roce 1877 a stejně jako otec se stal profesorem románské filologie. Dcera Ida, která se narodila v roce 1879, vyučovala na Učitelském ústavu, kde se dívky připravovaly na profesi učitelky, její zájem směřoval především na mateřské školy, mladší dcera Jarmila narozená v roce 1884 se stala učitelkou na obecné škole.²⁸¹ Nejmladší syn Vojtěch se narodil v roce 1897 a stal známým matematikem,²⁸² byl činný v Okrašlovacím spolku Potštejn a svého času byl i jeho předsedou.

Jarník měl organizační schopnosti, vynikal svou houževnatostí, vytrvalostí, poctivou prací a sociálním cítěním, tyto jeho vlastnosti se uplatnily nejen ve vědecké práci, ale i ve spolkovém životě.²⁸³ Jeho láska k rodnému městu ho hnala k vybudování letního zátiší v Potštejně, stejně jako ho láska k celé zemi přiměla založit Svaz okrašlovacích spolků. Svaz měl za úkol, aby činnost jednotlivých spolků byla úspěšná, nestačilo spolkům podle Jarníka pracovat soustavně, soustředěně, bylo potřeba, aby okrašlovací spolky pracovali jednotně, aby mezi jednotlivými spolky vzniklo pojítko. Z tohoto důvodu svolal do Prahy několik zástupců okrašlovacích spolků, přes které se dostal k dalším okrašlovacím spolkům, a tak na podzim 1904 založil Svaz okrašlovacích spolků a byl jeho dlouholetým starostou. Původně byl Svaz pouze pro

²⁷⁹ B. JEDLIČKA-BRODSKÝ, *Univ. prof. V. v. Ph. Dr. Jan Urban Jarník. Zakladatel Svazu Okrašlovacího a ochranného a jeho první starosta*, KND 15 (3), 1923, s. 21-22; Martin SUROVČÁK, *Jan Urban Jarník (1848–1923): zakladatel české albanistiky*, Porta Balkanica 5 (2), 2013, s. 9-11, 13; *Prof. dr. Jan Urban Jarník*, Zlatá Praha 3 (26), 11. 6. 1886, s. 410–411; Jiří KLÍMA, *Oslavy profesora Jarníka v Potštejně dne 18. a 19. srpna 1923*, KND 15 (8), 1923, s. 95.

²⁸⁰ *Tamtéž*, s. 95-96; M. SUROVČÁK, *Jan Urban Jarník ...*, Porta Balkanica 5 (2), 2013, s. 14.

²⁸¹ Lenka ADAMCOVÁ, *Ida Jarníková. Její život, dílo a odkaz dnešní MŠ*, Olomouc 2014, Bakalářská práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Katedra primární a preprimární pedagogiky, s. 9.

²⁸² M. SUROVČÁK, *Jan Urban Jarník ...*, Porta Balkanica 5 (2), 2013, s. 11.

²⁸³ J. KLÍMA, *Oslavy ...*, KND 15 (8), 1923, s. 94.

okrašlovací spolky z Čech, následující rok byla působnost rozšířena na všechny tři země koruny České, protože v celé monarchii nebyla podobná organizace.²⁸⁴

Potštejnský okrašlovací spolek díky jeho zásluhám vytvořil v obci Jarníkovo zátiší, na počest jeho sedmdesátých uspořádal 3. 8. 1918 oslavu, výtěžek 500 korun z koncertního vystoupení byl věnován dobročinné organizaci České srdce. K příležitosti tohoto jubilea obec po Jarníkovi pojmenovala ulici pod farou.²⁸⁵ Po jeho smrti umístil spolek pamětní desku na jeho rodný dům.

Profesorem Kalouskem byl nazýván po staročeských pánech Drslavicích druhým zakladatelem Potštejna.²⁸⁶ O všech nejvýznamnějších počinech podniknutých Janem Urbanem Jarníkem pro svůj rodný Potštejn bylo možné se dočíst v celé kapitole o Okrašlovacím spolku Potštejn. Jan Urban Jarník zemřel ve spánku po krátké nemoci v podolském sanatoriu 12. 1. 1923 ve věku 74 let. Pohřeb se konal 15. 1. v pražském krematoriu a jeho popel byl odvezen do Potštejna.²⁸⁷

²⁸⁴ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 90; B. JEDLIČKA-BRODSKÝ, *Univ. prof. ...*, KND 15 (3), 1923, s. 22; J. KLÍMA, *Oslavy ...*, KND 15 (8), 1923, s. 94-95.

²⁸⁵ *Tamtéž*; SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 145.

²⁸⁶ Vratislav Václav TOMEK – František PÁTA – Otomar SCHÄFER – Josef BOHÁČ, *Po troskách české slávy: hrady, zámky a tvrze české, jich založení, dějiny, pověsti a poklady umělecké. popisují V.V. Tomek, Jos. Boháč, Ot. Schäfer a Frant. Páta*. Praha 1916, s. 54.

²⁸⁷ M. SUROVČÁK, *Jan Urban Jarník ...*, *Porta Balkanica* 5 (2), 2013, s. 15.

5. Okrašlovací spolek Třebechovice pod Orebem

Třebechovice pod Orebem jsou městem ve východních Čechách asi 13 kilometrů na východ od Hradce Králové. Městem protéká řeka Dědina, která se u Krňovic vlévá do Orlice. Povrch je zde mírně zvlněný, nalézající se průměrně 245 metrů nad mořem, vrch Oreb čítá 260 m. n. m. Geomorfologicky se místo nazývá Třebechovická tabule, která je jižní částí Orlické tabule. Německý název města je Hohenbruck, podle vysokého krytého mostu přes Dědinu spojující obě části někdejší osady. Od roku 1920 se na přání místních obyvatel rozšířil název obce na Třebechovice pod Orebem. Dnes mezi částí města patří i někdejší obce Krňovice, Nepasice, Polánky nad Dědinou a Štěnkov.²⁸⁸ Třebechovice prosluly díky Proboštovu betlému, který zazářil v roce 1967 na Světové výstavě v Montrealu. Na Betlému pracovali Josef Probošt, Josef Kapucián a Josef Friml čtyřicet let. Tento betlém se stal základem pro Muzeum betlémů sídlící dnes v Třebechovicích na náměstí.²⁸⁹

Okrašlovací spolek byl v Třebechovicích pod Orebem založen v roce 1892, stanovy spolku byly schváleny Vysokým c. k. místodržitelstvím 4. 9. 1892 pod číslem 94322.²⁹⁰ Při založení měl spolek 49 členů a příspěvek činil 1 zlatý ročně. Okrašlovací spolek měl za cíl okrašlovat město Třebechovice pod Orebem, sázet stromy, udržovat sady, zvelebovat veřejná místa. Mimo to pořádal výlety, zřizoval chodníky, spolupracoval s dalšími místními spolky a pořádal večerní zábavy. První velká činnost spolku byla v roce 1893, kdy přeměnili část městského lesa Bor na park, kam umístili 20 laviček, upravili zde cestičky a postavili altán. V zahradě tehdejší opatrovny č. p. 165 spolek pěstoval keře a květiny.²⁹¹

V roce 1899 spolek založil lázně na Dědině. První návrh na zřízení koupadel na řece Dědině padl na výborové schůzi okrašlovacího spolku 19. 4. 1899. Za tímto účelem měla být koupena zahrádka pana Hájka na parcele č. 97 a louka pana Švadláka – parcela č. 99. Měl se obstarat posudek od inženýra, který by zjistil, zda je tohle místo pro založení lázní vhodné. Zatím se mělo s majiteli pozemků jednat, a až po znaleckém posudku by se přistoupilo k odkupu pozemků. Hájek požadoval za zahrádku 500 zlatých a pan Švadlák 450 zlatých, což bylo pro

²⁸⁸ *Královéhradecký kraj: města a obce Královéhradeckého kraje*. Rožnov pod Radhoštěm 2011, s. 137; Miroslava HOFMANOVÁ, *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 7, 12-14, 18-20, 273.

²⁸⁹ *Královéhradecký kraj: města a obce Královéhradeckého kraje*. Rožnov pod Radhoštěm 2011, s. 137.

²⁹⁰ v Dějinách Okrašlovacího spolku Třebechovice pod Orebem sepsané Františkem Proboštem v roce 1935 bylo uvedeno číslo 94.332

²⁹¹ SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923, nestr; *Tamtéž*, František PROBOŠT, *Dějiny okrašlovacího spolku Třebechovice pod Orebem 1892-1935*, s. 3; *Tamtéž*, Stanovy okrašlovacího spolku v Třebechovicích.

spolek příliš drahé. Kvůli zdlouhavému jednání byly zřízeny prozatímní lázně u Horního mlýna „na Bělidle“. Jednalo se o obecní pozemek na parcele číslo 98/2, pronajatý obecním výborem bez náhrady, a to do odvolání. Po odkoupení vhodných pozemků měly být lázně přemístěny, lázně však zůstaly celou dobu fungování na tomto místě. Koupadla a svlékárny zhotovil místní tesařský mistr pan Polák. Také jím byla vyrobena dřevěná podlaha se zábradlím na dně řeky o velikosti 16 m². Příčně přes řeku byly zbudovány tři kryté uzavřené kabiny poskytující soukromí při koupání. Lázně byly postaveny během 4 týdnů a v sobotu 8. 7. 1899 slavnostně otevřeny. Celkový náklad, včetně vnitřního zařízení, činil 381 zlatých a 11 krejcarů. I přes pozdní otevření lázní se zde první léto koupalo více než 1 000 osob. Následující rok se zřídila u altánu kabina pro posluhovačku a měla se pořídit i loďka. Od léta 1904 se koupadla každoročně pronajímala, za 100 korun za rok. Na mimořádné valné hromadě 20. 8. 1905 bylo jednáno o prodeji spolkových lázní kvůli obtížím způsobené správou a vedením lázní. Lázně byly prodány Karlu Švadlákovi za 200 korun, s podmínkou že je bude udržovat v dobrém stavu.²⁹²

V roce 1903 spolek vystavěl letní restauraci v Boře.²⁹³ V roce 1907 Okrašlovací spolek Třebechovice pod Orebem přistoupil jako člen ke Svazu českých okrašlovacích spolků a předplatil si časopis *Krása našeho domova*.²⁹⁴ Ve stejném roce založil spolek Heldův fond za účelem postavení důstojného pomníku pro svého slavného rodáka Jana Theobalda Helda.²⁹⁵ Spolek do nově založeného fondu vložil 100 korun.²⁹⁶ V roce 1908 spolek založil jubilejní sady.²⁹⁷ V následujícím roce spolek zakoupil meteorologické přístroje.²⁹⁸ V roce 1910 byl při okrašlovacím spolku založen muzejní odbor, jehož úkolem bylo dohlížet na historické památky, třídit je do seznamů, sbírat regionální zprávy a pořádat vlastivědné přednášky, samostatně muzeum vzniklo v Třebechovicích v roce 1925. Podle protokolu ze schůze 20. 2. 1911 spolek změnil svůj název na Spolek pro okrasu a ochranu domoviny v Třebechovicích.²⁹⁹

²⁹² SOKA HK, archiv města Třebechovice pod Orebem (dále AM TpO), Pamětní kniha 1836-1935, s. 759-760; *Tamtéž*, Kniha protokolů obecného zastupitelstva 1892-1907, Protokol č. 833 ze dne 17. 6. 1899, nestr.; *Tamtéž*, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr; M. HOFMANOVÁ, *Třebechovice...*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 119.

²⁹³ Letní restauraci v Boře se později věnuje celá kapitola.

²⁹⁴ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr; *Tamtéž*, František PROBOŠT, *Dějiny okrašlovacího spolku Třebechovice pod Orebem 1892-1935*, s. 5.

²⁹⁵ Problematice založení Heldova pomníku a parku je věnována celá kapitola.

²⁹⁶ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

²⁹⁷ Jubilejní sady byly založeny u příležitosti výročí panování Františka Josefa I., více v kapitole níže.

²⁹⁸ O meteorologickém stánku podrobnější informace viz samostatná kapitola.

²⁹⁹ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923, nestr.

Ještě před první světovou válkou spolek založil Heldův park, během války spolek upadl v nečinnost a vyřizovány byly jen naprosto nutné a neodkladné práce. Výjimkou bylo vysazení dvou památných líp v roce 1917 na počest císaře Karla a jeho manželky Zity, tyto lípy však byly po vzniku republiky přejmenovány na lípy legionářů. Prvního května 1919 byla na náměstí zasazena lípa svobody. V protokolu schůzi okrašlovacího spolku je uvedeno, že byly zasazeny 2 lípy, ale při následující výborové schůzi byl tento zápis opraven s tím, že na náměstí byla lípa zasazena jen jedna a druhá lípa v Heldově parku, ta nenesla žádné jméno. Slavnost se konala za přítomnosti dětí z obou škol a přihlížela velká část obyvatelstva, okrašlovací spolek měl za úkol opatřit stromek a náčiní, které bylo k sázení potřeba. V pozdějších letech se kolem lípy postavila zahrádka, upravená byla v roce 1929 a v roce 1931 byla zahrádka přesunuta k Žižkovu dubu. V protokolu z výborové schůze z 10. 8. 1934 se nachází zápis, že je nutné lípy na náměstí zachránit před zánikem. Následně v zápisu z 3. 9. 1937 bylo uvedeno, že lípa na náměstí chřadne a bude vykopána, čekalo se jen na rozhodnutí městské rady, výsledek rozhodnutí v zápisech chybí. V listopadu 1938 bylo rozhodnuto, že lípa na náměstí bude odstraněna. Lípa svobody se dodnes nedochovala, na náměstí jsou nyní dvě pamětní lípy, a to u památníku Bratrstva orebského a sirotčího, zasazené u příležitosti jeho odhalení v roce 1969.³⁰⁰

Spolek pořádal 21. 2. 1920 přednášku spisovatele Břetislava Jedličky-Brodského na téma Občanstvo a přírodní i historické krásy a památky, přednášku doprovodilo 130 promítaných obrázků.³⁰¹ Dne 13. 6. 1920 spolek pořádal Orebitskou slavnost k této příležitosti upravil hřbitov, Heldův hrob i cesty. Lidé měli kolem svých domovů udržovat čistotu a vyzdobit okna květinami. Byl zákaz v době slavnosti vylévat v Orebitské ulici splašky. Ve stejném roce byl při spolku založen turistický odbor, který uspořádal hned v prvním roce své činnosti několik výletů, například do opočenského parku a zámku, Kuksu a Braunova Betléma nebo Orlických hor. Při valné hromadě 28. 4. 1921 měl 79 členů a fungoval ve městě i poté, co v Třebechovicích vznikla odbočka Klubu československých turistů. Jednou z výhod turistického odboru při okrašlovacím spolku bylo, že členský příspěvek stál 2 koruny, zatímco v odbočce KČT 20 korun. V roce 1923 tehdejší jednatel spolku František Probošt sepsal všechny významné lokality ohrožené zánikem a upozornil na ně památkový úřad při ministerstvu školství a národní

³⁰⁰ *Tamtéž*, František PROBOŠT, *Dějiny okrašlovacího spolku Třebechovice pod Orebem 1892-1935*, s. 6; *Tamtéž*, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.; *Tamtéž*, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr.; J. NĚMEC, *Lípy svobody v Třebechovicích p. O.*, Třebechovické Haló 8, 2018, s. 2.

³⁰¹ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, František PROBOŠT, *Dějiny okrašlovacího spolku Třebechovice pod Orebem 1892-1935*, s. 6-7; *Tamtéž*, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

osvěty. Tímto byly památkovým úřadem vzaty pod ochranu lokality: bažina *Na bahně* u Bělče, *Buky* u Chvojna, háj *Chropostín* u Ledce, také staré duby *Na Stavě* a v oboře a památné lípy v okolí.³⁰²

V letech 1923-1924 nebyla činnost spolku kvůli stavbě sokolovny tak intenzivní. Kromě toho probíhala zdoluhavá jednání s obecním zastupitelstvem v Polánkách³⁰³ o vysázení třešňové aleje. Nakonec byla na jaře 1925 vysázena podél cesty k Polánkám švestková alej.³⁰⁴

Zima v roce 1929 byla velmi nepřívětivá k přírodě, mrazy se pohybovaly kolem -35 až -38 stupňů celsia. Nepřežilo mnoho stromů z třešňové aleje ke Štěnkovu, vlašské ořechy v kopečku, 11 jeřábů u Štěnkova, 8 keřů v Heldově parku a 14 lip. Celkem zmrzlo asi 150 stromků, ostatní stromy a keře byly hodně oslabené. V následujícím roce měl spolek spoustu práce s vysazováním nových a péči o přeživší stromy a keře, například na náměstí byly vysazeny kulovité jilmy, u hřbitova akáty, podél hlavní silnice javory a topoly.³⁰⁵ Od 31. 5. do 4. 10. 1931 se v Pardubicích konala výstava tělesné výchovy a sportu, kam spolek odeslal 30 fotografií s přírodní tematikou. Ve stejném roce byla uspořádána výstava jirín, původně měla být umístěna pouze v měšťanské škole, protože tyto místnosti nedostačovaly, byly spolku uvolněny i 4 třídy v budově obecné školy. Celkově se výstava jirín vydařila, navštívilo ji asi 600 lidí, čistý zisk pro spolek činil 548,80 korun.³⁰⁶

V roce 1933 bylo upraveno místo zvané *Na Ostrově*, kde vznikl park, toto místo je nedaleko Panského mlýna, dnes zvaný *Hajnišův mlýn*. Do parku byla umístěna socha lva z botanické zahrady. Tento kamenný lev³⁰⁷ byl do Třebechovic převezený z Prahy společně s kašnou v roce 1882. Okrašlovací spolek zasadil 15. 4. 1933, v den 60. narozenin Antonína Švehly, lípu v parčíku *Pod domy*. Ve stejném roce byl parčík spolkem upraven. Lípa se neujala a uschla a na jaře 1934 byla odstraněna a na stejném místě byla následně vysázena nová Švehlova lípa, na ní byla v roce 1935 umístěna malá emailová tabulka s nápisem, že se jedná o Švehlovu lípu.

³⁰² *Tamtéž*, AM TpO, Pamětní kniha 1836-1935, s. 653.

³⁰³ Polánky nad Dědinou jsou vesnice dnes náležející městu Třebechovice pod Orebem. Nacházejí se 2,5 kilometru severovýchodně od města.

³⁰⁴ SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr.

³⁰⁵ *Tamtéž*; *Tamtéž*, František PROBOŠT, *Dějiny okrašlovacího spolku Třebechovice pod Orebem 1892-1935*, s. 7-8.

³⁰⁶ *Tamtéž*, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr;

³⁰⁷ Dnes je tato socha lva umístěna na náměstí v Třebechovicích pod Orebem.

Ve stejném roce byl odevzdán celý obnos Heldova fondu komitétu pro postavení Heldova pomníku.³⁰⁸

V roce 1935 se jednalo, aby byl zahrádkářský spolek přičleněn k okrašlovacímu jako odbor, ale nakonec 28. 10. 1935 založilo deset mužů samostatný spolek. Většina z nich působila i v okrašlovacím spolku.³⁰⁹ V roce 1936 byl při okrašlovacím spolku založen odbor pro povznesení návštěvy letoviska Třebechovic, ten však nedosáhl takové úrovně, jaká od něj byla očekávána. V říjnu stejného roku byla uspořádána zahradnicko-zemědělská výstava, která byla fotografována a snímky byly uloženy do archivu spolku.³¹⁰ Tato výstava byla pořádána ve spolupráci s republikánským dorostem, který se stal ve stejném roce členem spolku s příspěvkem 10 Kč za rok a měl na valné hromadě vždy jednoho delegáta. Dále se na výstavě spolupodílelo sdružení zahrádkářů a zemědělský ústav. V této době byl ustanoven archivář spolku, bylo vytvořeno album snímků přírodních krás a lidových staveb a bylo uloženo do spolkového archivu.³¹¹ V roce 1937 byl při spolku založen odbor archivářský a kronikářský. Ve stejném roce spolek za finanční pomoci zemského úřadu osázel břehy regulované Dědiny 330 stromy celkově za 4 400 Kč.³¹²

Spolek fungoval i po vzniku Protektorátu Čechy a Morava, kdy nahrazoval uschlé stromy kolem regulované Dědiny. Valné hromady se nemohly v roce 1938 a 1939 konat, tak se konala až v únoru 1940. Na valné hromadě 2. 3. 1941 bylo navrženo postavit malou rozhlednu na hřbitově na Orebu a rozšířit most přes Dědinu. Turistický spolek byl proti návrhu na postavení rozhledny na Orebu z důvodu, že chtějí postavit rozhlednu ve Vysokém Újezdu. Na valné hromadě 18. 3. 1942 bylo usneseno, že po dobu mimořádných poměrů byl zvolen tříčlenný výbor oprávněný provádět naléhavé úkony. V této době byla zhotovena skica nové úpravy náměstí od architekta Louženského.³¹³

Po konci druhé světové války bylo při první poválečné valné hromadě zavzpomínáno na 15 zemřelých členů spolku. Hlavní prioritou spolku bylo odstranit pozůstatky války jako byly zbytky aut, navezenou hlínu a další smetí. Ze spolku byly vyloučeni dva členové jako národně

³⁰⁸ *Tamtéž*, AM TpO, Pamětní kniha 1836-1935, s.495, 862; *Tamtéž*, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr.

³⁰⁹ *Tamtéž*; M. HOFMANOVÁ, *Třebechovice...*, Třebechovice pod Orebem 2004, s.153.

³¹⁰ Tyto fotografie se do dnes v archivu nedochovaly.

³¹¹ Dnes se v archívním fondu toto album nachází, ale uvnitř je jen pár pozůstalých fotografií.

³¹² SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr.

³¹³ Tato skica se dodnes dochovala ve státním okresním archivu v Hradci Králové v Archivu města Třebechovice pod Orebem, Mapy a plány, inv. č. 2592.

nespolehliví. Bylo ustanoveno, že místní národní výbor bude na schůze spolku vysílat dva delegáty. V dubnu 1946 přišel dopis od Jana Urbana Jarníka s prosbou o podporu při zakládání ornitologického odboru, Okrašlovací spolek Třebechovice pod Orebem zaslal příspěvek 300 korun. Ve stejném období se objevují stížnosti na množící se hromady smetí po městě. V roce 1947 bylo velmi málo pomocné pracovní síly. Na jaře 1948 se měla obnovit alej ke Štěnkovu, tak byla obec vyzvána, aby se k práci připojila, dále bylo vykonáno mnoho práce při národní směně vítězství. Byly vyčištěny parky, vysázeny stromky k Jeníkovcům. Nedostatek pracovní síly trápil okrašlovací spolek i v dalším roce, to bylo na vzhledu i péči o město vidět. Ornitolog Moravec se pokoušel založit ornitologický kroužek. V rámci prvního roku pětiletého plánu měl okrašlovací spolek za cíl umístit více laviček a všech asi 80 natřít, umístit ve městě 20 košů na odpadky, upravit Heldův park a vysázet stromy na místě uhynulých. Heldův park byl upraven v květnu 1949. V srpnu 1949 umístěno po městě 20 košů na odpadky a opraveno 6 starých košů. V roce 1949 okrašlovací spolek vlastnil 1 128 stromů. Na valné hromadě v březnu 1950 bylo poznamenáno, že oproti minulému roku v roce 1949 příjmy i příspěvky klesaly. Ornitolog Moravec podal zprávu za ornitologický odbor, který byl, co do velikosti, na prvním místě v republice a zúčastnil se sjezdu v Praze. Poslední velkou akcí okrašlovacího spolku byla spolupráce s Pražským Orebem a zasazení celkem 250 ovocných stromů. Na schůzi 4. 12. 1950 bylo rozhodnuto o likvidaci okrašlovacího spolku po 58 letech jeho činnosti. Byli finančně odměněni dlouholetí členové spolku, ornitologickému odboru byla vyplaceno 500 korun, pokladníkovi za pětadvacetileté vykonávání své funkce byla vyplacena částka 1500 korun a jednateli vykonávající tuto funkci pět let 500 korun. Veškeré jmění dle stanov přešlo pod místní národní výbor.³¹⁴

Okrašlovací spolek se mimo vysazování nových stromů a péči o ně celou dobu svého trvání staral i zkrášlení okolí kašny,³¹⁵ nacházející se na dnešním Masarykově náměstí v Třebechovicích pod Orebem. Spolek osazoval květiny kolem kašny, v roce 1910 byly umístěny květiny i na kašně, ale kvůli obavám, že by stálé působení vlhka mohlo kašně ublížit, nebyly další rok květiny na kašnu umístěny. Od jara 1926 byla kašna opět osazována

³¹⁴ *Tamtéž*, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr.

³¹⁵ Tato kašna byla původně umístěna na staroměstském náměstí v Praze (do roku 1878) a v roce 1882 byla převezena do Třebechovic. Střed kašny dokonce údajně pochází z roku 1675. Dlouhou dobu byla kašna umístěna téměř uprostřed třebechovického náměstí, blíže ke kostelu, ale po stavbě kanalizace v roce 1930 a následné úpravě náměstí byla umístěna na druhou půlku náměstí, aby hlavní silnice mohla vést přímo uprostřed. V této době se z kašny ztratily rohové ozdoby. Srov. *Tamtéž*, AM TpO, Pamětní kniha 1836-1935, s. 495; M. Hofmanová, *Třebechovice ...*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 37.

květinami.³¹⁶ Dále se po celou dobu staral o hrob obětí války 1866 na Orebu, který zdobil věnci a květinami při každé slavnostní události ve městě, stejně jako o hrob Jana Theobalda Helda mající svou desku umístěnou ve zdi kostela Božího Těla na Orebu.

5.1. Letní restaurace v Boře

První návrh ke stavbě budovy restaurace v lesoparku v Boře,³¹⁷ který měl být následně předložen valné hromadě k projednání, byl podán na výborové schůzi 22. 5. 1893. Obecní zastupitelstvo 5. 6. 1893 schválilo postavit jednoduchou prozatímní letní budovu nákladem obce. Opětovně se stavba pavilonu v Boře projednávala až na výborové schůzi 15. 2. 1900. Na valné hromadě bylo usneseno, že se mají nechat vytvořit plány, při následující valné hromadě 24. 3. 1901 byla stavba pavilonu odložena. Další návrh na zřízení boudy pro výčep v Boře byl podán v březnu 1903 při výborové schůzi a následně při valné hromadě bylo usneseno, že se v Boře vystaví hostinská místnost s verandou, s tímto záměrem byla podána žádost obci o svolení ke stavbě a k pronajmutí výčepu. Stavba verandy byla obecním výborem schválena a práce na ní začaly 27. 4., dokončena byla 15. 5. 1903. Veranda byla natřena a prostranství před ní bylo vypískováno. Celkové náklady na stavbu činily 1 573 korun a 88 haléřů. Okrašlovací spolek v ní 21. 5. 1903 pořádal první koncert s loterií. Na podzim byla veranda vždy zabeďňována. V pavilonu mohly pořádat oslavy a akce všechny spolky, když o to požádaly. Pavilon využívala především místní TJ Sokol pro pořádání loutkových divadel. Před verandou bylo vykáceno v roce 1907 pár smrčků a hlohů, aby se zde vytvořilo volné prostranství. V druhé polovině roku 1912 bylo opraveno bednění restaurace v Boře a ze zbylých prken se zde postavil altánek pro čepování piva. Dále se opravil i vnitřek restaurace, především prkenné stěny ve výčepu, vyrobily se regály na sklenice a byly vyměněny nevyhovující kamna za nová železná.³¹⁸

³¹⁶ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr; *Tamtéž*, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr.

³¹⁷ Les Bor dříve nazývaný Lán se rozkládá v blízkosti města Třebechovic a byl na hranici se vsí Petrovice. První zmínka o lese pochází z roku 1508 a v roce 1582 opočenský pán Trčka z Lípy daroval les městu, pod podmínkou, že dřevo z lesa budou využívat na opravu silnic a cest. V lese převládala, jak už název vypovídá, borovice. Dalším hojně vyskytujícím stromem byl dub. Na okraji lesa dodnes stojí prastarý dub letní, který je od 23. 8. 1983 považován za památný strom. Tento dub je vysoký přes 25 metrů s obvodem 506 cm. V 16. století zde ve stanech bydleli třebechovičtí studenti. V 19. století se do Boru sjížděli studenti, aby zde oslavili konec školního roku. Ve všech dobách byl les Bor cílem výletů. Dnes už z lesa Boru zůstala pouze malá část. Srov. SOKA HK, f. František Probošt, Inv. č. 3036, Naše lesy v historii; M. HOFMANOVÁ, *Třebechovice...*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 269-270.; Památné stromy, https://drusop.nature.cz/ost/chrobjekty/pstromy/index.php?SHOW_ONE=1&ID=8494 (cit. 7. 9. 2021).

³¹⁸ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr; *Tamtéž*, AM TpO, Kniha protokolů obecního zastupitelstva 1892-1907, Protokol č. 507 ze dne 5. 6. 1893, nestr.

O výborové schůzi 13. 3. 1914 se řešilo, jestli má smysl restauraci v Boře dále pronajímat, otázka se několikrát odkládala, a nakonec se řešila po konci první světové války. A až na valné hromadě 23. 4. 1919 bylo rozhodnuto, že se veranda kvůli nepříznivým okolnostem prodá. Byly stanoveny podmínky, že kupující musí před rozbouráním verandy zaplatit celý obnos, terén po verandě úplně srovnat a při odvozu nesmí poškodit ani cesty, ani stromy. Na koupi verandy se přihlásil jen jeden zájemce jemuž byla veranda prodána za 1 400 korun. Nakonec se i zbylý inventář restaurace prodal ve veřejné dražbě celkem za 362 korun. Po odečtení veškerých nákladů vynaložené spolkem od roku 1903 na tuto stavbu, a přičtení zisku z pronájmu a prodeje verandy a inventáře na tom spolek vydělal 298, 69 korun.³¹⁹

5.2. Sady na Orebu

Žádost o pojmenování sadů *Jubilejní sady císaře Františka Josefa* u příležitosti šedesátiletého výročí vlády Františka Josefa I. byla povolena c. k. ministerstvem vnitra výnosem z 20. 10. 1908 č. 9955. Ovocný sad byl založen na obecních pozemcích o výměře 6 hektarů a 4 531 metrů na kat. 1567, 1570, 1573, 1575, 1583. Oslava jubilejního výročí vlády císaře Františka Josefa I. se konala 2. 12. 1908, v 9 hodin ráno se sloužila bohoslužba ve farním kostele, v deset hodin probíhala v obecní škole slavnost. Tyto sady byly každý rok rozšiřovány, v roce 1909 bylo zasazeno 500 sazenic. Tomuto sadu se také někdy říkalo Stromovka.³²⁰

Na Orebu, díky spolku Pražský Oreb³²¹ a pomoci okrašlovacího spolku byly v roce 1950 vysázeny ovocné stromy. Spolek Pražský Oreb daroval deset tisíc korun na nákup ovocných stromů. Ještě v roce 1950 okrašlovací spolek zasadil na ploše 1,29 ha 250 ovocných stromů. Druhá část sadu byla osazena 20. 11. 1951. V roce 1988 asi polovina sadu zanikla kvůli vzniku zahrádkářské kolonie, na této ploše vzniklo 85 zahrádek s chatkami.³²²

Dnes je sad rozdělen na dvě části, *Horní sad* nacházející se severně od hřbitova s výměrou přibližně 2,4 hektaru, *Dolní sad* se nachází východně od hřbitova a má rozlohu asi půl hektaru. Dolní sad je upravován a udržován dlouhodobě, ale velká část Horního sadu byla oplocena

³¹⁹ *Tamtéž*, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

³²⁰ SOkA HK, AM TpO, Kulturní akce, loajální projevy k výročí panovníkovy vlády a jiné oslavy 1883-1950, inv. č. 1357: Purkmistrovský úřad – č. 24 887, 12. 11. 1908; *Tamtéž*, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

³²¹ Spolek Pražský Oreb vznikl v březnu 1946 díky třebechovickým rodákům žijících v Praze. Jejich hlavním cílem bylo propagovat město Třebechovice pod Orebem, dále usilovali, aby lékařská fakulta v Hradci Králové byla pojmenována po doktoru Heldovi, ale bez úspěchu.

³²² M. HOFMANOVÁ, *Třebechovice...*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 157, 268.

pletivem s betonovými sloupky, který se místy rozpadal. Mnoho let ležel ladem, některé stromy uschly, jiné byly ve špatném stavu. Tráva zde nebyla sekána a zakořenilo zde mnoho náletových dřevin. V roce 2016 byl vypracován projekt na revitalizaci této části sadu. Celková revitalizace sadu stála 776 000 Kč a dotace od Ministerstva životního prostředí přispěla 353 0000 korun. Pracovalo se zde od začátku srpna do poloviny listopadu 2017, kdy bylo potřeba nejprve vykácet staré a suché stromy, ořezat a ošetřit zbylé stromy a vysadit nový trávník, zasadit nové keře a ovocné stromy. Rozpadlý plot byl odstraněn.³²³

5.3. Meteorologický stánek

První návrh na pořízení meteorologického sloupu vznesl na valné hromadě 20. 2. 1908 tehdejší předseda spolku Bujet a sliboval příspěvek od obce i od meteorologického ústavu v Praze, k tomu spolek schválil vydat ze svých peněz 250 korun. Následně byly koupeny přístroje pro meteorologický sloup, a to registrovací barometr (bareograf), aneroid (pérový barometr), hygrometr, rtuťový barometr a líhový teploměr celkem za 158 korun. V březnu 1909 bylo jednáno o místě, kde by bylo vhodné meteorologický stánek postavit, nakonec byl vybrán jihozápadní roh náměstí asi před domem č.p. 1 a na rozhraní domů č.p. 4 a 5., dnes je stánek umístěn na jiném místě na náměstí, a to v severní části náměstí skoro před kostelem. Navrhuto bylo, aby byl spodek stánku z tesaného kamene a vrchní konstrukce železná, okrašlovací spolek na to dal k dispozici 300 korun. V dalším jednání měl být podstavec z tvrdého pískovce nebo žulový a měl ho zpracovat místní kameník pan Kubín, který vyčíslil cenu žulového podstavce na 240 korun. Na výborové schůzi 2. 6. 1909 bylo usneseno, aby byl podstavec zadán dle návrhu učitele Josefa Bajera panu Kubínovi. Vrch podstavce měl být z pískovce a schody ze žuly celkem za 144 korun. V roce 1909 spolek přidělil na meteorologický sloup dalších 200 korun, občanská záložna darovala 200 korun a obec přispěla také 200 korun. K 16. únoru 1910 činily veškeré výdaje za stánek a přístroje 871, 80 korun. V květnu 1911 se objevila nutnost navrtat otvory do meteorologického stánku, aby správně proudil vzduch a přístroje neukazovaly falešné údaje. Téhož roku byl pořízen kovový stojánek pro přístroje uvnitř stánku, zhotovil ho místní umělecký zámečník za 120 korun. Obsluhou meteorologického stánku byl vždy pověřen někdo ze členů okrašlovacího spolku a měl za úkol doplňovat registrační papírky pro barometr a čistit přístroje, od dubna 1913, měl za každé čištění dotyčný dostat 50 haléřů. Ve stejném roce byl stánek opětovně natřen. V roce 1919 byly meteorologické přístroje nefunkční, ještě v březnu

³²³ Jirí, NĚMEC, *Slovo starosty, Revitalizace sadu na Orebu*, Třebechovické Haló 3, 2018, s. 3.

1920 meteorologický stánek stále nefunkční, mezi dubnem až červnem stejného roku byl meteorologický stánek opraven, ale i nadále nebyl v provozu, protože nebyl nikdo přidělen, aby přístroje obsluhoval.³²⁴

V létě 1923 byla natřena střecha a vnitřek meteorologického stánku a všechny železné součástky byly nátěrem konzervovány, jedna strana byla místo ze skla z drátěného pletiva. Aneroid a hygrometr už nevyhovovaly svému účelu, a tak spolek v létě 1925 pořídil nové a celkově byla meteorologická stanice vzorně obsluhována. V roce 1927 bylo potřeba obnovit už značně prorezavělou střechu. Vedla se dlouhá debata, jestli opravit stávající střechu, nebo udělat střechu úplně novou, při které by bylo pamatováno na správné odvětrávání. Nakonec byla odhlasována nová střecha z měděného plechu a byla do stanice pořízena pro důkladné větrání drátěná vložka za 95 korun. V srpnu 1927 místopředseda Tomek navrhl, aby byl vhodně upraven i kamenný spodek meteorologické stanice, nakonec byl jen očištěn.³²⁵

Na výborové schůzi 5. 10. 1933 byl vznesen požadavek na nový bareograf, kvůli nedostatku financí však nebyl koupen. Až v roce 1935 se přistoupilo k novému nátěru meteorologické stanice a k výměně přístrojů. V následujícím roce člen spolku Tomek navrhl, aby byl meteorologický stánek přemístěn do Heldova parku, tento návrh se však nerealizoval.³²⁶

5.4. Žižkův dub

V Dějinách okrašlovacího spolku František Probošt uvádí: „1923 vysázel (okrašlovací spolek, pozn. autorky) *Žižkův dub na Orebě*.“³²⁷ V protokolech schůzí není žádná zmínka o sázení Žižkova dubu na Orebu ani v roce 1923, ani v roce 1924, kdy se ve velkém konaly oslavy u příležitosti pětistého výročí smrti Jana Žižky. V pamětní knize města³²⁸ je zápis, že 11. 10. 1924 byl odpoledne zasazen Žižkův dub v sadech na Orebu. Tato informace se objevuje i v knize o Třebechovicích z roku 2004,³²⁹ kde je chybné datum 10. 11. 1924 a doplňují, že pod strom byla vložena láhev s pamětním spisem. Nyní na Orebu žádný dub není, ani pamětníci si tam žádný nepamatují. Ještě v roce 1931 Žižkův dub na Orebu stál, jelikož je o něm zmínka v protokolech schůzí. V květnu 1931 se měla zahrádka umístěná kolem lípy svobody přesunout

³²⁴ SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

³²⁵ *Tamtéž*, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr.

³²⁶ *Tamtéž*.

³²⁷ *Tamtéž*, František PROBOŠT, *Dějiny okrašlovacího spolku Třebechovice pod Orebem 1892-1935*, s. 7.

³²⁸ *Tamtéž*, f. AM TpO, Pamětní kniha 1836-1935, s. 631-632.

³²⁹ M. HOFMANOVÁ a kol., *Třebechovice ...*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 285.

na Oreb kolem Žižkova dubu. V roce 1934 měly být dvě lípy v blízkosti Žižkova dubu odstraněny, protože bránily v růstu dubu, na prostranství před hřbitovem se měl zasadit nový dub, nic z toho se v tomto roce neuskutečnilo.

Ve stejný den, jako měl být zasazen Žižkův dub na Orebu, byl zasazen i Žižkův dub v Bělči nad Orlicí³³⁰ nedaleko Třebechovic, který stojí dodnes.

5.5. Vše pro Helda

Jan Theobald Held se narodil 11. 12. 1770 v Třebechovicích pod Orebem a zemřel 30. 6. 1851 v Praze. Byl lékařem, děkanem lékařské fakulty, byl zastáncem moderních lékařských metod, byl i hudebním skladatelem, houslistou a barytonistou, spisovatelem, především to byl vlastenec a národní buditel. Objevil se v druhém díle F. L. Věka od Aloise Jiráska.³³¹ Heldův fond byl založen okrašlovacím spolkem v roce 1907, aby se po ukončení stavby nového železného mostu přes Dědinu, v místě Na Vinici, mohlo umístit Heldovo poprsí v zahrádce u cesty. Spolek plánoval uspořádat Heldovu slavnost 12. 6. 1910, aby se podařilo vybrat peníze do Heldova fondu na stavbu jeho pomníku, ale z akce sešlo.³³²

Později spolek založil Heldův park, pro který bylo vybráno volné trojúhelníkové prostranství u hlavní silnice vedoucí od náměstí k Hradci Králové. Heldův park se zde mohl začít upravovat až v roce 1914, když spolek získal pozemky od obce k dispozici, jediná špička pozemku patřila paní Paroubkové a s ní se jednalo mnohem déle, než mohl okrašlovací spolek využít i její pozemek. V Heldově parku byla zasazena lipová alej a hlohový plot. Ve stejný den, kdy byla na náměstí 1. 5. 1919 zasazena lípa svobody, zde byla také zasazena lípa. V březnu 1920 se jednalo o zbudování nového vchodu do Heldova parku a měl se do parku umístit transformátor tak, aby ho nebylo vidět a esteticky nerušil. V říjnu 1921 byla špička parku stále pustá, proto ji koupil pan Vitoušek a dal ji k dispozici spolku, aby mohl být park rozšířen i do zbylé části, ještě v tentýž rok se zde zasadily křoviny, následující rok lípy a další stromy.³³³

Na valné hromadě 31. 3. 1922 se okrašlovací spolek rozhodl, aby plánovaný Heldův památník Na Vinici byl přeložen do dokončeného Heldova parku a začalo se s vyjenáváním

³³⁰ SOkA HK, f. Archiv obce Běleč nad Orlicí, Pamětní kniha obce Běleč n. O. 1921-1934, s. 123.

³³¹ Silva HLUBÍNSKÝ, *Třebechovice pod Orebem. Místopis vlasteneckých buditelů. Místopisná turistická příručka*, Třebechovice pod Orebem 1947, s. 11-12.

³³² SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

³³³ *Tamtéž*.

s odbornou školou kamenickou v Hořicích. Tajemník Souček přednesl na valné schůzi 17. 4. 1924 návrh na Heldův památník skládající se pouze ze štíhlého sloupku s Heldovým poprsím. Probíhalo dlouhé jednání o tom, komu a za jakých podmínek dá spolek vyhotovit návrh a model Heldova poprsí. Nejprve měl pan Suchomel z Hořic, podle zaslané Heldovy podobenky, vysochat model, poté se měl model zadat střední průmyslové škole sochařské a kamenické, následně se uvažovalo o sochaři Ježkovi z Letonic na Moravě. Ani v dubnu 1925 nebyl stále vybrán vhodný kandidát pro zhotovení modelu Heldova poprsí. Na výborové schůzi 25. 8. 1925 bylo rozhodnuto, že Heldův památník bude zatím odložen z důvod nedostatečného finančního obnosu na zřízení důstojného a reprezentativního památníku. Heldův fond v roce 1925 činil 2 587, 10 korun.³³⁴

S helsem „*Vše pro Helda*“ byla 15. 3. 1927 uspořádána schůze pro pořízení Heldova památníku, kam byli pozváni zástupci všech politických i nepolitických organizací a klubů. Na schůzi byl zvolen 14členný svlanostní komitét, který měl nadále vést všechny přípravné práce. Za předsedu byl spolkem navrhnut Rudolf Vitoušek st., redaktorem byl učitel František Probošt. Slavnost ve prospěch Heldova parku se měla konat o prázdninách v roce 1927, nakonec se akce přesunula na další rok. V příštím roce slavnost musela být opět odložena, kvůli oslavám k desetiletému výročí republiky pořádané Osvětovým svazem koncem srpna 1928. Domluvena už byla i návštěva potomka Jana Theobalda Helda, soudního rady Květy z Bratislavy, měla se pořádat hudební akademie a divadelní představení. Ani slavnostní komitét zmírající z politických důvodů se nesešel.³³⁵

Na výborové schůzi 22. 1. 1935 bylo odsouhlaseno, že se okrašlovací spolek bude spouúčastnit připravované červnové slavnosti, při které bude odhalen i Heldův pomník. Byl stanoven slavnostní komitét pro přípravu slavností a byl zvolen 7členný výbor. Okrašlovací spolek věnoval celý obnos Heldova fondu (9 370 Kč) na zbudování památníku. Akademický sochař Josef Václav Škoda z Hradce Králové vypracoval návrhy památníku. Rozhodovalo se mezi bronzovou bustou a sloupem ze slezské, švédské nebo linecké žuly. Nakonec byl památník vytvořen podle Machkova portétu. Busta byla vyrobena z bronzu v nadživotní velikosti. Podstavec byl vyroben ze světlé slezské žuly, o rozměru 155 x 100 x 20 cm. V horní části podstavce je bronzový nápis. Celková výška pomníku je 3 metry. Sochař za zpracování pomníku včetně materiálu, modelů, odlití a za dokončovací práce na místě získal 14 500 korun.

³³⁴ *Tamtéž*, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr.

³³⁵ *Tamtéž*.

V rámci příprav na červnové oslavy byl na Orebu upraven Heldův hrob a hrob vojinů z války 1866, byla vyzdobena kašna na náměstí, upraveno okolí sochy Panny Marie a celkově se odstranily závady ve městě, aby působilo dobrým dojmem.³³⁶

Při slavnosti byl k Heldovu hrobu položen vavřínový věnec. Už 1. 6. 1935 se uskutečnil Heldův večer, kde promluvil potomek doktora Helda, soudní rada doktor Jindřich Květ, dále proběhly ukázky z Heldovy tvorby. K slavnostnímu odhalení Heldova památníku od sochaře Škody došlo 20. 6. 1935. Slavnosti se zúčastnilo asi 3 000 lidí, mezi významnými hosty byl například rektor Univerzity Karlovy doktor Josef Drachovský, vládní rada Jindřich Volf z Hradce Králové a další, nechyběli ani příbuzní potomků Jana Theobalda Helda. Slavnostní program byl zahájen vlastní skladbou Helda přednesenou dětským sborem. Za Okrašlovací spolek Třebechovice pod Orebem promluvil jednatel František Probošt, který předal Heldův pomník starostovi města do ochrany.³³⁷

Při Třebechovických slavnostech 1.-23. 6. 1935, byl odhalen pomník obětem první světové války. Na počátku roku 1933 se o zbudování památníku obětem první světové války mluvilo i na schůzi okrašlovacího spolku. Pan Kolomazník byl vyslán jako delegát za okrašlovací spolek na schůzi místních organizací a spolků 28. 8. 1934, kde se ustavil komitét pro postavení pomníku padlým. Pomník obětem světové války vytvořil také sochař Josef Škoda.³³⁸

V Třebechovicích pod Orebem na náměstí, na rodném domu Theobalda Helda, se nachází pamětní deska, která sem byla umístěna 6. září 1885. Okrašlovací spolek se zasadil v roce 1929 o její upravení a nové pozlacení celkem za 115 korun.³³⁹

5.6. František Probošt

František Josef Probošt se narodil 27. 4. 1879 manželům Františkovi a Marii Proboštovým. Jeho otec byl krupařem v Třebechovicích, který byl synem Františka a Doroty Proboštových, kteří vlastnili řeznictví v Třebechovicích pod Orebem. Rodina byla římskokatolického vyznání, František Josef se rodičům narodil deset let od jejich svatby, rodina po svatbě žila

³³⁶ *Tamtéž*; SOkA HK, AM TpO, inv. č. 1364. Zbudování pomníku obětem světové války, Heldova památníku a jiné 1927-1945.

³³⁷ *Tamtéž*, Pamětní kniha 1836-1935, s.885-886; *Tamtéž*, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr.

³³⁸ *Tamtéž*, AM TpO, inv. č. 1364. Zbudování pomníku obětem světové války, Heldova památníku a jiné 1927-1945; *Tamtéž*, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr.

³³⁹ *Tamtéž*.

v Třebechovicích v domě č.p. 22.³⁴⁰ František Josef Probošt studoval v Hradci Králové nižší gymnázium, kde poté v letech 1895-1899 navštěvoval učitelský ústav. Jako učitel působil nejprve od roku 1902 na obecné škole a někdy po roce 1906 si udělal zkoušky, aby mohl učit na měšťanské škole, později se zde stal i ředitelem.³⁴¹ František Probošt si 15. 5. 1906 vzal za manželku Annu Pinkavovou, narozenou 11. 8. 1881 manželům Josefu a Antonii Pinkavovým, řezníkům třebechovickým. Spolu se jím v roce 1908 narodil syn a dostal jméno, jak už bylo v rodině zvykem, František.

Mezi Proboštovy zájmy patřila historie, architektura, ústní lidová slovesnost a příroda. Nejvíce ho zajímalo okolí třebechovicka, ať už se jedná o regionální historii, kulturní a přírodní památky, nebo o žijící živočichy a rostliny v dané lokalitě. Kromě okolí Třebechovic se věnoval přírodním poměrům Hradecka, Pardubicka, Opočenska a dalších menších lokalit. Později se zaměřil i na jazykovědu. Byl dlouholetým kronikářem města a mnohé z minulosti Třebechovic zachytil v knihách, brožurách a člancích. Spousta děl však nebyla nikdy vydána a zůstala v „šuplíku“. Dnes je velká část jeho tvorby uložena ve Státním okresním archivu v Hradci Králové v jeho osobním fondu. Ke své práci přistupoval pečlivě, do svých studií čerpal informace z pramenů i literatury, přestože na ně v textech neodkazoval.³⁴²

Několik napsaných knih publikoval, vrchol Proboštovy literární tvorby spadá do let před první světovou válkou a do let meziválečných, kdy vydal tiskem samostatně několik svých rozsáhlejších prací: *Obrázky z Třebechovic* (1909), *Dějiny Třebechovic pro mládež* (1909), *Náboženské poměry v Třebechovicích od války třicetileté do 18. století* (1930), *Třebechovice – turistický průvodce* (1930), *Dr. Jan Theobald Held* (1935). Vydával vlastivědný sborník „*Od Orebu*“, v letech 1908 až 1914 publikoval několik článků v časopise Ratibor. V letech 1919 až 1930 přispíval do časopisu *Kraj královéhradecký*. Podílel se na vydávání vlastivědného sborníku *Staré Třebechovice* v letech 1929-1941.³⁴³

František Probošt byl členem Okrašlovacího spolku Třebechovice pod Orebem, 18. 3. 1910 byl zvolen jeho jednatelem, ale kvůli sporu, jehož předmět byl z protokolů schůzí odstraněn,

³⁴⁰ Státní oblastní archiv HK (dále SOA), Matrika narozených 1866-1888 v Třebechovicích pod Orebem, sign. 164-3418.

³⁴¹ SOkA HK, osobní fond Františka Probošta; SOA HK, Matrika oddaných 1860-1918 v Třebechovicích pod Orebem, sign. 164-6667.

³⁴² SOkA HK, osobní fond Františka Probošta.

³⁴³ M. HOFMANOVÁ, *Třebechovice ...*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 206; Jana RÜCKEROVÁ, *Co by mohly vyprávět třebechovické domy*, Třebechovické Haló 6, 2008, s. 10-12, zde 11-12; SOkA HK, osobní fond Františka Probošta.

byl z pozice jednatele odvolán. Opětovně se jednatelem okrašlovacího spolku stal 21. 3. 1929. V květnu 1935 sepsal ručně psanou knihu *Dějiny Okrašlovacího spolku Třebechovice pod Orebem 1892-1935*, která nebyla vydána tiskem, je uložena v Státním okresním archivu v Hradci Králové ve fondu okrašlovacího spolku.³⁴⁴

František Probošt zemřel 15. září 1963 v Hradci Králové ve věku 84 let. On, jeho žena, syn i vnuk jsou pochovaní v Třebechovicích na Orebu.³⁴⁵

³⁴⁴ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923; *Tamtéž*, Jednací protokol Okrašlovací spolek v Třebechovicích 1923-1950.

³⁴⁵ M. HOFMANOVÁ, *Třebechovice ...*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 206; J. RÜCKEROVÁ, *Co by mohly vyprávět třebechovické domy*, Třebechovické Haló 6, 2008, s. 10-12, zde 11-12; SOKA HK, osobní fond Františka Probošta.

6. Komparace okrašlovacích spolků

Všechny tři sledované okrašlovací spolky se nacházely ve městech ve východních Čechách, konkrétně v Královéhradeckém kraji. Každé z měst leží v jiném okrese, Hořice v jičínském, Potštejn v rychnovském a Třebechovice v královéhradeckém okrese. Dnes je rozlohou největší město Hořice, Třebechovice pod Orebem jsou o něco menší a Potštejn má oproti nim poloviční rozlohu. Hořice měly a dodnes mají největší počet obyvatel, v roce 1890 zde žilo 7 894 obyvatel a v roce 1950 počet mírně klesl na 7 700. V Třebechovicích pod Orebem mělo v roce 1890 stálý pobyt 4 542 lidí, v roce 1950 zde žilo už 5 263 osob. V roce 1890 měl Potštejn 1 052 obyvatel, v polovině 20. století 1 029.³⁴⁶

Zajímavé je porovnat, kolik členů měl který okrašlovací spolek v poměru k počtu obyvatel, kvůli nedostatku pramenů jsme trochu limitovaní. V roce 1890 žilo v Hořicích 7 894 obyvatel a v okrašlovacím spolku působilo jen 47³⁴⁷ z nich (bylo to v době úpadku činnosti okrašlovacího spolku). Třebechovický okrašlovací spolek osmý rok své činnosti v roce 1900 čítal 81³⁴⁸ členů z celkového počtu 4 632 obyvatel. Pro jediný rok 1910 máme ucelenější data, v Hořicích z 9 897 obyvatel bylo členy spolku 344 z nich. V Třebechovicích v té době žilo 4 984 a v okrašlovacím spolku bylo činných 129. V Potštejně trvale bydlelo 970 obyvatel a spolek měl něco kolem 100 členů.³⁴⁹ V roce 1921 žilo v Třebechovicích pod Orebem 4 962 lidí a okrašlovací spolek měl 180 členů, v roce 1930 počet obyvatel stoupl na 5 496 a i počet členů spolku byl vyšší, a to 266. Z toho je patrné, že ačkoliv obyvatel přibývalo jen o 10,76 %,

³⁴⁶ Počet obyvatel dle výsledků sčítání je možné dohledat na stránkách českého statistického úřadu: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-a-domu-podle-vysledku-scitani-od-roku-1869> (cit. 21. 4. 2022). Pro ilustraci změny počtu obyvatel autorka práce zvolila podle dostupných dat rok 1890 a 1950, které můžeme pokládat za počátek činnosti okrašlovacích spolků a jejich zánik. Z těchto dvou čísel by se mohlo zdát, že byl počet obyvatel téměř neměnný, proto je potřeba zdůraznit, že v Hořicích počet obyvatel prudce stoupl a nejvyššího počtu obyvatel ve sledovaném období město dosáhlo v roce 1910 a to 9 897 obyvatel, poté obyvatelstvo zase ubývalo a nejnižšího počtu dosáhlo právě v roce 1950 (7 700), od té doby počet obyvatel opět rostl a v novém tisíciletí mírně klesá. U Třebechovic pod Orebem nebyly změny tak výrazné, nejvyšší počet obyvatel během sledovaného období město dosáhlo v roce 1930 (5 496), ale po roce 1950 se počet obyvatel výrazně nezměnil. Potštejn během sledovaného období zažil opačnou tendenci, nejméně obyvatel zde trvale žilo v roce 1921, kdy číslo kleslo na 916 obyvatel, od roku 1930 se počet obyvatel držel nad 1 000 obyvateli, po roce 1980 číslo klesá a místních obyvatel již méně než tisíc. Pro lepší přehlednost jsou data umístěna v tabulce viz tabulka č. 1.

³⁴⁷ Počet členů pro okrašlovací spolek Hořice je možné zjistit pro některé roky ze zápisů schůzí, srov. SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 1 a inv. č. 2.

³⁴⁸ Počet členů je uveden v SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.; *Tamtéž*, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr.

³⁴⁹ Pro počet členů okrašlovacího spolku v Potštejně přesná data pro tento rok nejsou, ale podle výročních zpráv v roce 1909 měl spolek 95 členů a v roce 1912 jich měl 103, SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 86, 94, ostatní počet členů je také z výročních zpráv viz SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7.

tak spolková základna narostla téměř o polovinu (o 47, 74 %).³⁵⁰ Uvedená čísla počtu členů v porovnání s celkovým počtem obyvatel uvedených českým statistickým úřadem jsou v této práci předloženy, abychom byli schopni si představit, kolik obyvatel v obci se věnovalo okrašlování v poměru ke zbylému obyvatelstvu. Mezi členy potštejnského spolku patřili i někteří letní hosté, proto tedy nelze počítat, že v roce 1940, když spolek čítal 208 členů, že se jednalo o dvacet procent celkového obyvatelstva (v té době tu mělo trvalý pobyt okolo 1020 osob). V ostatních dvou spolcích se počet členů v porovnání s počtem obyvatel pohyboval od 0,6 % do 4,84 %.³⁵¹ I když data nejsou možná zjistit pro každý jednotlivý rok, je z toho zřejmé, že okrašlováním města se zabývala jen mizivá část obyvatelstva. Nejvíce členů v jednom správním roce dosáhl, z blíže sledovaných spolků, okrašlovací spolek v Třebechovicích, v roce 1941 jich měl 403. V Potštejně okrašlovací spolek měl největší členskou základnu v roce 1940, kdy měl 208 členů. Hořický spolek svého maxima docílil již v roce 1911, to se ke spolku hlásilo 390 členů. Pro ilustraci je v příloze umístěný graf s počtem členů (graf č. 1).

Do Svazu okrašlovacích spolků vstoupily všechny tři spolky, potštejnský i hořický hned po jeho založení v roce 1904, třebechovický v roce 1907 a obdržel legitimaci s číslem 130.³⁵² Okrašlovací spolek Potštejn v roce 1929 vystoupil ze Svazu, od roku 1931 až do likvidace Svazu byl opět jeho členem.³⁵³ Sjezd Svazu se v průběhu let konal v Potštejně a v Hořicích. V Třebechovicích, pravděpodobně z nedostatku ubytovacích kapacit, se sjezd nekonal. Třebechovický a potštejnský spolek vznikl z popudu místních obyvatel, hořický vznikl díky návrhu obecního zasedání, tedy shora, aby ve městě vznikl odbor zabývající se zvelebováním města. Všechny tři spolky sázely stromy, upravovaly cesty, zřizovaly chodníky, rozšiřovaly a staraly se o městskou zeleň, udržovat ve městě čistotu a pořádek a celkově dbaly na jeho zvelebení, přesto každý spolek se v šíři svých aktivit trochu lišil. Potštejnský okrašlovací spolek měl mnohem větší paletu své činnosti, jedním z důvodů je, že se mimo jiné zaměřoval na zajištění společenského, kulturního i sportovního vyžití letních hostů. Proto zde později vznikl odbor, respektive sportovní kroužek, který se staral o vše spojené se sportem, péči o tenisové kurty a další sportovní aktivity. Ačkoliv třebechovický okrašlovací spolek se snažil přilákat hosty na letní byt, založil lázně, tak se mu nepodařilo vybudovat z Třebechovic vyhlášené

³⁵⁰ Počet členů lze dohledat v SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr.

³⁵¹ Přehledný graf s počtem členů se nalézá v příloze (Graf č. 1).

³⁵² SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

³⁵³ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 3, nestr.

letovisko. Hořický spolek se o vybudování letoviska ani nepokoušel, stačilo mu, že Smetanovy sady jsou navštěvovány místními a lidmi z okolí.

Okrašlovací spolek Potštejn a Třebechovice pod Orebem měly ve svém kruhu významnou osobnost. Třebechovický rodák František Probošt sice nebyl známý v široké společnosti jako Jan Urban Jarník, přesto to byl člověk zabývající se mnoha odvětvími, mimo učitelství profese se aktivně účastnil spolkového života a zanechal za sebou nejen několik publikací, avšak i velmi zajímavý archivní fond, který by stál za podrobné probádání. Jan Urban Jarník jako dlouholetý čelní představitel nejen potštejnského spolku, ale i celého Svazu, byl uznávanou personou všech okrašlovacích spolků a díky své profesi i v akademických kruzích. Ani jeden z nich se od rodného města, ani okrašlovacího spolku nedočkal zřízení pomníku, nebo jiné trvalé připomínky. V Hořicích bychom takovou to osobnost hledali marně, možná i v tom tkví nekontinuální činnost místního okrašlovacího spolku.

Třebechovický okrašlovací spolek zřídil letní restauraci v Boře, poté jí pronajímal, aby ji nemusel sám provozovat, to stejné se stalo s říčními lázněmi, oba tyto projekty nakonec spolek prodal, a tím se mohl věnovat více jiným aktivitám. Naopak potštejnský okrašlovací spolek říční lázně sám postavil, provozoval i opravoval dlouhá léta. Spolek zřídil tenisová hřiště, která většinou času dále pronajímal a měl z nich finanční prospěch. Hořický spolek se snažil zřídit restauraci ve Smetanových sadech, i přes velké úsilí se mu to nepodařilo. Tím, že hořický spolek neměl žádný podnik, ze kterého by mu šly finance zpátky do spolkové pokladny, musel si spolek pro provozování činnosti vystačit jen z členskými příspěvky a dary.

Všechny spolky více či méně spolupracovaly s Klubem českých, respektive československých turistů. Hořický okrašlovací spolek spolupracoval s KČT například na vybudování Rašínovy stezky. Potštejnský spolek vystřídal spolupráci s několika odbočkami ve svém okolí a stal se i jejich členem. Třebechovický okrašlovací spolek tím, že si založil vlastní turistický odbor, se stal spíše soupeřem místní odbočky KČT, přesto spolu musely vycházet, protože oba pracovaly na stejném cíli.³⁵⁴ Okrašlovací spolek Třebechovice pod Orebem více spolupracoval s místními zahrádkáři, s nimiž pořádal zahradnické výstavy, dále s republikánským dorostem, který se stal i přispívajícím členem okrašlovacího spolku. Těsně před ukončením činnosti společně s Pražským Orebem vysázel ovocné stromy na Orebu. Potštejnský spolek jeden čas se studentským Potštýnským Klubem mimo jiné pořádal

³⁵⁴ Josef PTÁČEK – Milan SEDLÁČEK, *Potštejn v datech (1259-2019)*, Potštejn 2019, s. 38.

akademie. Hořický spolupracoval s především hudebními spolky tvořící kulturní vložku mnohých akcí pořádaným okrašlovacím spolkem.

Okrašlovací spolky se podílely na kulturním vyžití, hořický spolek pořádal například promenádní koncerty, potštejnský zase každoroční akademie Pod Lipami. Třebechovický okrašlovací spolek pořádal koncerty v letní restauraci v Boře. Tyto akce byly velmi prospěšné, protože se z výtěžku akce daly financovat další spolkové projekty. Prezentace činnosti okrašlovacích spolků na velkých výstavách měla charakter osvěty a možnosti přilákat další zájemce o okrašlování. Potštejnský okrašlovací spolek se jako jediný z okrašlovacích spolků účastnil národopisné výstavy československé v Praze v roce 1895. Hospodářsko-průmyslové a umělecké výstavy českého severovýchodu v Hořicích v roce 1903 se účastnilo několik okrašlovacích spolků prezentující zde svou činnost, mezi nimi byl kromě hořického i potštejnský okrašlovací spolek, dále spolek ze Dvora Králové nad Labem a z Nové Paky.³⁵⁵ Pardubická výstava tělesné výchovy a sportu v roce 1931 vystavovala fotografie tamní přírody třebechovického spolku. Hořický okrašlovací spolek chtěl na této výstavě vystavovat fotografie Smetanových sadů, obchodní akademie, třešní v květu a podle možnosti i model Riegrova obelisku a Krakonoše, kvůli nedostatku místa tam vystavovat nemohl. Alespoň model Riegrova obelisku zde byl vystaven díky místnímu odboru KČT.³⁵⁶ Potštejnský okrašlovací spolek byl také vyzván, aby zaslal fotografie místních přírodních krás na tuto výstavu, on se odmítl výstavu zúčastnit.³⁵⁷

Okrašlovací spolek Hořice přispěl na zakoupení meteorologického sloupu kvůli konané výstavě českého severovýchodu v roce 1903 a následně se o přístroje spolek staral. Třebechovický okrašlovací spolek zakoupil přístroje do meteorologického sloupu v roce 1909 a následující rok na jaře už upravoval okolí meteorologického sloupu umístěného na náměstí. Na rozdíl od Hořic, v Třebechovicích stojí meteorologický sloup na náměstí dodnes a jedna stěna sloupu s nápisem stále upomíná na místní okrašlovací spolek. Meteorologický sloup byl

³⁵⁵ Katalog výstavy českého severovýchodu v Hořicích roku 1903 je dostupný online na digitální knihovně: <https://kramerius.svkhk.cz/view/uuid:9cd57b03-0797-4e8f-90cb-6987dd633034?page=uuid:35675300-793c-11e4-b564-00155d010f03> (cit. 28. 4. 2022).

³⁵⁶ SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 202-203.

³⁵⁷ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 3, nestr.

díky místním okrašlovacím spolkům postaven například v Chrudimi,³⁵⁸ v Mnichově Hradišti,³⁵⁹ v Hranicích na Moravě,³⁶⁰ v Českých Budějovicích³⁶¹ a v Přelouči.³⁶²

Třebechovický okrašlovací spolek se dlouhodobě snažil vybudovat památník místnímu rodáku Janu Theobaldu Heldovi, po dlouhém snažení se mu to podařilo, ale na dalšího rodáka, který by si zasloužil památku, se nedostalo. Ani významný člen spolku František Probošt, ani jeho jmenovec, tvůrce betlému Josef Probošt a jeho dva spolupracovníci Josef Kapucián a Josef Friml se zvěčnění od okrašlovacího spolku v Třebechovicích nedočkali. Potštejn nemá nic na památku Jana Urbana Jarníka, kromě pojmenované ulice a pamětní desky na jeho rodném domě. Jarníkovo zátiší založené na jeho počest bylo později zrušeno kvůli zřízení nového, v té době již třetího, tenisového hřiště,³⁶³ později na tomto místě byly postaveny dokonce veřejné záchody a poté samoobsluha.³⁶⁴ Jiný rodák města si dle tehdejšího okrašlovací spolku také nezasloužil poctu v podobě pamětní desky nebo pomníku. V Hořicích okrašlovací spolek vytvořil pouze pamětní desku bratří Durdíků, dalším rodákům už nevěnoval pozornost, i přesto, že si to po obnovení činnosti kladl za cíl. Potštejnský spolek jako jediný zřídil fond k vyplácení stipendií pro chudé studenty, jednalo se o Jarníkův fond, který se sice nepovedl úplně zrealizovat.

V následujících kapitolách budou rozebrány některé okrašlovací trendy podrobněji, jedná se především o práci na ozeleňování města, jak se jednotlivé okrašlovací spolky stavěly k turismu a cestovnímu ruchu. Dále se zaměříme na to, jak si spolky počínaly s ničením spolkového majetku a udržení čistoty ve městě. V poslední části bude rozebrána teze, jak okrašlovací spolky svou činností přispívaly k vytváření míst paměti.

6.1. Fenomén parků a sadů

Zeleň ve městech může mít několik podob, tou nejtypičtější je park, dále také sady, městské lesy, ale i jednotlivé stromy a stromořadí nebo aleje, záhony, trávníky, hřiště. Přesné určení, o jakou jde kategorii z městské zeleně, se z písemných pramenů dá někdy těžko určit. Názvy se v historii často zaměňovaly, a tak park, sad, někdy dokonce i zahrada mohlo být veřejné místo

³⁵⁸ KND 2 (1) 1905, s. 18.

³⁵⁹ *Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích*, KND 19 (5) 1927, s. 78.

³⁶⁰ *Zprávy z okrašlovacích spolků*, KND 5 (7) 1909, s. 178.

³⁶¹ B. ŠINDELÁŘ, *Vznik a rozvoj okrašlovacího spolku v Č. Budějovicích*, KND 18 (4-5) 1926, s. 77.

³⁶² *Zprávy z okrašlovacích spolků*, KND 27 (8-9) 1935, s. 146.

³⁶³ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 3, nestr.

³⁶⁴ Rozhovor se Soběslavem Hlinkou (zakladatel Okrašlovacího spolku Potštejn), dne 4. 5. 2022.

pro odpočinek ve stínu stromů s travnatou plochou a lavičkami. Jindy alej i sad mohla být řada většinou neovocných stromů.

Ve středověkých městech uvnitř opevnění se zeleň nacházela velmi málo, a to u klášterů ve formě rajske zahrady, nebo zahrady lékárnické, okrasné, či hospodářské. Ve městech se mohly nacházet náhodně rozmístěné stromy, buď na nezastavěných parcelách, na hřbitově, u kostelů, nebo v parkánu, ale stále to nebyla komponovaná zeleň pro veřejnost k jejich potěšení a relaxaci. Za hradbami se sady a zahrady nacházely, stejně jako vinice v blízkém okolí města. Baroko bylo spojené s přetvářením volné krajiny, v této době sice přibývaly soukromé zahrady ve městech, přesto se veřejné parky stále nezakládaly. V romantismu se začínají vytvářet parky v anglickém stylu, který byl podobnější volné přírodě než geometrický park francouzský.³⁶⁵

Průmyslová revoluce přinesla potřebu budovat zahrady a sady uprostřed měst, aby si sem lidé pracující v továrnách mohli chodit odpočinout. Industrializace zasáhla krajinu, města byla přestavována podle urbanistických plánů, lidé najednou získali volný čas, který mohli využít podle sebe. Parky se tak staly jedním z míst trávení volného času, společenským místem k setkávání, odpočívání, psychické i fyzické regeneraci, krátkodobé relaxaci, někdy i ke sportování.³⁶⁶ Budování komponované zeleně uprostřed měst bylo možné díky bourání hradeb. Tyto nově vytvořené prostory se proměnily v náměstí, kolonády, veřejné parky, nebo sady. Od počátku 19. století se v Praze otevíraly ať už nově založené, nebo stávající parky a sady pro veřejnost.³⁶⁷ Výrazně se uplatnily parky v budování lázeňských měst (Mariánské Lázně, Poděbrady).³⁶⁸

³⁶⁵ Dana NOVOTNÁ, *Proměny historických městských interiérů z pohledu uplatnění zeleně*, Urbanismus a územní rozvoj 13 (1), 2010, s. 21-24, zde s. 22; B. MICHÁLKOVÁ, *Proměny ...*, Praha 2015, DP, UK, FHS, s. 19; Eva SOJKOVÁ – Michaela GLOSOVÁ, *Typologie zeleně veřejných prostorů historických jader měst na příkladu MPZ středočeského kraje*, in *Proměny městské zeleně – minulost, současnost, vize*, sborník referátů z odborné konference, Hradec Králové 2014, s. 63-73, zde s. 65, dostupný online: http://www.regionálnírozvoj.eu/sites/regionalnirozvoj.eu/files/sbornik_promeny_zelene.pdf#page=66 (cit. 7. 4. 2022).

³⁶⁶ *Tamtéž*; B. MICHÁLKOVÁ, *Proměny ...*, Praha 2015, DP, UK, FHS, s. 32.

³⁶⁷ Například Stromovka (1804), park Na hradbách (1827-1830), Chotkovy sady (1833), Společenská zahrada na Slupi (1845), v druhé polovině 19. století byly založeny letenské sady podle projektu Bedřicha Wünsche a na počátku století následujícího byly zbudovány Thomayerovy sady dle zahradního architekta Františka Thomayera. V roce 1901 byly zpřístupněny Kinského sady. Parky na místě zbořených hradeb se zakládaly i v jiných městech, například v Brně (park Lužánky vznik v letech 1786-1787 a stal se nejstarším městským parkem na našem území), Českých Budějovicích, Plzni, nebo Jindřichově Hradci; Srov. V. WAAGE, *Okrašlovací spolky ...*, in: *Studie a zprávy 6*, Praha 2016, s. 115-135, zde s. 116; Božena PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1999, s. 38; E. SOJKOVÁ – M. GLOSOVÁ, *Typologie ...*, in *Proměny městské zeleně ...*, Hradec Králové 2014, s. 63-73, zde s. 66, dostupný online: http://www.regionálnírozvoj.eu/sites/regionalnirozvoj.eu/files/sbornik_promeny_zelene.pdf#page=66 (cit. 7. 4. 2022); D. NOVOTNÁ, *Proměny ...*, Urbanismus a územní rozvoj 13 (1), 2010, s. 21-24, zde s. 23.

³⁶⁸ Vojtěch STORM, *Fenomén alejí a stromořadí v krajině a ve městě*, Acta Pruhoniciana 95, 2010, s. 139-145, zde s. 143.

V každém případě od 19. století se ve městech rozvíjela veřejná zeleň, více se objevovaly i stromořadí v městských ulicích, společně mizely z centra měst soukromé parčíky a zahrady. Historická centra měst zůstávají většinou bez zeleně až do počátku 20. století. Po druhé světové válce se stromy a záhony dostávaly i na náměti a frekventované ulice historických měst.³⁶⁹ Iniciativu o budování a pečování městské zeleně přebíraly od druhé poloviny 19. století zalesňovací a okrašlovací spolky, ale i další například turistické nebo osvětové spolky.³⁷⁰ Nejčastější činností okrašlovacích spolků bylo sázet stromy a zakládat ve svých městech a jeho okolí parky, sady, aleje, o které se následně staraly a stromy doplňovaly. Parky jsou jedním ze zachovalých prací okrašlovacích spolků, jako například Heldův park, založený třebechovickým okrašlovacím spolkem, je ve městě dodnes, i když od té doby prošel už mnohými úpravami. Stromy už z velké části nejsou původní, jediné neměnné je socha Jana Theobalda Helda uprostřed parku.

Hořický okrašlovací spolek mimo to, že se staral, upravoval a rozšiřoval již založené Smetanovy sady, hned na počátku jeho působení založil park kolem kostela na hřbitově. V roce 1932 díky němu vznikly Královny sady a při stavbě balustrády kolem děkanského chrámu poupravil v jeho okolí v parčík.³⁷¹ V Potštejně se okrašlovací spolek staral převážně o lázeňský park, který byl součástí spolkových říčních lázní. Dále v roce 1906 spolek vytvořil parčík v Městečku a o dva roky později vybudoval Jarníkovo zátiší, což byl park na místě bývalé školní zahrady.³⁷² Nejvíce parků, co se týče okrašlovacích spolků, na něž je tato práce věnována, založil spolek v Třebechovicích pod Orebem. Ten již v druhém roce své činnosti vytvořil park v části městského lesa Bor.³⁷³ V roce 1908 spolek založil jubilejní sady na Orebu, které postupně rozšiřoval.³⁷⁴ Ve stejném roce Pod hřbitovem upravil místo osázením stromů a keřů, tento parčík byl v roce 1913 oplocen a ve stejném roce předán k užívání místním skautům.³⁷⁵ Než započala první světová válka byl založen Heldův park, který z počátku obsahoval lipovou alej.³⁷⁶ V roce 1933 vznikl díky třebechovickému okrašlovacímu spolku

³⁶⁹ *Tamtéž*, s. 23-24; B. MICHÁLKOVÁ, *Proměny ...*, Praha 2015, DP, UK, FHS, s. 34.

³⁷⁰ B. PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, *Zahrady a parky ...*, Praha 1999, s. 38.

³⁷¹ SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 200-201; SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, Stanovy spolku, inv. č. 25, nestr.

³⁷² SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 27, 74.; *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.

³⁷³ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, František PROBOŠT, *Dějiny okrašlovacího spolku Třebechovice pod Orebem 1892-1935*, s. 3.

³⁷⁴ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

³⁷⁵ *Tamtéž*.

³⁷⁶ *Tamtéž*, František PROBOŠT, *Dějiny okrašlovacího spolku Třebechovice pod Orebem 1892-1935*, s. 6; *Tamtéž*, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

park Na Ostrově u panského mlýna a ve stejném roce spolek upravil parčík Pod domy, kam zasadil Švehlovu lípu.³⁷⁷

Aleje jsou společně se stromořadími spojeny s komunikacemi, jsou výsledkem lidského zásahu do krajiny a vnáší do ní pravidelný řád. Původně byly stromy kolem cest náhodné, naopak aleje jsou záměrně vysazovány, nejčastěji vedou k nějakému cíli, dominantě. Aleje jsou na rozdíl od stromořadí dvou nebo víceřadé linie stromů, jsou většinou monokulturní, nejčastěji se jedná o lípu srdčitou, dub letní, javor klen, jírovec maďal, jilm, jasan nebo topol. Stromy byly vybírány podle záměru a potřeby, některé koruny propouští světlo více, jiné méně, každý typ stromů má svou specifickou atmosféru, někdy mohlo být záměrem vytvořit z korun stromů tunel. Vznikaly i městské aleje dotvářející společně s parky a sady městskou zeleň. Ve vrcholném baroku začala pronikat komponovaná zeleň i do měst. Aleje na rozdíl od uzavřených parků a sadů spojovaly okolní krajinu s městskou zástavbou a okolní krajinou.³⁷⁸ Rozvoj městských alejí je opět spojen s bouráním městského opevnění a na nových předměstích mohly vznikat aleje. V Praze, například v místech dnešní Národní třídy, byly založeny Nové aleje, od roku 1870 byla alej také na Václavském náměstí. Stromořadí se vysazovala i kolem řeky po úpravách nábřeží.³⁷⁹ V Prostějově byla již v roce 1823 akátová alej přímo na valech. V Olomouci byla zasazena Františkova alej v letech 1829-1831.³⁸⁰ Třebechovický okrašlovací spolek vysázel v roce 1902 lipovou alej do Boru, v roce 1925 švestkovou alej lemující silnici k vesnici Polánky, staral se o třešňovou alej vedoucí ke Štěnkovu.³⁸¹ Okrašlovací spolek v Potštejně pečoval o lipovou alej, kterou rozšířil a staré lípy se pokoušel konzervovat. V roce 1909 doplnil topolovou alej podél mlýnského náhonu.³⁸² Okrašlovací spolek v Hořicích v roce 1903 vysázel alej platanů a červených dubů z Janderovy ulice k Daliborce,³⁸³ a vysadil, i přes počáteční protesty obyvatel, stromy na náměstí.

Proč parky budovala i malá městečka, která měla les a otevřenou krajinu přímo za městem? Důvodem mohlo být přebírání inspirace od větších měst, kde byl park znakem moderního

³⁷⁷ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr.

³⁷⁸ V. STORM, *Fenomén alejí ...*, Acta Pruhoniciana 95, 2010, s. 139-145, zde s. 139-141, 143; E. SOJKOVÁ – M. GLOSOVÁ, *Typologie ...*, in *Proměny městské zeleně ...*, Hradec Králové 2014, s. 63-73, zde s. 66, dostupný online: http://www.regionalnirozvoj.eu/sites/regionalnirozvoj.eu/files/sbornik_promeny_zelene.pdf#page=66 (cit. 7. 4. 2022).

³⁷⁹ V. STORM, *Fenomén alejí ...*, Acta Pruhoniciana 95, 2010, s. 139-145, zde s. 142.

³⁸⁰ B. PACÁKOVÁ-HOŠTÁLKOVÁ, *Zahrady ...*, Praha 1999, s. 37.

³⁸¹ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.; *Tamtéž*, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr.

³⁸² SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2, nestr.; *Tamtéž*, inv. č. 3, nestr.

³⁸³ SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 1, s. 31.

města. Nový upravený park se sochami mohl být další důvod, jak do města přilákat více turistů. Jelikož jsou Potštejn, Hořice i Třebechovice pod Orebem malá města s přírodou nedaleko, okrašlovací spolky se zaměřovaly na budování vyhlídek, kam umisťovaly besídky, lavičky, upravovaly k nim cesty, někdy i zábradlí. V Potštejně okrašlovací spolek takto upravoval vyhlídku pod hradem, na Letné, Bendlovku, spolek v Hořicích zase na krkonošské vyhlídce. V Třebechovicích spolek využil městský les, který z části přetvořil na park, kde upravoval cestičky, zřizoval mnoho laviček a postavil zde i altán, aby si návštěvníci lesoparku měli kde odpočinout, později zde postavili i letní restauraci.

6.2. Turistika a cestovní ruch

V druhé polovině 19. století se rozvíjel a prodlužoval volný čas týkající se čím dál větší části společnosti. Jeho hlavním cílem byl odpočinek, jak duševní, tak fyzický od pracovní činnosti. Jednou z možností, jak volný čas využít, bylo cestování a turistika, která má zase přímé vazby na přírodu a krajinu. Především lidé z města svůj volný čas začali trávit výlety a procházkami, vyhledávali místa s volnou přírodou, historickými nebo přírodními památkami. Organizovat se začala turistika a často vyhledávaná místa tak byla potřeba kvůli náporu turistů upravit. Jednalo se především o značení turistických cest, úpravu povrchu cest, výstavbu rozhleden, oddechových míst, také v blízkosti vznikala restaurace a ubytování.³⁸⁴ O tohle se staraly převážně turistické spolky, ale i okrašlovací spolky svou činností do této sféry pronikaly. Dokladem toho je i spolupráce okrašlovacích spolků s Klubem českých turistů.³⁸⁵ Okrašlovací spolek v Potštejně byl, jak už bylo výše zmíněno, členem postupně několika odboček KČT, i u ostatních dvou sledovaných spolků je spolupráce patrná, ovšem ne v takovémto měřítku.

Okrašlovací spolky často upravovaly cesty ve svém okolí, zřizovaly dlážděné chodníky, jak bylo doloženo četnými příklady u všech tří spolků výše v této práci. Spolky umisťovaly vhodně lavičky, besídky a jiná místa k sezení tak, aby návštěvníci města si měli při procházce kde odpočinout. Stejně jako rozmisťovaly odpadkové koše. Okrašlovací spolek v Hořicích obdržel 21. 8. 1903 souhlas od c. k. ředitelství lesů a statků ve Vídni i svolení c. k. správy lesů a velkostatku v Hořicích k tomu, aby mohl označit barvou stromy na některých turistických

³⁸⁴ M. LENDEROVÁ – M. MACKOVÁ – T. JIRÁNEK, *Z dějin ...*, Praha 2017, s. 295-296, 399; B. MICHÁLKOVÁ, *Proměny ...*, Praha 2015, DP, UK, FHS, s. 21; Milan HLAVAČKA a kol., *České země v 19. století II.: Proměny společnosti v moderní době*, Praha 2016, s. 56.

³⁸⁵ L. OVČÁČKOVÁ, *Okrašlovací spolky ...*, Brno, 2004, DP, MU, FSS, s. 27.

cestách.³⁸⁶ Potštýnský Klub, když chtěl označit cesty, musel se obrátit na odbočku KČT v Rychnově, zajistit povolení od vlastníků pozemků, okrašlovací spolek v Potštejně zařídil barvy a pomohl s označováním.³⁸⁷ Okrašlovací spolky měly za cíl povznést své město i tím, že své doklady práce na zvelebení místa prezentovaly i návštěvníkům města. Proto okrašlovací spolky často apelovaly na spoluobčany, aby své domy zdobily květinami, upravovaly předzahrádky a udržovaly celkový pořádek kolem svých obydlí. S tímto souvisí i zpřístupňování historických památek v daném okolí, péče Okrašlovacího spolku v Potštejně o místní hradní zříceninu je toho dokladem.

Okrašlovací spolky vybízely k cestování své spoluobčany prostřednictvím přednášek. V Hořicích byla uspořádána přednáška o Krkonoších, která byla doprovázena promítanými fotografiemi, dále zde měl přednášku pan učitel Sehnal o Černé Hoře.³⁸⁸ V Třebechovicích měl Břetislav Jedlička Brodský přednášku: *Občanstvo a přírodní i historické krásy a památky*, přednáška byla uspořádána 21. 2. 1920 a byla doprovázena 130 promítanými obrázky. Následně tu byla přednáška o Dánsku, Švédsku, Norsku, a také o Holandsku a jeho krásách.³⁸⁹ V Potštejně spolek samostatnou přednášku neuspořádal, pokud nějaká přednáška byla, tak to bylo v rámci větší akce, například při sjezdu Svazu, při slavnosti na zřícenině hradu v roce 1919, při slavnostním znovuotevření opravených říčních lázní pronesl tehdejší jednatel Svazu Břetislav Jedlička Brodský přednášku o prvním předsedovi Svazu profesoru Jarníkovi.³⁹⁰

Vydáváním vlastivědných nebo turistických průvodců mohly okrašlovací spolky prezentovat krásu svého kraje širší veřejnosti. Turistické průvodce vydaly všechny tři blíže sledované spolky, někdy se o sepsání postaral člen spolku, jinde se okrašlovací postaral pouze o vydání a distribuci. Alois Černý vytvořil *Průvodce po Hořicích a okolí* vydaný v roce 1903 zásluhou okrašlovacího spolku. František Bauer vydal v roce 1891 knížku *„Potštýnské zátiší*, v roce 1911 byl sepsán *Jarníkův průvodce zátiším potštýnským a okolím. Třebechovice – turistický průvodce* sepsal v roce 1930 tehdejší jednatel okrašlovacího spolku František Probošt.

³⁸⁶ V dokumentu jsou místa, která mohl spolek označit turistickými barvami přesně definované, srov. SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Značení turistických cest*, inv. č. 44, nestr.

³⁸⁷ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2, nestr.

³⁸⁸ SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 2, 163.

³⁸⁹ SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr.

³⁹⁰ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2, nestr.

Na rozvoj turistiky měla vliv železniční síť, která se stále rozšiřovala. Železniční spojení s danou lokalitou znamenalo trvalý příliv turistů.³⁹¹ Do Potštejna vedla železniční trať Týniště nad Orlicí – Kyšperk (dnešní Letohrad) na rakouské severozápadní dráze od roku 1872.³⁹² Okrašlovací spolek v Potštejně žádal na konci roku 1934 ředitelství státních drah v Hradci Králové o noční vlak, přijíždějící mezi 22-23 hodinou směrem na Kyšperk, protože poslední vlak tímto směrem jezdil již ve 20 hodin a návštěvníci Potštejna byli nuceni stihnout tento brzký poslední spoj.³⁹³ Třebechovicemi vedla také Severozápadní dráha Praha – Hradec Králové – Kyšperk, která se začala stavět v roce 1872 a pravidelná doprava zde začala 14. 1. 1874. Spolu s výstavbou železnice došlo k velkému rozvoji třebechovického města. Železniční stanice byla postavena v místě, kde v té době nebyly žádné budovy, dnes už městská zástavba sahá až k dráze a na druhé straně trati jsou průmyslové objekty. Tím že železniční stanice stála na poměrně frekventované trase, se ve městě začal rozvíjet průmysl, obchod i turismus.³⁹⁴ Hořice stály na trati Hradec Králové – Ostroměř, stanice fungovala od poloviny listopadu 1881.³⁹⁵ Hořický okrašlovací spolek začal v říjnu 1908 jednat o výhodnějším vlakovém spojení s Prahou.³⁹⁶ Jednání netrvala moc dlouho a nebyla úspěšná, protože se o tom více v zápisech ze schůzí nejedná.

Letní byty se staly populární a v druhé polovině 19. století, po vzoru aristokratických letních sídel, se na ně začali vydávat i majetnější měšťané. Vyhledávané byly lokality poblíž Prahy, nebo místa s dobrým vlakovým spojením.³⁹⁷ Trávit svou dovolenou mimo trvalé bydliště si s postupem času mohlo dovolit čím dál více lidí. Potštejn se díky přičinění místního okrašlovacího spolku stával z klidného podhorského městečka vyhledávaným turistickým místem. Na konci 19. století se z Potštejna stalo významné letovisko, kam jezdili vědci, literáti, umělci, a tím lákalo i ostatní návštěvníky, počet letních hostů každý rok rostl.³⁹⁸ Většina hostů se na letní byty pravidelně vracela, nebo měli dokonce v Potštejně svou chatu nebo dům. Okrašlovací spolek si kladl za cíl získávat co nejvíce letních hostů, proto inzeroval mnoho

³⁹¹ B. MICHÁLKOVÁ, *Proměny ...*, Praha 2015, DP, UK, FHS, s. 21.

³⁹² Helena KOKEŠOVÁ, *Klimatické lázně v Potštejně a sportovní využití letních hostů*, in Dagmar Blümllová – Petr Kubát a kol., *Čas zdravého ducha v zdravém těle*, s. 354-368, zde s. 354; S. HLINKA, *Okrašlovací spolek ...*, in Potštejn ..., Potštejn 2012, s. 4-57, zde s. 5.

³⁹³ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 3, nestr.

³⁹⁴ M. HOFMANOVÁ, *Třebechovice ...*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 43, 105.

³⁹⁵ *Hořice slaví výročí tratě*, Nové noviny, 14. 9. 2007, s. 1.

³⁹⁶ SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 53.

³⁹⁷ M. LENDEROVÁ – M. MACKOVÁ – T. JIRÁNEK, *Z dějin ...*, Praha 2017, s. 298-299.

³⁹⁸ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 1, s. 75; H. KOKEŠOVÁ, *Klimatické lázně ...*, in D. Blümllová – P. Kubát a kol., *Čas ...*, s. 354-368, zde s. 354, 364.

reklam v pražských i vídeňských listech. V roce 1900 spolek nabízel přes 100 různě velkých bytů, cena se pohybovala od 20 do 50 korun měsíčně podle kvalit bytu, počet nabízených bytů dále rostl. Kromě pár pokojů v hotelech a hostincích byla většina nabídek pro ubytování v soukromí v místních domech a chalupách. Potštejnští obyvatelé pronajímali své nejlepší pokoje v domě a sami bydleli přes sezónu na půdě. Počet letních hostů stoupal a nejvíce jich v Potštejně bylo v roce 1911, kdy si letní byt pronajmulo 629 osob.³⁹⁹

Třebechovický okrašlovací spolek letní byty inzeroval v časopisech, v biografích, v krajinském tisku, ale také v průvodci po letních sídlech a lázních. V roce 1933 okrašlovací spolek obstaral pro 17 rodin letní byty v Třebechovicích a okolích vesnicích, v roce 1934 ubytoval 7 a z toho 4 rodiny na vesnicích. V roce 1935 zde bylo ubytováno 14 rodin. V únoru 1936 byl při spolku založen odbor pro povznesení návštěvy letoviska Třebechovic, odbor měl tři sekce, a to finanční, propagační a ubytovací. Odbor nebyl moc prosperující, první rok jeho činnosti byl ze 43 poptávek o letní byt realizován pouze jeden. Následující letní sezóna, byla lepší, podle zápisu výborové schůze, bylo město hojně navštěvováno letními hosty, ale počet rodin není uveden. V roce 1940 spolek ubytoval 12 rodin letních hostů.⁴⁰⁰

Okrašlovací spolek v Hořicích měl v úmyslu především po obnovení činnosti v roce 1902 přilákat pomocí reklamy do Hořic co nejvíce hostů a ubytovat je.⁴⁰¹ Letní byty se měly vybírat především v údolí řeky Bystřice a u budoucích lázní, které v Hořicích nevznikly, a ani kampaň na letní byty nebyla úspěšná, jak je patrné ze zápisu výborové schůze z roku 1913: „*Ohledně zadávání bytů pro letní hosty usneseno nyní nic nepodnikati, neboť dosavadní práce v tom směru činěné minuly se s výsledkem.*“⁴⁰²

Na počátku 19. století bylo jednou z možností trávení volného času plavání, k tomuto účelu byla vyhledávána vhodná místa v přírodě, ať už rybníky, nebo dobře přístupné řeky. Později se začaly stavět na řekách lázně upravením přístupu do řeky i prostoru ve vodě. U nás první říční lázně byly postaveny na Vltavě v roce 1809, jednalo se o Vojenskou plovárnu, která se nacházela v Praze na Klárově a každou neděli byla otevřená i pro veřejnost. Po roce 1848 se začaly

³⁹⁹ *Tamtéž*, s. 356; S. HLINKA, *Okrašlovací spolek ...*, in *Potštejn ...*, Potštejn 2012, s. 4-57, zde s. 15.

⁴⁰⁰ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.; *Tamtéž*, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr.

⁴⁰¹ SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 1, s. 31.

⁴⁰² *Tamtéž*, inv. č. 2, s. 159.

stavět říční lázně mnohem častěji.⁴⁰³ Výstavbou říčních lázní mohlo město získat více letních hostů. Většina těchto lázní nebyla léčebnými lázněmi, ale spíše plovárnami. Lázněmi dnes chápeme místo pro relaxaci s léčivými prameny, dříve se tímto slovem označovala i místa pro plavání, skoky do vody, vodní polo i pro hygienu a relaxaci. V první republice se pro říční lázně vžil také pojem plovárna. Označení jako koupaliště se používalo až po druhé světové válce a častěji se tím myslely umělé bazény než upravené říční toky.⁴⁰⁴ Oba okrašlovací spolky, které zřídily plovárnu, proto používaly pouze název říční lázně.

Plavání ve vodě mělo podle tehdejšího diskurzu ozdravný charakter, ještě když se koupání spojilo s pobytem na vzduchu a slunci, proto se často u říčních lázní stavěly i tzv. vzduchové a sluneční lázně, kde se lidé mohli v klidu opalovat a dýchat čerstvý vzduch.⁴⁰⁵ Koupání mužů a žen společně bylo nemyslitelné, proto i říční lázně musely mít hodiny určené pro muže, zvlášť pro ženy. V potštejnských říčních lázních měly při otevření lázní přesně určený koupací řád, podle něj páni směli lázně využívat od rána do půl 11, od 12 do 14 a od 16 hodin do večera. Ženy měly vyhrazený čas od půl 11 do 12 hodin, od 14 do 16 hodin. Pro zachování soukromí při koupání bylo okolo koupacího bazénu v Potštejně vybudováno dřevěné hrazení na kůlech sloužící i jako vchod do kabinek.⁴⁰⁶

Do té doby, než se Potštejn stal oblíbeným turistickým místem, se místní obyvatelé koupali v řece v Ostrovech, na Vochtance, nebo v mlýnském náhonu. Poté, co byly v Potštejně okrašlovacím spolkem zřízeny říční lázně, se z podhorského městečka stalo vyhlášené letovisko. S proslavením pomohla i kampaň Jana Urbana Jarníka přesvědčující o teplé vodě říčních lázních budoucí návštěvníky. Snažil se vyvracet mýtus, že je Divoká Orlice studenější než například Tichá Orlice. Argumentoval tím, že Divoká Orlice teče mělce, tak kameny vykukující nad hladinou jsou ohřívány sluncem a ty ohřívají řeku.⁴⁰⁷ Ačkoliv Potštejn nebyl považován za lázeňské město, přesto jim Potštejnský rodák MUDr. Antonín Štych přičítal léčebné účinky, a to díky čistému, řidšímu vzduchu, to vedlo ke zlepšení chuti k jídlu

⁴⁰³ Petra TOMŠOVÁ, *Plovárny na Vltavě v Praze vzniklé od počátku 19. století do začátku 2. světové války*, Česká kinantropologie 23 (3–4), 2019, s. 60-70, zde s. 60-63; Markéta SVOBODOVÁ, *Když se led proboří ... Lázně, plovárny a bazény v české architektuře 19. a 20. století*, Umění: časopis Kabinetu pro teorii a dějiny umění Československé akademie věd 48 (5), 2000, s. 351-368, zde s. 352.

⁴⁰⁴ P. TOMŠOVÁ, *Plovárny ...*, Česká kinantropologie 23 (3–4), 2019, s. 60-70, zde s. 63.

⁴⁰⁵ M. SVOBODOVÁ, *Když se led Umění ...* 48 (5), 2000, s. 351-368, zde s. 357.

⁴⁰⁶ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 1, 137; S. HLINKA, *Okrašlovací spolek ...*, in Potštejn ..., Potštejn 2012, s. 4-57, zde s. 24.

⁴⁰⁷ *Tamtéž*, s. 20; H. KOKEŠOVÁ, *Klimatické lázně ...*, in D. Blümllová – P. Kubát a kol., *Čas ...*, s. 354-368, zde s. 359.

i kvalitnějšímu spánku.⁴⁰⁸ Kvůli tomu, že Potštejn nebyl uznán lázněmi, nemohli hosté využívat slevu na jízdné. Součástí potštejnských říčních lázní byly i sluneční, vzduchové a pískové lázně a v nedalekém lázeňském domku i vanové lázně. Okrašlovací spolek plánoval zřídit slatinové lázně, nakonec od toho bylo upuštěno.⁴⁰⁹ Letní hosté měli možnost i širokého sportovního využití, přímo v lázeňském parku byl kuželník a jeden čas byl v lázeňské knihovně kulečnický, v Potštejně byly tři tenisové kurty, hřiště na fotbal, volejbal i ping-pongový stůl.⁴¹⁰

Okrašlovací spolek v Třebechovicích zřídil říční lázně na Dědině. Lázně byly v provozu od léta 1899, spolek lázně provozoval jen do konce letní sezony 1905, kdy je prodal. Říční lázně provozované okrašlovacím spolkem nebyly pouze v Potštejně a v Třebechovicích pod Orebem, ale například na Sázavě provozoval ve své době známé říční a sluneční lázně Okrašlovací spolek pro Senohraby, Zlenice a okolí.⁴¹¹ Na Berounce byly zřízeny říční lázně díky členům okrašlovacího spolku v Radotíně a dalších korporacích, součástí byly i sluneční lázně.⁴¹² Prvním projektem okrašlovacího spolku v Koryčanech na Moravě bylo založení letního koupaliště Zdravá voda, betonový bazén byl napájen vodou z řeky Stupavky, dnes častěji nazývaná Kyjovka.⁴¹³ Okrašlovací spolek v Radnicích také plánoval vystavět lázně ve svém městě.⁴¹⁴ Zahradní architekt Josef Kumpán napsal článek do časopisu KND o sadové úpravě veřejných plováren, jelikož v té době byly v mnohých obcích založené lázně lákající letní hosty. I koupaliště nebo plovárna potřebovala v okolí upravovat zeleň tak, aby celé okolí bylo estetické i čisté. Jednou ze zásad zmíněných v článku je, že na vodu mělo svítit slunce a v okolí nesměly stát stromy, ze kterých by mohly padat listy nebo hmyz a znečišťovat vodu. Stromy měly být naopak umístěny tak, aby pod nimi mohli lidé hledat úkryt od slunce a pro odpočinek. Květinové záhony měly být osázeny takovými květinami, aby kvetly při největším náporu turistů.⁴¹⁵

Během 19. století propukl v celé střední Evropě rozmach stavění rozhleden. Na konci 19. století rozhledny stavěly i spolky a sdružení snažící se povznést turismus spojený se zájmem o přírodu. Turistické spolky stavěly rozhledny častěji než okrašlovací, přesto je spousta okrašlovacích spolků, které ve svém okolí rozhlednu postavily.⁴¹⁶ Například Okrašlovací

⁴⁰⁸ *Tamtéž*, s. 354.

⁴⁰⁹ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 1, s. 167.

⁴¹⁰ H. KOKEŠOVÁ, *Klimatické lázně ...*, in D. Blümllová – P. Kubát a kol., *Čas ...*, s. 354-368, zde s. 355.

⁴¹¹ Emil WIESENBERGER, *Střední Posázaví*, KND 25 (2) 1933, s. 23.

⁴¹² *Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích*, KND 15 (4) 1923, s. 52.

⁴¹³ *Okrašlovací spolek v Koryčanech na Moravě*, KND 36 (8) 1944, s. 128.

⁴¹⁴ *Zprávy z okrašlovacích spolků*, KND 8 (4) 1912 s. 66.

⁴¹⁵ Josef KUMPÁN, *Sadová úprava veřejných koupališť*, KND 35 (5) 1943, s. 74-75.

⁴¹⁶ Pavel MIKŠOVSKÝ, *Naše rozhledny*, Praha 2004, s. 6-7.

spolek pro Českou Kamenici postavil rozhlednu v roce 1880,⁴¹⁷ Chomutovský městský okrašlovací spolek v roce 1882,⁴¹⁸ v roce 1887 Okrašlovací a horský spolek Mikulášovice.⁴¹⁹ Okrašlovací spolek v Lomnici nad Popelkou postavil v roce 1888 rozhlednu nahrazenou v roce 1911 pro zchátralost novou.⁴²⁰ Frýdlantský okrašlovací spolek postavil rozhlednu na kopci za městem v roce 1890,⁴²¹ dále Okrašlovací spolek v Ústí nad Orlicí postavil na Andrlově chlumu třicetimetrovou dřevěnou věž, rozhledna byla slavnostně otevřena v srpnu 1905.⁴²² Dvě rozhledny byly okrašlovacími spolky pojmenovány na počest výročí vlády Františka Josefa I.⁴²³ Rozhledny se v některých částech staly předmětem soupeření Čechů a Němců.⁴²⁴ Rozhledny mohly vzniknout také díky spolupráci okrašlovacího spolku s místní odbočkou KČT.⁴²⁵ Jiné okrašlovací spolky na stavbu rozhledny v jejich okolí pouze finančně přispěly,⁴²⁶ nebo převzaly již postavené rozhledny do své správy.⁴²⁷

Námi sledované spolky žádnou rozhlednu nezrealizovaly, Okrašlovací spolek v Potštejně, plánoval vystavět rozhlednu na Kapradí, ani jemu, ani ostatním spolkům o to usilujícím se to nepovedlo. Potštejnský okrašlovací spolek se věnoval alespoň udržování zpřístupnění cest na přírodní vyhlídky, jak pod hradem, tak Na Letnou. Na vyhlídkách vybudoval lavičky, besídky, nebo jednoduchá sedátka a stoly, na nebezpečných místech blízko srázu stavěl zábradlí, čistil

⁴¹⁷ Spolek vytvořil ze zříceniny hradu rozhlednu s restaurací, Zámecký vrch se tak stal vyhledávaným turistickým místem, srov. P. MIKŠOVSKÝ, *Naše rozhledny*, Praha 2004, s. 239.

⁴¹⁸ Postavil rozhlednu na turisticky vyhledávaném kopci Strážišti dřevěný gloriét s krytou osmibokou věží. *Tamtéž*, s. 196-197.

⁴¹⁹ Okrašlovací spolek zpřístupnil věž Tančnice, která se stala turistickým cílem širokého okolí. *Tamtéž*, s. 210.

⁴²⁰ L. OVČÁČKOVÁ, *Okrašlovací spolky ...*, Brno, 2004, DP, MU, FSS, s. 27-28.

⁴²¹ Dresslerova výšina byla pojmenována na počest člena spolku, který finančně výrazně přispěl na stavbu rozhledny. Tato rozhledna musela být v roce 1905 stržena a v následujícím roce byla vystavěna na stejném místě rozhledna nová a opět ji finančně podpořil Antonín Dressler, více srov. P. MIKŠOVSKÝ, *Naše rozhledny*, Praha 2004, s. 78-79.

⁴²² *Tamtéž*, s. 38.

⁴²³ Jednalo se o rozhlednu na Růžovém vrchu u Hory Svaté Kateřiny a na Bohušově vrchu. *Tamtéž* s. 49.

⁴²⁴ Okrašlovací spolek z Nového města pod Smrkem plánoval na vrchu Smrk postavit rozhlednu, stavbu ale stále odkládal, až když se pruský spolek Riesengebirgsverein (Krkonošský horský spolek) začal stavět rozhlednu asi dva kilometry od Smrku, tak začal okrašlovací spolek na rozhledně intenzivně pracovat a stavba byla hotová 21. 8. 1892. *Tamtéž*, s. 7, 192.

⁴²⁵ Okrašlovací jednota Sušice společně s místním odborem KČT postavily rozhlednu na Svatoboru. Okrašlovací spolek Beroun společně s místním KČT zpřístupnili Děd cestičkami, rozmístili lavičky, rozhledna byla otevřena v září 1893. *Tamtéž*, s. 69-70, 202-203.

⁴²⁶ Okrašlovací a zalesňovací spolek v Ivančicích přispěl 100 Kč na dřevěnou rozhlednu na Réně postavenou v roce 1912, kvůli špatnému stavu byla v roce 1921 rozebrána a v roce 1930 byla díky spolupráci okrašlovacího spolku a místního odboru KČT postavena rozhledna nová. Schillerovu rozhlednu nad obcí Kryry postavil místní okrašlovací spolek, finančně stavbu podpořil Spolek kryrských rodáků žijící ve Vídni. Rozhledna byla postavena na počest stého výročí od narození Friedricha Schillera, stavba se ale v termínu nestihla a byla otevřena až s ročním zpožděním v roce 1906. *Tamtéž*, s. 132-133, 178-179.

⁴²⁷ Do své správy převzal Okrašlovací spolek Jičín vyhlídkovou věž Čerovku, upravil k ní přístupovou cestu, schody i zábradlí, umístil v okolí lavičky a zasadil křoví i stromy, takto vytvořený park s rozhlednou se stal vyhledávaným místem turistů. Okrašlovací spolek pro Mšeno získal v roce 1893 starou hasičskou cvičnou věž, kterou rozebral a na Vrátnské hoře z ní postavili dvoupatrovou dvanáctimetrovou věž. *Tamtéž*, s. 65, 234.

zákoutí od smetí i kamení, a tím usnadňoval cestu na vrchol.⁴²⁸ Třebechovický okrašlovací spolek si v roce 1941 stanovil cíl, že by chtěl v budoucnu postavit rozhlednu na Orebu. Proti tomuto návrhu byl místní turistický spolek, protože ten v té době plánoval postavit rozhlednu na několik kilometrů vzdáleném Vysokém Újezdě.⁴²⁹

Jak je patrné ze všech tří sledovaných měst se dalo za letovisko považovat pouze Potštejn. To neznamená, že by Třebechovice pod Orebem a Hořice nebyly turisticky vyhledávané, jen svým rázem se spíše hodily k jednodenním výletům než k trávení celého léta. Přestože Třebechovice měly, stejně jako Potštejn, své říční lázně, tak byly určené místním obyvatelům, nedalo se je pokládat za lákadlo pro turisty. Třebechovické říční lázně byly mnohem menší a nebyly jedinými lázněmi, mnohem větší a honosnější byly městské lázně stávající na řece Orlici za Třebechovicemi. Potštejn měl také mnohem větší možnosti pro pěší výlety.

6.3. Péče o čisté město a poškozování spolkového majetku

Okrašlovací spolky se často potýkaly s problémy ničení, ať už spolkového,⁴³⁰ nebo obecního majetku. Nejčastěji se jednalo o popisování a ničení laviček, cest, nepovolené kácení stromů,⁴³¹ trháni květin, zvláště lučních a lesních, ničení další vegetace, nebo chytání zpěvných ptáků. Velké škody, zejména v městských parcích, páchala domácí zvířata, která jejich majitelé nechávali volně vypuštěná. Okrašlovací spolky se obracely na Svaz okrašlovacích spolků nebo přímo na městskou radu, okresní hejtmánství, policejní ředitelství, aby problémy s vandalstvím řešili. Svaz okrašlovacích spolků každý rok upozorňoval v denních tiscích na poškozování přírody a varoval před vandalismem. V roce 1907 byla vydána vyhláška c. k. zemskou školní radou, aby ve všech školách byli žáci varováni před ničením a poškozováním rostlin.⁴³²

Udržování pořádku ve městě bylo celkovým problémem, nejen Potštejna, okrašlovací spolek se snažil vyzývat obyvatele i letní hosty, aby ve městě udržovali pořádek. Jako preventivní opatření spolek rozmístil odpadkové koše a výstražné tabulky na vhodná místa. Potštejnský okrašlovací spolek vyvěsil tabulky jak na podhradí, tak na vyhlídce, aby návštěvníci nepsali ani

⁴²⁸ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 1, s. 56, 64; *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.

⁴²⁹ SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

⁴³⁰ Například někdo na potštejnském meteorologickém sloupu rozbil okno a vytrhl rám, pachatele se nepodařilo vypátrat. SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 180.

⁴³¹ Kradli se i nově zasazené stromky, pod Bědovickou strání někdo ukradl 2 třešně, srov. SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

⁴³² D. ZAJONCOVÁ, *Kulturně historické dědictví ...*, in: D. Foltýn (ed.), *Prameny paměti...*, Praha 2008, s. 229-270, zde s. 246-247; B. JEDLIČKA-BRODSKÝ, *1904-1914. Deset roků ...*, Praha 1916, s. 16, 25.

po stolec, ani po zábradlí.⁴³³ Třebechovický okrašlovací spolek vytvořil tabulku zakazující týrání lipového květu.⁴³⁴ Ničení lipových stromů, nebo dokonce celých alejí, bylo časté kvůli vidině výdělku z prodeje lipového květu. Lidé často neotrhávali pouze květy, ale celé větve a někdy tak mohli trvale poničit celý strom. Památkový úřad v Brně v časopisu KND upozorňoval, že obecní úřady a četnické stanice, v jejichž okolí je větší počet lip, mají v době květu stromů zvýšit dozor, aby se předešlo jejich ničení. Pokud na vandaly přijdou, mají je oznámit zemskému úřadu.⁴³⁵ Ve Svazovém časopise KND vyšel článek, jakými nápisy se snažil pražský zalesňovací a okrašlovací spolek probouzet lásku ke květinám a vyvarovat se vandalství. Nápisy na cedulky tak mohly být pro ostatní okrašlovací spolky inspirací. Z deseti vět zde uvedeme alespoň jednu, která se v časopise KND objevila častěji: „*Kdo má lásku k rostlinám, má lásku i k lidem.*“⁴³⁶

Jarník si byl vandalismu na přírodě vědom, jak je patrné v následujícím úryvku: „... *vidíme takořka každodenně, že největším nepřitelem přírody a jejího tvorstva jest člověk sám. On rve něžná kvítka, kdekoli je najde, on láme a pořezává útlé haluze a stromy, on hubí lesy a mění malebné stráně v pusté rokliny, on kácí mohutné stromy i tam, kde toho naprosto není zapotřebí, on chytá zpěvné ptactvo a vrhá je do úzkých klecí, kde pozvolna zmírá, on znešvařuje nejkrásnější koutek přírodní nebetyčnými, jiskry a dým metajícími komíny, smetím a i hůře ještě ... Tomuto modernímu vandalismu čeliti se má organizací ochrany domoviny.*“⁴³⁷ Dle něho byl důležitější výchovný aspekt, aby nebyla ničena činnost okrašlovacího spolku nelze docílit výstražnými nápisy a pokutami, ale výchovou dětí i celého obyvatelstva, aby k ničemu podobnému nedocházelo. Podle Jarníka se této výchovy dalo docílit tím, že se nejširší obyvatelstvo zapojí do okrašlování.⁴³⁸ Znojemský zalesňovací a okrašlovací spolek žádal inspektorát občanských a obecných škol, aby byly školní děti obeznámeny o činnosti okrašlovacího spolku, jaké jsou následky ničení přírody, laviček a dalšího majetku.⁴³⁹ Třebechovický spolek řešil problémy se školními dětmi, protože ničily hnízda při běhání po lese.⁴⁴⁰

⁴³³ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 1, 68.

⁴³⁴ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

⁴³⁵ *Ochrana silničních alejí*, KND 22 (7) 1930, s. 115-116.

⁴³⁶ Všech deset nápisů je uvedených v KND 1 (7-8) 1905, s. 161.

⁴³⁷ J. U. JARNÍK, *Podstata ...*, Praha 1911, příloha VI. s. 15-16.

⁴³⁸ *Tamtéž*, s. 30.

⁴³⁹ *Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích*, KND 26 (6) 1934, s. 94.

⁴⁴⁰ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

Jednou z možností, jak udržet město čisté, bylo zajištění pravidelného úklidu. Potštejnský okrašlovací spolek v roce 1904 najal ženu chodící dvakrát týdně zametat promenádu Pod Lipami a jednou týdně zde umývat všechny lavice znečištěné především pylem a listím ze stromů.⁴⁴¹ Okrašlovací spolek v Kamenici pod Lipou zprostředkoval čtrnácti žebřákům, aby od dubna do listopadu uklízeli a zametali náměstí, za což dostali zapláceno.⁴⁴² Preventivním počinem v často poškozovaných lokalitách bylo zajištění dozoru pomocí hlídače nebo strážce.⁴⁴³ Z důvodu nedodržování pořádku v Potštejně Pod Lipami byl ustanoven dozorce, který byl zároveň obecným strážným a měl pravidelně obcházet promenádu, k tomuto účelu přispěl okrašlovací spolek i Potštýnský Klub každý po 5 korunách na letní sezónu 1907.⁴⁴⁴ Okrašlovací spolek opět žádal obec v červenci roku 1932, aby se postarala o řádného hlídače nebo ponocného. Pochůzky byly nutné Pod Lipami zvláště v sobotu a neděli večer, aby se zamezilo ničení obecního i spolkového majetku.⁴⁴⁵ Tomuto problému se věnoval Jan Urban Jarník ve své knize *Podstata, cíl a organisace okrašlování*, v kapitole Zlomyslné poškozování stromů a jak tomu zabránit. Podle něj se mělo dbát především na výchovu dětí, aby od útlého věku pěstovaly vztah k rostlinám a přírodě. Do té doby měly okrašlovací spolky věnovat pozornost prevenci a zajistit ze svých řad dobrovolné hlídače.⁴⁴⁶

Okrašlovací spolky se snažily sami vypátrat ty, kdo jim ničí majetek. Za tímto účelem vypisovaly odměny, kterou měl dostat ten, kdo pomůže viníka dopadnout. Potštejnský okrašlovací spolek se snažil proti znečišťování ulic bojovat tím, že porušení vyhlášky pokutoval 20 korunami ve prospěch spolkové pokladny. Ten, kdo oznámil viníka, dostal 1/5 z vybrané pokuty.⁴⁴⁷ Okrašlovací spolek Hořice se potýkal s ničením majetku, nejčastějším cílem vandalů byly hlavně sochy. Spolek několikrát vydal prohlášení, že vyplatí odměnu tomu, kdo oznámí pachatele.⁴⁴⁸ V roce 1924 spolek prosadil, aby byly Smetanovy sady po 10. hodině večer zamykány, čímž by se zabránilo ničení majetku a soch.⁴⁴⁹ Odměnu od třebechovického okrašlovacího spolku měli dostat ti, kdo odhalí viníka, který poničil Heldův park.⁴⁵⁰ Třebechovický okrašlovací spolek naléhal na své členy, aby zasahovali, pokud budou

⁴⁴¹ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2, nestr.

⁴⁴² *Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích*, KND 26 (8) 1934, s. 126.

⁴⁴³ V parku u Konopištského zámku byl ustanoven hlídač, který mohl pokutovat osoby dopadené při znečišťování parku, nebo při ničení vegetace, srov. *Ochrana památek*, KND 16 (7) 1924, s. 102.

⁴⁴⁴ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2, nestr.

⁴⁴⁵ *Tamtéž*, inv. č. 3, nestr.

⁴⁴⁶ J. U. JARNÍK, *Podstata ...* Praha 1911, s. 32-33.

⁴⁴⁷ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2, nestr.

⁴⁴⁸ SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 1, s. 44; *Tamtéž*, inv. č. 2, s. 94, 182.

⁴⁴⁹ *Tamtéž*, s. 183, 187.

⁴⁵⁰ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

u poškozování spolkového majetku, nikoli jen takové případy udávat.⁴⁵¹ Po druhé světové válce bylo nutné v Třebechovicích ustanovit stráž, aby se předešlo poškozování objektů.⁴⁵² K placenému hlídači přistoupily i jiné okrašlovací spolky, například spolek z České Třebové ustanovil placeného hlídače kvůli ochraně městského sadu Javorka.⁴⁵³ Příbramský okrašlovací spolek se rozhodl dávat hlídači jejich sadů odměnu, aby svou práci vykonával svědomitěji.⁴⁵⁴

Okrašlovací spolky se staraly o rozmístování, úpravu i nákup nových laviček. Třebechovický okrašlovací spolek několikrát upozorňoval, aby se s lavičkami na náměstí nehýbalo,⁴⁵⁵ viník měl být potrestán. Kvůli opakujícím se krádežím laviček v parku v Boře byl předložen návrh, aby se lavičky do parku nedávaly. Toto řešení nebylo přijatelné, tak byly alespoň lavičky označeny signaturou spolku a místní komisař měl pokutoval ty, kdo přenášely lavičky.⁴⁵⁶ Lavičky patřící potštejnskému okrašlovacímu spolku byly označovány písmeny *OSP*, aby se předešlo jejich krádežím. V roce 1912 byl koupen přístroj, kterým se na všechny spolkové lavičky vypálilo spolkové jméno.⁴⁵⁷ Dalším problémem bylo ničení laviček. Nebyly poškozovány pouze dřevěná sedátka a opěradla laviček, dokonce někteří výtržníci dokázali zpřerážet betonový sloupek u laviček.⁴⁵⁸ Každoroční oprava poničených laviček vyžadovala mnoho výloh navíc, a proto nebylo možné nakupovat větší počet nových laviček.

Nebyli to jen lidé, kdo mařili práci okrašlovacího spolku, především parkovou úpravu pustošili volně pasoucí se slepice, husy i kozy a volně pobíhající psi. V Hořicích měli problém s houfem slepic popelícím se v parčíku u kostela a vše v něm ničily. Dále podal místní okrašlovací spolek žádost k městské radě, aby zamezila pobíhání psů po městě, hlídačích a tažných psů měli být uvázaní.⁴⁵⁹ Potštejnští pouštěli husy i přes zákaz na volná prostranství, kde ničily především tenisová hřiště, okrašlovací spolek byl proti nim bezbranný.⁴⁶⁰ Na jaře 1919 bylo potřeba zvelebit Jarníkovo zátiší, protože bylo ve zuboženém stavu, z důvodu že místní obyvatelé zde nechávali volně pást kozy ničící okrasné keře. Škodu měl nahradit obecní úřad

⁴⁵¹ *Tamtéž*.

⁴⁵² SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr.

⁴⁵³ *Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích*, KND 19 (8-9) 1927, s. 132.

⁴⁵⁴ *Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích*, KND 10 (10) 1914, s. 161.

⁴⁵⁵ Stejný problém s přesouváním laviček na náměstí měl i Zemědělský spolek pro okrašlování a ochranu domoviny v Mnichově Hradišti, srov. *Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích*, KND 25 (3), s. 45.

⁴⁵⁶ SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

⁴⁵⁷ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2, nestr.

⁴⁵⁸ *Tamtéž*; SOkA Jičín, Archiv města Hořice, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 16, 1930, s. 283.

⁴⁵⁹ *Tamtéž*, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 1, s. 20-21, 27; SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 179.

⁴⁶⁰ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2, nestr.

a zamezit volnému pasení koz.⁴⁶¹ Třebechovické parčíky poškozovaly především slepice a psi. Spolek podal městu žádost, aby kolem kostela nebyly slepice trpěny.⁴⁶² Problémy s velkými stády hus ničící parky měl i Okrašlovací a zemědělský spolek pro Bakov.⁴⁶³ Spolek okrašlovací a zahrádkářů v Čelákovících vydal provolání, v němž mimo jiné upozorňoval, že psi u husí trus na chodníku rušil nejenom estetickou podobu města, ale také byl pro město zdravotní závadou. Spolek nabádal chovatele, že slepice, husy, kozy, ani jiná domácí zvířata na ulici nepatří a že škody uhradí majitelé zvířat.⁴⁶⁴ Slepice pobíhaly dokonce i na náměstí v Telči a devastovaly tak práci místního okrašlovacího spolku.⁴⁶⁵

Některé škody měly na svědomí přírodní živly. Velká voda strhla na jaře 1888 v Potštejně lávku přes mlýnský náhon, postavenou v roce 1883 spolkem.⁴⁶⁶ Počasí způsobilo velké finanční škody v létě 1907 jak na tenisových kurtech, tak v lázních a na kuželníku.⁴⁶⁷ Bouře na jaře 1903 poničila dřevěnou rozhlednu postavenou v roce 1887 mikulášovickým okrašlovacím a horským spolkem.⁴⁶⁸ V roce 1929 byla velmi krutá zima, kvůli níž nepřežilo velmi mnoho stromů a keřů, o které se staral třebechovický okrašlovací spolek. Ostatní dva sledované spolky krutou zimu nijak nehodnotily. Následky kruté a dlouhé zimy byly uvedeny i v časopise KND, kde za příčinu velkého množství úhynu rostlin označili to, že nebyly zdravé nebo byly na velmi slunném a suchém místě.⁴⁶⁹ Okrašlovacímu spolku v Přelouči zima udělala obrovské škody v sadech, dále spolek naříkal nad úhynem zvířat, zvláště drobných ptáků. Zároveň kladl prosbu, aby byla pustá místa vysazována jak ovocnými, tak ozdobnými stromy a keři, aby mělo zpěvné ptactvo kde v zimě hledat úkryt a potravu a co nejrychleji došlo k obnovení uhynulých kusů ptactva. Zároveň apeloval na probouzení zájmu a lásku k přírodě u mládeže, aby školy pořádaly stromové slavnosti.⁴⁷⁰ Na zvýšený úhyn ptáků po této zimě reagovala zemská školní rada v Praze rozeslat všem okresním školním výborům, aby školy vyzývaly děti k ještě větší ochraně ptactva. Úmyslné ničení hnízd, zabíjení ptáků, má být označováno za těžký delikt.⁴⁷¹ Extrémně nízké teploty zapříčinily nedostatek květin, proto pelargonie byly mnohem dražší než dříve.⁴⁷²

⁴⁶¹ *Tamtéž.*

⁴⁶² SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

⁴⁶³ *Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích*, KND 24 (3) 1932, s. 44.

⁴⁶⁴ KND 38 (1) 1947, s. 16.

⁴⁶⁵ KND 30 (7) 1938, s. 118.

⁴⁶⁶ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 1, s. 64.

⁴⁶⁷ *Tamtéž*, inv. č. 2, nestr.

⁴⁶⁸ P. MIKŠOVSKÝ, *Naše rozhledny*, Praha 2004, s. 211.

⁴⁶⁹ Arnošt ČERNOVSKÝ, *Důsledky letošních mrazů a poznatky z nich plynoucí*, KND 21 (4) 1929, s. 54.

⁴⁷⁰ *Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích*, KND 21 (4) 1929, s. 62.

⁴⁷¹ *Ochrana zpěvného a užitečného ptactva*, KND 21 (5) 1929, s. 76.

⁴⁷² Anna BERKOVCOVÁ, *Soutěž na květinovou výzdobu ve dnech svatováclavských*, KND 21 (9) 1929, s. 133.

Okrašlovací spolky neřešily pouze esteticky rušivé problémy ve svém městě, hlavním problémem byly často i hygienické závady, které mohly způsobovat zdravotní potíže. Okrašlovací spolek Hořice si při založení v jednom ze tří cílů stanovil, že bude dbát na zdraví občanů tím, že bude ve městě udržovat čistotu a pořádek.⁴⁷³ V roce 1903 vyřešil hořický spolek problém s vyvážením hnoje a fekálií tím, že zařídil, aby obec koupila vůz s hermetickým uzavřením.⁴⁷⁴ Potštejnský okrašlovací spolek se snažil vyřešit protékající močůvku na veřejných místech a cestách tím, že podal žádost obecnímu výboru o odstranění závad a vyhláškou vybídl obyvatelstvo k větší čistotě. Okrašlovací spolek se zasloužil o to, že byly v roce 1902 upraveny stoky a odpadní vody, nejednalo se sice o moderní kanalizaci, ale alespoň byly zřízeny řádné jímky, což bylo v předchozích letech největším problémem. Ke zlepšení situace bylo nevyhnutelné postavit ve městě kanalizaci a vodovod. Tyto hygienické závady nebyl schopný vyřešit okrašlovací spolek, měl se o to zajímat obvodní lékař a okresní hejtmanství, která měla ve městě zřídit řádné jímky na odpadní vody.⁴⁷⁵ Okrašlovací spolek Třebechovice pod Orebem řešil záležitost, kdy bylo město znečišťováno od krve a odpadků zůstávající na cestě od městských jatek, nebyl to problém pouze estetický, ale i hygienický, protože okolí obtěžoval i zápach. Panský mlynář Dotřel byl spolkem upozorněn, aby si lépe zabezpečil povozy, aby mu cestou z jatek z něho nevypadávaly žádné odpadky na silnici. Dále členové spolku apelovali, aby na třebechovickém náměstí neležely po celé týdny zbytky slámy a mrvy, protože to kazí rozhled od meteorologického sloupu a žádali zastupitelstvo, aby bylo náměstí alespoň dvakrát týdně čištěno. Rovněž byla nutná úprava kolem třebechovického kostela, aby místo nesloužilo jako veřejné záchody. Okrašlovací spolek žádal městskou radu o úpravu okolí katolického kostela, protože bylo kvůli nedostatku osvětlení znečišťováno. Městská rada vyhověla žádosti o úpravu katolického kostela i zřízení osvětlení. Veřejné osvětlení u kostela muselo být urgováno, nakonec bylo zavedeno.⁴⁷⁶ V Potštejně se spolek snažil předcházet tomu, aby některá zákoutí byla využívána jako veřejné záchody, jak napovídá i zápis z výborové schůze okrašlovacího spolku ze dne 6. 9. 1936: „... na křižovatce u ozdravovny vykopat keře a nechat jen živý plot sestříhaný tak aby místo to určené k odpočinků procházejících se hostí nesloužilo jako dosud k vykonávání tělesné potřeby.“⁴⁷⁷

⁴⁷³ SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Založení spolku*, inv. č. 26, nestr.

⁴⁷⁴ *Tamtéž*, inv. č. 1, s. 19.

⁴⁷⁵ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2, nestr.; *Tamtéž* inv. č. 7, s. 39.

⁴⁷⁶ SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

⁴⁷⁷ SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 3, nestr.

V tomto ohledu byla situace ve všech třech sledovaných městech velmi podobná. Nepořádek nevyprodukovaly vždy jen místní obyvatelé, v Potštejně to mohli mít na svědomí četní turisté, jak už bylo dříve naznačeno. Jinde se mohlo jednat o nepřizpůsobivé občany.⁴⁷⁸ Okrašlovací spolky se snažily domluvit s majiteli pozemků hyzdící město, aby místo zplanýrovali, ale ne vždy majitel pozemku byl ochotný spolupracovat.⁴⁷⁹ Problém vandalismu se táhne až do současnosti a nic na tom nemění, ani zvyšující se počet kamerových systémů ve veřejném prostoru.

6.4. Okrašlovací spolky jako (spolu)tvůrci míst paměti

Okrašlovací spolky svou činností jen nezvelebovaly své okolí, také podporovaly vybudování a udržení míst paměti. Na první pohled by se mohlo zdát, že okrašlovací spolky měly za cíl hlavně ozeleňovat své město stromky, parky, upravovat veřejný prostor, aby působilo estetickým dojmem, ochraňovat přírodu, udržovat ve městě čistotu. Další z cílů okrašlovacích spolků byla ochrana a péče o kulturní a historické památky. Mnoho z nich zakládalo muzejní odbory, tím se zaměřovaly i na historii a vlastivědu, ne jenom na přírodu.⁴⁸⁰ Muzejní odbor vznikl například při Okrašlovacím spolku v Čelákovících,⁴⁸¹ v Blovicích,⁴⁸² ve Frýdlantu nad Ostravicí,⁴⁸³ v Bosonohách,⁴⁸⁴ v Třebechovicích pod Orebem⁴⁸⁵ a při dalších okrašlovacích spolkách. Muzejní komise pečovala a chránila místní památky většinou do doby, než v dané lokalitě vzniklo muzeum. Jiný případ je například v Říčanech,⁴⁸⁶ kde okrašlovací spolek převzal do své správy sbírky rozpadnutého okresního muzejního spolku. Okrašlovací spolek v Potštejně usiloval o záchranu zříceniny hradu, protože v místě nefungoval žádný jiný muzejní ani vlastivědný spolek, který by se o zříceninu staral.⁴⁸⁷ Okrašlovací spolky reagovaly na dobové události a podporovaly výklad dějin. Místa paměti jsou podle Pierra Nory způsob, jak

⁴⁷⁸ I přes policejní zákaz se v Třebechovicích sdružovali potulní kramáři a místo znečišťovali, srov. SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.; V Hořicích v roce 1913 cikáni spálili schody u Husitské mohyly, viz SOKA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 168; Spolek pro okrašlování města Blovic a okolí měl problémy s občany, kteří v okrasných sadech napínaly šňůry a věšeli na ně prádlo, vysázené stromy lámali a suchou trávu kolem nich zapalovali, KND 33 (9) 1941, s. 200.

⁴⁷⁹ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

⁴⁸⁰ Eva HEŘMÁNKOVÁ - Věra KOKOŠKOVÁ, *Soumrak nebo renesance okrašlovacích spolků?*, in: Pod Zelenou Horou: vlastivědný sborník jižního Plzeňska 18 (3), 2015, s. 17-20.

⁴⁸¹ Josef LOKAJ, *Putování za krásou. Z činnosti okrašlovacího spolku v Čelákovících*, KND 34 (4), 1941-1942, s. 57.

⁴⁸² Josef MRÁZ, *Za zářivým příkladem. K úmrtí pana ředitele Františka Raušara*, KND 33 (9), 1941, s. 187.

⁴⁸³ *Naše spolky*, KND 32 (6), 1939-1940, s. 116.

⁴⁸⁴ *Okrašlovací spolek v Bosonohách*, KND 38 (6), 1947, s. 104.

⁴⁸⁵ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.

⁴⁸⁶ Okrašlovací spolek v Říčanech z.s., https://www.osricany.cz/historie/?fbclid=IwAR1lkTwyRZkgcTse5X_w-KzzKO23qixok4TGFfiXgDFOqBjCPY7XdEDdDyNE (cit. 16. 5. 2021).

⁴⁸⁷ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 3, nestr.

společnost nakládá s minulostí v přítomnosti. Mezi taková místa řadí muzea, sbírky, archivy, hřbitovy, slavnosti a výročí, památníky, svatyně a další podobná místa. Tato místa vznikají především ve chvíli, kdy se začíná ztrácet živá paměť a potřebujeme vytvořit kolektivní paměť. Každá společnost si tím cíleně vytváří svou ideologii a své mechanismy, které chtějí předávat dalším generacím. Na druhé straně kultura definuje také to, na co se má zapomenout.⁴⁸⁸ Okrašlovací spolky podporou vzniku a udržování regionálních míst paměti utvářely kolektivní identitu obyvatel obce.

Okrašlovací spolky sázely stromy u příležitostí důležitých oslav. Pojmenovávaly stromy podle osobností, v tu dobu uznávaných. V roce 1908 na mnoha místech vznikly jubilejní sady císaře Františka Josefa I. u příležitosti šedesáti let jeho vlády. Většina těchto sadů přetrvala i po vzniku Československa, jen pod změněným názvem na jubilejní sady.⁴⁸⁹ Příkladem převrstvování místa paměti je činnost Okrašlovacího spolku v Třebechovicích pod Orebem, který zasadil v roce 1917 dvě lípy na náměstí a pojmenoval je na počest císaře Karla a císařovny Zity, po vzniku samostatného Československého státu byly tyto lípy přejmenovány na lípy legionářů.⁴⁹⁰ U nás se rozmohla tradice sázení stromů svobody po vzniku samostatného Československého státu. V roce 1918 a hlavně v roce 1919⁴⁹¹ bylo vysázeno tisíce stromů svobody, jednalo se převážně o lípy a o jejich výsadbu se zasloužily především místní okrašlovací spolky. Sázení lípy svobody byla velká událost, které se účastnilo široké obecnost, zpívala se státní hymna a často se ke kořenům stromů uschovala pamětní skříňka s dokumenty. Stromy svobody se sázely i při dalších výročích a zlomových událostech, například při desetiletém výročí vzniku republiky, po konci druhé světové války, po okupaci vojsky Varšavské smlouvy v roce 1968, a v roce 2018, kdy se slavilo sto let od vzniku

⁴⁸⁸ Jan TUČEK, *Paměť*, in Storchová, Lucie (ed.) *Koncepty a dějiny*, Praha 2014, s. 244-257, zde s. 250-251.

⁴⁸⁹ Takto přejmenovány byly jubilejní sady v Třebechovicích pod Orebem: SOKA HK, f. AM TpO, Kulturní akce, loajální projevy k výročí panovníkovy vlády a jiné oslavy 1883-1950, inv. č. 1357: Purkmistrovský úřad – č. 24 887, 12. 11. 1908; SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, František PROBOŠT, *Dějiny okrašlovacího spolku Třebechovice pod Orebem 1892-1935*, s. 5; Okrašlovací spolek v Kvasínách vysadil 24. 4. 1908 sad za starou školou nazvaný *Jubilejní sad císaře a krále Františka Josefa I.* viz Historie školy, <https://www.zs-kvasiny.cz/uvodni-stranka/historie-skoly/> (cit. dne 17. 5. 2021); V Rokycanském okrese se konalo 63 stromkových slavností, některé byly pojmenovány jako jubilejní stromy, sady, stromořadí, jinde královské, nebo císařské a někde odkazovaly přímo na císaře a krále Františka Josefa I. (KND 5 (4), 1909, s. 88..

⁴⁹⁰ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, František PROBOŠT, *Dějiny okrašlovacího spolku Třebechovice pod Orebem 1892-1935*, s. 6.

⁴⁹¹ V Třebechovicích pod Orebem byla lípa svobody okrašlovacím spolkem vysázena na náměstí 1. 5. 1919, jak je uvedeno v Jednací protokolu okrašlovacího spolku SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.; Okrašlovací spolek v Říčanech zasadil dvě lípy v den výročí vzniku Československé republiky jako stromy svobody v roce 1919, podrobněji viz Okrašlovací spolek v Říčanech z.s., https://www.osricany.cz/historie/?fbclid=IwAR11kTwyRZkgeTse5X_w-KzzKO23qixok4TGFIXgDFOqBjCPY7XdEDdDyNE (cit. 17. 5. 2021).

Československé republiky.⁴⁹² Kromě stromů se hojně pojmenovávaly sady podle známých osobností, zejména po Janu Husovi,⁴⁹³ Janu Žižkovi,⁴⁹⁴ Bedřichu Smetanovi,⁴⁹⁵ nebo Miroslavu Tyršovi.⁴⁹⁶ Po vzniku Československé republiky bylo v kurzu pojmenovávat místa na počest prvního prezidenta,⁴⁹⁷ podle tehdejšího ministra zahraničí Edvarda Beneše,⁴⁹⁸ nebo podle „mužů 28. října“, zejména podle Antonína Švehly,⁴⁹⁹ nebo Aloise Rašína.⁵⁰⁰ Tím, že okrašlovací spolky pojmenovaly strom, sad nebo park podle známé osobnosti, podporovaly udržování místa paměti. Nepojmenovávaly jen po všeobecně známých osobnostech, například Okrašlovací spolek pro Novou Hut' a Dýšinu pojmenoval v roce 1930 sad podle dlouholetého předsedy spolku, Josefa Paška.⁵⁰¹ Jarníkovo zátiší v Potštejně bylo pojmenováno podle dlouholetého předsedy spolku Jana Urbana Jarníka, který byl zároveň starostou Svazu okrašlovacích spolků. Okrašlovací spolek v Třebechovicích založil Heldův park podle vlasteneckého buditele a lékaře, Královy sady v Hořicích založené místním okrašlovacím spolkem byly pojmenovány podle odborného učitele Josefa Krále, který na sady přispěl vysokou částkou.

Okrašlovací spolky ve svých městech pořizovaly sochy, pomníky, památníky historických osobností a událostí. Husovy pomníky okrašlovací spolky stavěly v 19. i 20. století, někdy se jednalo o propracovanou sochu nebo bustu, jinde byl na památníků jen reliéf či nápis nebo symbol kalicha. Vhodnou příležitostí pro vybudování pomníku mistra Jana Husa mohlo být

⁴⁹² O stromech svobody, <https://www.stromysvobody.cz/> (cit. 16. 5. 2021).

⁴⁹³ V Dobříšské místní spolek založil v roce 1933 Husův park, kde byla umístěna i socha Jana Husa. Okrašlovací spolek města Dobříše, <http://m.okraslovaci-spolek-dobris.webnode.cz/historie-spolku/> (cit. 17. 5. 2021); V Mnichově Hradišti místní spolek zřídil Husovo stromořadí na Horce viz KND 26 (4), 1934, s. 62)

⁴⁹⁴ Okrašlovací spolek založil Žižkův sad v České Třebové více v KND 19 (8-9), 1927, s. 132.

⁴⁹⁵ V Roudnici okrašlovací spolek založil Smetanovy sady, KND 7 (6), 1911, s. 101; O Smetanovy sady pečoval Okrašlovací spolek Hořice, ale sady byly založené již dříve, jak bylo uvedeno výše.

⁴⁹⁶ V Mnichově Hradišti Zemědělský spolek pro okrášení a ochranu domoviny se staral o Tyršův sad dle KND 26 (4), 1934, s. 62).

⁴⁹⁷ Masarykovy sady vznikly v Kyjích u Prahy v letech 1947-1948 viz KND, 42 (2-3), 1951, s. 43.

⁴⁹⁸ V Českém ráji byla okrašlovacím spolkem v Besedlicích u Železného Brodu 22. 9. 1935 slavnostně otevřená nová turistická cesta, která byla pojmenována na počest ministra zahraničí Edvarda Beneše, podrobnosti o stezce a jejím slavnostním otevření *Stezka presidenta Beneše*, KND 28 (10), 1936, s. 175-176.

⁴⁹⁹ Okrašlovací spolek v Třebechovicích pod Orebem v roce 1933 zasadil v den 60. narozenin Antonína Švehly lípu v parčíku *Pod domy* pojmenovanou po něm, SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, František PROBOŠT, *Dějiny okrašlovacího spolku Třebechovice pod Orebem 1892-1935*, s. 9; SOkA HK, f. AM TpO, Pamětní kniha 1836-1935, s. 862. V Hostivaři byl založen Švehlův sad, KND, 28 (8), 1936, s. 146. Švehlův sad byl založen spolkem pro okrasu a ochranu přírody v Libochovicích za podpory spolku v Chotěšově, KND 28 (1), 1936, s. 16.

⁵⁰⁰ Rašínova stezka v Hořicích byla otevřena v srpnu 1934, SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Zřízení Rašínovy stezky*, inv. č. 55, nestr.

⁵⁰¹ *Historie Okrašlovacího spolku v období 1909-1999*, <https://www.obecdysina.cz/zivot-v-obci/spolky-sdruzeni/okraslovaci-spolek/historie-spolku/historie-spolku-v-obdobi-1909-1999/> (cit. 16. 5. 2021).

pětisté výročí jeho upálení v roce 1915,⁵⁰² ale stavěly se i v jiných letech,⁵⁰³ v Hořicích byl díky místnímu okrašlovacímu spolku památník mistru Janu Husu odhalen 5. 7. 1914.⁵⁰⁴ Hojně se budovaly pomníky prezidentu Masarykovi.⁵⁰⁵ Za první Československé republiky se ve velkém stavěly pomníky na památku obětem první světové války. Dnes je najdeme v téměř každém městě i vesnici. Místní okrašlovací spolek se například zasadil o zbudování pomníku padlým v první světové válce v Týnci nad Labem⁵⁰⁶ (1921), v Bělé u Police nad Metují⁵⁰⁷ (1921), v Bechlíně⁵⁰⁸ (1923), v Chrudimi⁵⁰⁹ (1923), v Bavorově⁵¹⁰ (1923), v Lysicích na Moravě⁵¹¹ (1924) a v Hořátku u Nymburka⁵¹² (1925). V Třeběchovicích pod Orebem se spolek podílel na zřízení památníku obětem první světové války, dále se celou dobu své činnosti se staral o hroby vojáků z války 1866, snažil se vytvořit památku na rodáka doktora Theobalda Helda.⁵¹³ Podobně i Okrašlovací spolek v Žamberku zařídil, aby byla v roce 1908 zhotovena pamětní deska na doktora Eduarda Alberta umístěná na jeho rodný dům.⁵¹⁴ V Hořicích byla v roce 1906 umístěna pamětní deska na rodný dům bratří Durdíků financovaná místním okrašlovacím spolkem.⁵¹⁵

Okrašlovací spolky se podílely na pořádání akcí k oslavám různých výročí. V roce 1898 slavil císař František Josef I. padesát let panování, k této příležitosti několik okrašlovacích

⁵⁰² Okrašlovací spolek pro Kněžves zaslouhou Husovského komitétu odhalil v roce 1915 Husův památník podrobněji *Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích*, KND 12 (3), 1918, s. 48.

⁵⁰³ Husův pomník měl v Malšovicích v Hradci Králové vzniknout už před první světovou válkou, ale kvůli válečným událostem se realizace musela odložit. Místní okrašlovací spolek výročí 25 let od založení položil 8. 7. 1923 základní kámen pro Husův pomník. Pomník byl zhotoven a slavnostně odhalen 9. 7. 1924. Okrašlovací spolek Strašice zrealizoval v roce 1938 pamětní kámen na památku Jana Husa. Více v bakalářské práci Terezy ZEMANOVÉ, *Sochařské pomníky Jana Husa. Umění a politika v Čechách v roce 1915*, Praha 2015, s. 50-51, 62, 125.

⁵⁰⁴ O. TOMÍČKOVÁ, *Husitské tradice ...*, in: Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Josefově, Jaroměř 2015, s. 6-17, zde s. 14-15.

⁵⁰⁵ V Kyjích u Prahy byl vytvořen žulový pomník s deskou věnovanou T. G. Masarykovi, nadšenými budovateli z iniciativy okrašlovacího spolku, KND, 42 (2-3), 1951, s. 43; Ve Valašském Meziříčí se okrašlovací spolek zasloužil o pomník prezidentu Masarykovi, *Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích*, KND, 18 (1), 1926, s. 16; Zvláštní osud měl Masarykův pomník, který nechal vybudovat Okrašlovací spolek v Dobříši v roce 1935. Památný kámen byl vybudován k 85. narozeninám T. G. Masaryka a byl umístěn na Tyršově náměstí. Za druhé světové války byl pamětní kámen ukryt a po válce vrácen na původní místo, kde vydržel i přes vládu komunistů až do jara 1963, kdy byl přesunut k evangelickému kostelu. Zde byl osázen ze všech stran keři, aby na něj nebylo vidět. Při politickém uvolnění v roce 1968 byly keře ostříhány, aby byl pomník opět k vidění. Po okupaci vojsky Varšavské smlouvy a v době normalizace památník opět zarostl křovím a díky tomu se pomník dochoval dodnes. Okrašlovací spolek města Dobříše, <http://m.okraslovaci-spolek-dobris.webnode.cz/historie-spolku/> (cit. 17. 5. 2021); Husův park, <http://ic.mestodobris.cz/4-husuv-park/d-465681> (cit. 17. 5. 2021).

⁵⁰⁶ *Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích*, KND 14 (4), 1922, s. 64.

⁵⁰⁷ Josef SIMON, *Staré stromy*, KND 41 (9-10), 1950, s. 149.

⁵⁰⁸ *Přehledy, Hřbitovy*, KND 16 (1), 1924, s. 14.

⁵⁰⁹ *Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích*, KND 16 (3-4), 1924, s. 55.

⁵¹⁰ *Tamtéž*.

⁵¹¹ *Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích*, KND 15 (8), 1923, s. 104.

⁵¹² *Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích*, KND 18 (1), 1926, s. 15.

⁵¹³ SOKA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třeběchovicích 1892-1923 nestr.; *Tamtéž*, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třeběchovicích 1923-1950, nestr.

⁵¹⁴ *Přednášky*, KND 5 (6), 1909, s. 149.

⁵¹⁵ *Zprávy ze Svazu*, KND 2 (8), 1906, s. 154.

spolků uspořádalo slavnost nebo se na uspořádání slavnosti podílelo s dalšími místními spolky.⁵¹⁶ V Potštejně okrašlovací spolek nechal postavit Jubilejní pavilon Pod Lipami slavnostně otevřený až v červenci 1899.⁵¹⁷ O deset let později, při oslavách šedesáti let vlády současného panovníka, se konaly čtenější oslavy.⁵¹⁸ V Třebechovicích pod Orebem místní spolek založil *Jubilejní sady císaře Josefa*.⁵¹⁹ V Potštejně místní spolek 12. 4. 1908 zasadil v novém sadě na *Městečku* královskou lípu.⁵²⁰ V roce 1924 se na mnoha místech konaly oslavy na připomínku pětistého výročí smrti Jana Žižky. Na počest okrašlovací spolky, dne 11. 10. 1924, zasadily Žižkův dub na Orebu⁵²¹ v Třebechovicích pod Orebem, v Bělči nad Orlicí⁵²² a na dalších místech.⁵²³ Dále pořádaly spolky oslavy narozenin prvního prezidenta Československé republiky.⁵²⁴ V Potštejně byla uspořádána v roce 1908 velká oslava na počest šedesátých narozenin dlouholetého předsedy spolku Jana Urbana Jarníka.⁵²⁵ Pravidelně se objevovaly oslavy kulatého výročí od založení daného okrašlovacího spolku.

Spousta stromů, které zasadily, se do současnosti z různých důvodů nedochovaly, ale pomníky, památníky a pomístní názvy, vniklé díky nim, jsou patrné dodnes. Okrašlovací spolky byly založeny jako nepolitické, přesto vědomě či nevědomě reagovaly na dobové události, svou

⁵¹⁶ Například Spolek pro okrašlování královského města Německý Brod pořádal v roce 1898 slavnost při které před školou u děkanského kostela zasadili 8 lip na počest padesáti let panování císaře Františka Josefa I. viz *BUDOUCNOST, Spolek pro okrašlování královského města Německý Brod a okolí, 1886-1919*, <https://sites.google.com/site/budoucnosthb/historie/budoucnost/historie---prispevky/historieokraslovacihospolkubudoucnost1886-1919> (cit. 16. 5. 2021); Na počest padesátiletého panování císaře Františka Josefa I. postavil okrašlovací spolek pro Horu Sváté Kateřiny na Růžovém vrchu rozhlednu, která byla slavnostně otevřena 17. 8. 1902. Za první československé republiky byla přejmenována na Jahnovu rozhlednu, Friedrich Ludwig Jahn byl zakladatelem německého tělovýchovného spolku známého pod názvem turneři. V roce 2001 prošla rozhledna rozsáhlou stavební úpravou a u té příležitosti byla přejmenována na rozhledna Hláska, srov. P. MIKŠOVSKÝ, *Naše rozhledny*, Praha 2004, s. 89-90.

⁵¹⁷ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 37; Více k tématu napsal Jan Urban JARNÍK, *Císař a král František Josef I. a stromové slavnosti*, KND, 11 (5), 1916, s. 61.

⁵¹⁸ V Kvasinách se slavnost na počest císaře konala 24. 4. 1908, kdy bylo zasezeno 15 třešní, 15 slív a 5 jabloní a vznikl tak nový sad nazvaný *Jubilejní sad císaře a krále Františka Josefa I.*, Historie školy, <https://www.zs-kvasiny.cz/uvodni-stranka/historie-skoly/> (cit. 19. 5. 2021); Okrašlovací spolek pro Kutnou Horu a okolí uspořádal 3. 4. 1908 jubilejní slavnost, při které zasadili 380 jabloní, 8. 4. bylo zasezeno 150 ozdobných stromů, *Zprávy z okrašlovacích spolků*, KND 5 (4), 1909, s. 92; V roce 1908 okrašlovací spolek Planá vystavěl na Bohušově vrchu Jubilejní rozhlednu na počest šedesátiletého panování císaře Františka Josefa I., P. MIKŠOVSKÝ, *Naše rozhledny*, Praha 2004, s. 49.

⁵¹⁹ SOKA HK, f. AM TpO, Kulturní akce, loajální projevy k výročí panovníkovy vlády a jiné oslavy 1883-1950, inv. č. 1357: Purkmistrovský úřad – č. 24 887, 12. 11. 1908.

⁵²⁰ J. U. JARNÍK, *Císař a král František Josef I. a stromové slavnosti*, KND, 11 (5), 1916, s. 61.

⁵²¹ SOKA HK, f. AM TpO, Pamětní kniha 1836-1935, s. 631-632.

⁵²² V Bělči nad Orlicí Žižkův dub stojí dodnes, SOKA HK, f. Archiv obce Běleč nad Orlicí, Pamětní kniha obce Běleč n. O. 1921-1934, s. 123.

⁵²³ Například v Roudnici byly v roce 1924 vysázeny duby, ve středu se nacházel Žižkův dub a na obě strany bylo vysázeno 5 dubů znázorňující Žižkovy hejtmany, *Roudnické parky, sady a stromořadí*, KND, 27 (4), 1935, s. 59.

⁵²⁴ Okrašlovací spolek v Kamenici nad Lipou přejmenoval v rámci oslav 80. narozenin Tomáše Garrigua Masaryka parčík a dětské hřiště podle něho, *Zprávy ze spolků okrašlovacích*, KND 22 (6), 1930, s. 102.

⁵²⁵ SOKA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7, s. 77.

činností napomáhaly současnému výkladu dějin. Vtělovaly do prostoru svou identitu utvářenou dominantními vrstvami, proto byla některá místa později likvidována nebo nahrazena novou ideologií. Proto okrašlovací spolky sázely stromky pojmenovávané před vznikem republiky po představitelích monarchie a po vzniku Československa po Masarykovy a dalších osobnostech. Svou činností napomáhaly realizaci soch, pomníků a památníků potřebných pro kulturu dané společnosti. Okrašlovací spolky se přizpůsobovaly vládnoucí ideologii a podporovaly ji tím, že svou činností směřovaly veřejnost k dané ideologii, aby si lidé pamatovali určité věci z historie a co bylo vhodné z dané kultury oslavovat.

7. Znovuzrození okrašlovacích spolků

Po roce 1989, výrazně pak po přelomu tisíciletí, je možné v České republice zaznamenat tendenci znovuzakládání okrašlovacích spolků. Nejedná se pouze o občanská sdružení nesoucí tradici přímo v názvu, ale i o ty navazující na jejich činnost podobným posláním, či zaměřením.⁵²⁶ V současnosti okrašlovací spolky mají mnohem rozdílnější a rozmanitější pole působnosti než historické spolky, souvisí to s tím, že dnes jsou jiné kulturní i společenské poměry. Dále okrašlovací spolky nemusejí soupeřit proti německým spolkům. Proto nelze činnost novodobých okrašlovacích spolků zevšeobecňovat, každý spolek pracuje na tom, co je v jeho lokalitě potřebné a čemu se nevěnuje například jiný místní spolek.⁵²⁷

Okrašlovacích spolků bylo na začátku května 2022 dle databáze Ministerstva vnitra 146. Počet okrašlovacích spolků stále roste, v roce 2004 jich bylo pouze 23⁵²⁸ a v červnu 2012 počet spolků vzrostl na 112.⁵²⁹ V roce 2021 bylo zaregistrováno 14 nových okrašlovacích spolků a v dubnu 2022 další tři. Tyto údaje se týkají aktivních spolků, které jsou zaregistrovány jako spolky a nesou v sobě název okrašlovací spolek, všechny ostatní spolky vykonávající činnost, která by se dala považovat za typickou pro okrašlovací spolky, ale jmenují se jinak, není možné dohledat. Nejstarší okrašlovací spolek, založený po sametové revoluci a fungující dodnes, je Okrašlovací spolek města Dobříše, který vznikl v červnu 1990, na konci téhož roku byl založen Okrašlovací spolek v Lázních Toušeň. Do konce tisíciletí vzniklo dalších devět dodnes činných okrašlovacích spolků. Největší nárůst okrašlovacích spolků byl až po roce 2000.⁵³⁰

Některé současné okrašlovací spolky vznikly jako reakce na špatný stav obce, jako iniciativa pro ochranu historických památek a jejich obnovu, jiné jako podpora kulturní činnosti v obci, kvůli pěstování lokálního patriotismu. Další byly založené z důvodu vytvoření opozice radnici, nebo naopak spolupracují s vedením města, nebo s jinými místními spolky. Ne všechny nově

⁵²⁶ E. HEŘMANOVÁ – V. KOKOŠKOVÁ, *Soumrak ...*, in: Pod Zelenou Horou, 18 (3), 2015, s. 17-20, zde s. 18; Š. STEINOVÁ – V. WAAGE, *Historie svazu ...*, in: *Paginae historiae* 25, Praha 2017, s. 225-253, zde s. 251.

⁵²⁷ L. OVČÁČKOVÁ, *Okrašlovací spolky ...*, Brno 2004, DP, MU, FSS, s. 57; J. BLAŽEK, *Ideová východiska ...*, Brno 2010, DP, MU, FSS, s. 18.

⁵²⁸ *Tamtéž*, s. 41.

⁵²⁹ D. RIEGEROVÁ, *I za plotem ...*, Praha 2012, DP, UK, FHS, s. 43.

⁵³⁰ Informace jsou čerpány z databáze Ministerstva vnitra, veřejný rejstřík podle subjektů dostupný zde: [https://or.justice.cz/ias/ui/rejstrik-\\$firma?p%3A%3Asubmit=x&.%2Frejstrik-%24firma=&nazev=Okr%C3%A1%20%3AD&ico=&obec=&ulice=&forma=spolek&oddil=&vlozka=&soud=&polozek=500&typHledani=CONTAINS&jenPlatne=PLATNE&typHledaniSpolku=AKTIVNI](https://or.justice.cz/ias/ui/rejstrik-$firma?p%3A%3Asubmit=x&.%2Frejstrik-%24firma=&nazev=Okr%C3%A1%20%3AD&ico=&obec=&ulice=&forma=spolek&oddil=&vlozka=&soud=&polozek=500&typHledani=CONTAINS&jenPlatne=PLATNE&typHledaniSpolku=AKTIVNI) (cit. 6. 5. 2022)

založené okrašlovací spolky znají historii předchozích okrašlovacích spolků a vědomě na ně navazují, jiné jsou založeny tam, kde nikdy žádný okrašlovací spolek neexistoval.⁵³¹

Kvůli malým členským základnám dnešní okrašlovací spolky trpí nedostatkem financí, ze kterých by mohly realizovat větší projekty. Pokud okrašlovací spolky nespolupracují s obcí, nebo obec nemá dost financí, aby mohla spolky podporovat, je potřeba najít nějaké donátory. Jednou z možností je zapojení se do environmentálních grantů. Okrašlovací spolky mohou žádat o grant například u Nadace Partnerství pomáhající lidem i organizacím pečovat o životní prostředí. Znojemský okrašlovací spolek díky Nadaci vysadil platan javorolistý a lípu srdčitou.⁵³²

Blažek ve své práci hledal environmentální činnosti současných okrašlovacích spolků, viděl v tom takovou činnost, která je vykonávána z důvodu zabránění ničení přírody a životního prostředí.⁵³³ Podle Zajoncové mohou být environmentální snahy lépe přijímány tam, kde máme osobní vztah k místu.⁵³⁴ Blažek naopak vidí pozitivní přístup v tom, když se do okrašlovacích spolků zapojují i ti, kteří se do obce přistěhovali, protože mají jiný, nezaujatý pohled než rodáci, kteří se na takové prostředí již zvykli.⁵³⁵ Nejlepších výsledků je pravděpodobně možné dosáhnout, pokud se spojí místní s novou krví, protože každý z těchto dvou táborů bude mít na danou věc jiný pohled a mohou docílit něčeho nového. Přesto je regionální patriotismus a láska k danému kraji v této sféře velmi důležitá. V současné době se klade větší důraz na diskurz životního prostředí, proto i okrašlovací spolky mohou místo svého uplatnění nalézt v tomto směru. Z dosavadního bádání není patrné, že by se v historii okrašlovací spolky snažily o ochranu životního prostředí v tak hlubokém smyslu, jako například dnešní pozemkové spolky. Jejich cílem nebylo konzervovat krajinu a pečovat o rozmanitost flóry a fauny.

⁵³¹ J. BLAŽEK, *Ideová východiska ...*, Brno 2010, DP, MU, FSS, s. 37; L. OVČÁČKOVÁ, *Okrašlovací spolky ...*, Brno 2004, DP, MU, FSS, s. 46-47.

⁵³² *Tamtéž*, s. 51.

⁵³³ Tyto aktivity našel u bučovického okrašlovacího spolku, když se snažili zamezit nejprve zboření dvou historických budov a poté staré sýpky kvůli výstavbě supermarketu. První se podařilo zachránit, ale sýpka byla zbourána a na místě nedaleko od zámku, se odkryl pohled na průmyslovou zónu, a také se tím zvýšila dopravní zátěž v této lokalitě, která by měla být v blízkosti zámku oddechová. Zároveň byl v Bučovicích plánovaný obchvat, který by se vzhledem ke své výšce silnice a protihlukovým stěnám stal vedle zámecké budovy novou dominantou města, tímto negativním zásahem by došlo k narušení klidu v zámecké zahradě. Kvůli plánovanému obchvatu by muselo být zasaženo i do toku řeky Litavy, která dle projektu měla téct blíže k zámku, to by však mohlo stavbu ohrozit, z důvodů problému se spodní vodou v zámku již před zásahem. Okrašlovací spolek v Ivančicích se snažil zamezit těžbě bentonitu, protože tím byl ničen lesopark a přírodní amfiteátr na Réně. Jiné okrašlovací spolky se snažily zamezit, aby středem města neprojížděla dálnková doprava, například jako Okrašlovací spolek ve Znojmě, srov. J. BLAŽEK, *Ideová východiska ...*, Brno 2010, DP, MU, FSS, s. 53-54, 56-59.

⁵³⁴ D. ZAJONCOVÁ, *Kulturně historické dědictví ...*, in: D. Foltýn (ed.), *Prameny paměti...*, Praha 2008, s. 229-270, zde s. 232.

⁵³⁵ J. BLAŽEK, *Ideová východiska ...*, Brno 2010, DP, MU, FSS, s. 63.

Okrašlovací spolky se snažily vybudovat prostředí prospívající jak zdraví, tak mysli. S globální ekologickou situací si starosti nedělaly, jejich cílem bylo, aby okolí jejich bydliště bylo čisté, hygienicky nezávadné a působilo příjemně estetický dojem.

Ze všech tří měst, kterým je tato práce podrobně věnovaná, současný okrašlovací spolek navazující na místní tradici vznikl pouze v Potštejně. Přesto nedaleko od Hořic funguje okrašlovací spolek sahající svou aktivitou i k Hořicím, proto mu dále bude také věnován prostor. V Třebechovicích pod Orebem, ani v jeho okolí přímo okrašlovací spolek nepůsobí, přesto jsou zde zřejmé aktivity sdružení a organizací připomínající činnost okrašlovacích spolků.

7.1. Potštejn

Okrašlovací spolek v Potštejně byl znovu založen 10. 10. 2010, občanské sdružení čítalo osmnáct členů. Jako cíl si vytyčili navázat na činnosti původního okrašlovacího spolku a celkově tak zlepšovat vzhled Potštejna. Stanovili si starat se o ochranu přírody a krajiny, zaměřit se zejména na sázení zeleně a péči o ně v Potštejně a okolí. Spolek měl navázat na činnost tehdejšího spolku i co se týče vydávání průvodců, map a dalších knih s propagací místa. Dále podporovat rozvoj místní kultury a cestovní ruch, také spolupracovat na obnovování a znovuvytvoření místních tradic, zvyků a tradiční řemeslné výroby. Spolek nejprve uspořádal procházku po městě, aby zmapoval potřebné práce. První společná práce se konala na konci října 2010, členové spolku odstranili křoviny u Spáleného mostu nedaleko potštejnského nádraží a posekali zde trávu, později sem umístil lavičky, toto místo se díky spolku stalo velmi vyhledávaným místem, ať už k pořádání pikniků, či opékání špekáčků, protože je tu krásný výhled do okolí. V roce 2011 měl spolek 28 členů.⁵³⁶ Dnes má spolek kolem čtyřiceti členů, aktivně jich pracuje na úpravách města asi jen patnáct. Činnost spolku se organizuje častěji prostřednictvím e-mailové či telefonní komunikace, než schůzováním (v roce 2013 proběhly pouze dvě schůze, 2014 2 členské a 6 výborových).⁵³⁷

Spolek se nejvíce zaměřuje na úpravu cestiček, uliček, péči o veřejná prostranství a zákoutí, například na Městečku, zbavují se náletových křovin, zasazují na prostranstvích novou trávu a vhodně rozmisťují lavičky. Pravidelně se starají o brouzdaliště a plážičku u rybárny Pod Lipami, pečují o relaxační místo u Spáleného mostu. Upravují schody Křížové cesty. Vysypali

⁵³⁶ Okrašlovací spolek Potštejn, výroční zpráva 2010, 2011; Rozhovor se Soběslavem Hlinkou (zakladatel Okrašlovacího spolku Potštejn), dne 4. 5. 2022.

⁵³⁷ Okrašlovací spolek Potštejn, výroční zpráva 2013.

šterkem téměř zaniklé cestičky k troskám hradu, o které se nadále starají. Upravili cestičku od Městečka na Fabriku k první kapliče, obnovili uličku od ulice Fabrika ke kostelu svatého Vavřince. Spolek navázal na dřívější tradici úpravy cesty na Letnou, kde kdysi stávala besídka, je v současnosti upravená vyhlídka s lavičkami.⁵³⁸ Od roku 2014 se starají o několik starých hrobů na hřbitově.⁵³⁹ V roce 2019 se spolek zapojil do obnovení plázičky a vytvoření dalšího místa ke koupání na řece, a to v Koutech pod dolním splavem. Místo je nyní díky úpravě ostrůvku a dna řeky vhodné na plavání i pro plavbu na vorech. Několik let se okrašlovací spolek snažil obnovit kříž svatého Salvátora stojící od roku 1934 na Štěpnici, poničený v 60. letech 20. století. Tento úkol se mu podařil v roce 2019, kdy byl křížek pomocí nalezených fragmentů původního kříže a kamene zrekonstruován. Křížek byl posvěcen 10. 8. farářem Pavlem Nowatkowskim, slavnosti se účastnil starosta Potštejna a asi padesát dalších přihlížejících.⁵⁴⁰

Potštejnský okrašlovací spolek vyčistil náhon i řeku od odpadků. S odpadky se okrašlovací spolek trápí velmi, proto pravidelně sbírá odpadky v obci i v okrajových částech. Odpadky produkují turisté a návštěvníci Potštejna, stejně jako místní, proto spolek vymýšlí nejvhodnější rozmístění kontejnerů na netříděný komunální odpad po městě. Naopak kontejnery na tříděný odpad umístěné u kostela byly díky návrhu spolku přesunuty za pavilon hotelu Praha, aby nerušily výhled. Každý rok v dubnu se spolek zapojuje do celorepublikové akce Uklid'me Česko, do tohoto projektu se zapojují i ostatní místní lidé a spolky, například spolek P.R.O., jejichž činnost vede hlavně ke zkvalitnění života podporou rozvoje osobnosti.⁵⁴¹

Okrašlovací spolek pořádal poznávací výlety do Polska 2012, 2013, 2018 a 2019,⁵⁴² často jezdí i na výlety po České republice. V roce 2018 okrašlovací spolek uspořádal dvě poznávací kulturně-historické vycházky po Potštejně nejen pro členy spolku, ale pro všechny příznivce. První vedla centrem města přes Městečko, Fabriku pod Lípy. Druhá byla koncipována s cílem na hřbitov s prohlídkou zajímavých hrobů a interiéru zchátralého kostelíku svatého Marka. V následujícím roce se konala poznávací procházka k Černému jezírku na úbočí Litického chlumu, zájem o tuto akci byl malý.⁵⁴³

⁵³⁸ *Tamtéž*, výroční zpráva 2020.

⁵³⁹ *Tamtéž*, výroční zpráva 2012.

⁵⁴⁰ *Tamtéž*, výroční zpráva 2019.

⁵⁴¹ *Tamtéž*, výroční zpráva 2015, 2018; Rozhovor se Soběslavem Hlinkou (zakladatel Okrašlovacího spolku Potštejn), dne 4. 5. 2022.

⁵⁴² Okrašlovací spolek Potštejn, výroční zpráva 2012, 2013, 2018, 2019.

⁵⁴³ *Tamtéž*, výroční zpráva 2018, 2019.

Okrašlovací spolek nejvíce spolupracuje se spolkem zahrádkářů v Záměli, který jim poskytuje květiny pro výsadbu, snaží se vycházet i s místním zahrádkářským spolkem. Dále spolupracuje s KČT a díky schválení Lesů České republiky mohl spolek vytvořit turistické značení cesty k vyhlídce na Letné. Se spolkem *Má vlast – můj domov* ze Záměle se okrašlovací spolek podílí na akci „Putováním ke studánkám“ pořádanou pravidelně prvního května. Tato akce se po covidové pauze konala opět v roce 2022. V roce 2013 se zúčastnil spolu s dalšími spolky burčákobraní.⁵⁴⁴ Několikrát se okrašlovací spolek účastnil *Promenády v kloboucích* vedoucí z Doudleb, přes Záměl do Potštejna, organizovanou Sdružením pro regionální rozvoj a česko-polskou spoluprací, se zámek Doudleby a zámek Potštejn.⁵⁴⁵ V létě 2017 se Okrašlovacímu spolku společně se Sdružením Liebscher povedlo iniciovat památkovou péči z Rychnova nad Kněžnou a restaurátory, kteří zachránili obraz svatého Václava žehnající Potštejn, tento výjev na fasádě domu č. p. 122 v Koutech namaloval malíř Adolf Liebscher v roce 1902.⁵⁴⁶ Potštejnský okrašlovací spolek dobře vychází i se Spolkem přátel historie Vamberka a Genius loci Sudslava.

K propagaci činnosti využívá potštejnský okrašlovací spolek od počátku svého založení vlastní webové stránky, v roce 2012 začal spolek vydávat občasník, kde informoval o založení spolku, jeho dosavadní činnosti a chtěl ho využít k propagaci jejich činnosti. Toto periodikum vycházelo pouze jednu sezónu, poté v obci začal vycházet s různými přestávkami obecní zpravodaj, okrašlovací spolek tedy přispívá do něj. Na konci roku 2012 byl vydán první Sborník, ve kterém je velká část věnována historii okrašlovacího spolku od roku 1882 do roku 1916, dále osobnosti Jana Urbana Jarníka, Vojtěcha Náprstka, Adolfa Liebschera a jejich vztah k Potštejnu. Poslední dva příspěvky jsou zaměřeny na pomístní název vrchu Kaprad' a na Kapli Svatých schodů.⁵⁴⁷ Další vydání sborníku se z různých důvodů dosud nepodařilo.

Okrašlovací spolek se snaží prosadit ochranu historického jádra Potštejna, aby se tak zamezilo nevkusnému přestavování původních budov a stavění novostaveb, rušící genius loci města. Spolek se chtěl podílet na regulačním plánu města a asanace Běliska, ale zatím se to nepodařilo prosadit v obecním zastupitelstvu, protože okrašlovací spolek stojí v opozici proti radnici, která má zájem o budování nových staveb s vidinou většího zisku než udržování starých

⁵⁴⁴ *Tamtéž*, výroční zpráva 2013, 2021; Rozhovor se Soběslavem Hlinkou (zakladatel Okrašlovacího spolku Potštejn), dne 4. 5. 2022.

⁵⁴⁵ Okrašlovací spolek Potštejn, výroční zpráva 2014, 2015, 2016, 2017.

⁵⁴⁶ *Tamtéž*, výroční zpráva 2017

⁵⁴⁷ *Tamtéž*, výroční zpráva 2012.

budov. Okrašlovací spolek by si přál, aby v Potštejně na nejohroženějších místech vznikla památkově chráněná zóna, s tou nesouhlasí většina majitelů domů v dané lokalitě.⁵⁴⁸

I činnost okrašlovacího spolku ovlivnila pandemie nemoci COVID-19 a s ní spojená omezení. Spolek se nemohl scházet na společenských akcích, ani nemohl uspořádat tradiční poznávací zájezd. Přesto v roce 2020 spolek vysadil jinan ke staletému jinanu pod kašnou, vyčistil uličky i schody na Křížové cestě, upravil keře, cestičky a pěšinky. Upravil a rozmístil lavičky na plážičce Pod Lipami, druhá pláž byla kvůli deštivějšímu létu často pod vodou. Obdobná situace byla i v následujícím roce, díky uvolnění v létě mohly být pořádány některé společenské akce, jednou z nich byla slavnost u příležitosti dvě stě let od vysvěcení kostela svatého Vavřince v Potštejně, okrašlovací spolek se účastnil úpravy okolí kostela a darováním šatů pro potštejnské Jezulátko. Členové a příznivci potštejnského spolku vybrali téměř 75 000 korun na pomoc lidem po ničivém tornádu na Moravě v červnu 2021. Ve stejném roce se povedlo uskutečnit jednodenní poznávací zájezd po Čechách.⁵⁴⁹

7.2. Hořice

Okrašlovací spolek Rašín vznikl především pro stavbu Obřího trpaslíka podle návrhu akademického sochaře Kurta Gebauera.⁵⁵⁰ Kvůli této myšlence bylo už v roce 1994 založeno občanské sdružení *Společnost pro zbudování Obřího trpaslíka u Hořic*. Díky členským příspěvkům mohl být zakoupen pozemek u hlavní silnice vedoucí od Hradce Králové do Hořic. Stavba Obřího trpaslíka se měla nést v duchu *Za ještě větší srandu v Čechách*, zahájení stavby proběhlo 13. 10. 1995 ve 13.13 hodin slavnostním kopnutím do země. Stavba Obřího trpaslíka se však v té době stala předmětem komunálních politických tahanic, a tak prakticky dvacet let Společnost pro zbudování Obřího trpaslíka u Hořic skomírala. V roce 2003 došlo k oživení a z občanského sdružení se stal nejprve Okrašlovací spolek Rašín, jehož stanovy byly zaregistrovány na Ministerstvu vnitra 26. 5. 2003.⁵⁵¹ Spolek se později nechal přejmenovat na Okrašlovací spolek, hlavním důvodem bylo, že nechtěli okrašlovat, ale okrášlovat. Spolek nevznikl přímo v Hořicích, avšak v malé obci Rašín, kvůli neshodám s městskými představiteli

⁵⁴⁸ *Tamtéž*, výroční zpráva 2016.

⁵⁴⁹ *Tamtéž*, výroční zpráva 2020, 2021; Rozhovor se Soběslavem Hlinkou (zakladatel Okrašlovacího spolku Potštejn), dne 4. 5. 2022.

⁵⁵⁰ Kurt Gebauer (*18. 8. 1941) je absolventem hořické sochařské a kamenické školy, dále vystudoval AVU v Praze, později byl profesorem sochařského ateliéru na UMPRUM v Praze. <http://www.obritpaslik.cz/> (cit. 21. 3. 2022).

⁵⁵¹ Co je Okrašlovací spolek Rašín a jeho účel, Hořické občanské noviny 7, 26. 7. 2006, s. 4; O spolku, <http://www.obritpaslik.cz/> (cit. 21. 3. 2022).

Hořic, kteří neměli v úmyslu přispívat na zbudování Obřího trpaslíka a sami neměli ani na opravu chodníků. Okrášlovací spolek Rašín na hořický okrášlovací spolek nenavázal jednak protože o něm toho moc nevěděli, jednak zastupitelé města Hořice měli k jejich zamýšlené činnosti výhrady.⁵⁵²

V současnosti má spolek kolem devíti členů, nejvíce jich měl v jednu dobu dvanáct, jedná se tedy o velmi malé sdružení lidí, kteří si předsevzali velký cíl, ke kterému byla dlouhá cesta. Stanovili si podporovat umístování soch do volné krajiny, péče o válečné hroby, propagovat kulturními a společenskými aktivitami ochranu historických a kulturních památek a kultivace krajiny.⁵⁵³ Než se spolku podařilo sehnat donátory, kteří by stavbu zafinancovali, vykonal tuto činnost: v roce 2003 vysadil v obci Rašín Rašínovu lípu a živý Plot svobody. Dne 10. 7. 2003 uspořádal rekonstrukci návštvy prezidenta Masaryka v Hořicích, který byl přítomen položení základního kamene věže samostatnosti 10. 7. 1926. Rekonstrukce proběhla od příjezdu vlakem do Hořic, účastníci se oblékli do dobového oblečení a prezident byl přítomen v podobě nesoucí busty.⁵⁵⁴ Spolek vysadil Svatováclavský dub na Boháňce. V roce 2004 zrestauroval pískovcový hraniční kámen bývalého hořického okresu, dnes v katastru obce Sukorady. V roce 2006 okrášlovací spolek obnovil zvoničku v Tereziných Darech.⁵⁵⁵ Při spolku funguje taneční skupina mažoretů *ARTrosa*, kteří vystupují se svým vystoupením v černých oblecích s potiskem Obřího trpaslíka na tričku, dále mají klobouk a černý deštník. Tato skupina vznikla kvůli slavnostnímu odhalení miniaturní Obřího trpaslíka a funguje dodnes. Následně měl spolek v plánu rozmístit lavičky v okolí Hořic, v té době se rozpochybovala možnost realizace Obřího trpaslíka a na další aktivity jim už nezbyval čas, ani finance.⁵⁵⁶

V roce 2006 byla sochařskou školou v Hořicích vyrobena zmenšenina Obřího trpaslíka. Miniatura byla jednou třetinou skutečné velikosti. Výška zmenšeného pískovcového trpaslíka byla 3,7 metrů. K odhalení miniaturní došlo v rámci tradičního hořického veletrhu Kámen Hořice 15. 6. 2006.⁵⁵⁷ Obec v té době tento projekt vítala, protože v něm viděla možnost propagace Hořic a přilákání turistů.⁵⁵⁸ Miniatura Obřího trpaslíka dnes stojí v sochařském parku

⁵⁵² Rozhovor s Františkem Kozlem (pantáta Okrášlovacího spolku Rašín), dne 9. 5. 2022.

⁵⁵³ Okrášlovací spolek Rašín, stanovy platné od 26. 1. 2015.

⁵⁵⁴ Rozhovor s Františkem Kozlem (pantáta Okrášlovacího spolku Rašín), dne 9. 5. 2022.

⁵⁵⁵ Co je Okrášlovací spolek Rašín a jeho účel, Hořické občasně noviny 7, 26. 7. 2006, s. 4; O spolku, <http://www.obritrpalik.cz/> (cit. 21. 3. 2022).

⁵⁵⁶ Rozhovor s Františkem Kozlem (pantáta Okrášlovacího spolku Rašín), dne 9. 5. 2022.

⁵⁵⁷ *Kámen Hořice 2006*, Hořické občasně noviny 5, 31. 5. 2006, s. 1.

⁵⁵⁸ Obří trpaslík může být evropskou raritou, Nové noviny 23. 6. 2006, s. 7.

v Hořicích a v budoucnu by ji chtěl okrašlovací spolek prodat do muzea v Ústí nad Labem, které má ve svých sbírkách i řadu trpaslíků. Realizace miniaturní byla úspěšná, protože už si lidé uměli představit, že se nebude jednat o žádný sádrový odlitek, ale financování vázlo, nepomohla tomu ani finanční krize v roce 2008. Stavba Obřího trpaslíka mohla začít v roce 2017, protože již opadla nevráživost a ti nejzuřivější odpůrci již nežili. Dalším impulsem, aby se mohl Obří trpaslík začít realizovat, byl finanční dar v hodnotě 100 000 korun od manželů podnikajících s hořickými trubičkami. V sobotu 2. 7. 2017 byla slavnostně odhalena první část stavby, během října byly osazeny kameny obou trpaslíkových noh, skládající se ze šesti pískovcových kamenů. Na konci roku 2019 byl umístěn blok s číslem osm, spojující trpaslíkovy nohy. Pandemie nemoci COVID-19 nijak stavbu nezpomalila. Na konci roku 2020 chyběly trpaslíkovi jen poslední tři kamenná patra. Celá socha je financována z veřejné sbírky, nebyla využita žádná dotace, na všechno přispěli soukromí mecenáši, čepici zafinancovala nadace PPF částkou 600 000 korun. V květnu 2022 do úplnosti trpaslíka chyběly pouze čtyři poslední kameny, překážkou v dokončení nebylo technické vyrobění kamenů, ani jejich umístění, i většinu peněz už na ně mají, nejtěžší na celém dokončení vidí pantáta spolku čepici, která se sestává z obrovského kusu pískovce a bude tedy těžké takový velký kus v kamenolomu vylomit. Přesto věří, že v roce 2022 bude Obří trpaslík dokončený. Následovat bude úprava okolí a zamezení kamionům, aby zde mohly zastavovat a produkovat zde nepořádek.⁵⁵⁹

7.3. Třebechovice pod Orebem

V Třebechovicích pod Orebem se dosud okrašlovací spolek neobnovil, ale fungují zde sdružení jako například Lesokruh, který mimo to, že provozuje lesní školu, lesní klub a příměstské tábory, tak také pořádá akce pro veřejnost. Lesokruh každý rok v dubnu pořádá Den Země, Den ptactva a Den dětské knihy, při kterém je připraven program pro veřejnost. Zároveň vede děti k pozitivnímu vztahu k přírodě a svému okolí. V květnu 2022 už po čtvrté pořádal férovou snídani v rámci světového dne pro Fair trade.⁵⁶⁰ V září pořádají Hodovníčkovou slavnost. V rámci Dne stromů připravují program pro veřejnost, například v roce 2020 v rámci této akce zasadil sedmnáct ořešáků královských.⁵⁶¹ V obecním časopise Třebechovické Haló zástupci Lesokruhu několikrát upozorňovali na velké množství odpadků v lesoparku Bor a žádali

⁵⁵⁹ Rozhovor s Františkem Kozlem (pantáta Okrašlovacího spolku Rašín), dne 9. 5. 2022; O spolku, <http://www.obritrpaslik.cz/> (cit. 21. 3. 2022); Iva KOVÁŘOVÁ, *Obří trpaslík utěšeně roste, chybí mu ještě kus těla a čepice*, Jičínský deník 31. 12. 2020, s. 2.

⁵⁶⁰ Ze života ve městě, Třebechovické Haló 6 2021, s. 9; Férová snídane 2022 v Lesokruhu, Třebechovické Haló 5 2022, s. 9.

⁵⁶¹ Třebechovické Haló 8 2019, s. 13; Lesokruh, Třebechovické Haló 10 2020, s. 13.

návštěvníky, aby po sobě odpadky odnášeli, v následujícím čísle titíž poděkovali městu za umístění odpadkových košů v lesoparku.⁵⁶² Akce Uklidme Česko zorganizovaly místní technické služby se sdružením MY pod Orebem, úklidu se zúčastnily i spolky mimo Lesokruhu, Skauti a Třebechovičtí vodáci.⁵⁶³ Toto sdružení spojení s původním okrašlovacím spolkem odmítá, hlavní příčina je nejspíše v tom, že zakladatelé neměli o existenci tohoto spolku ani ponětí.

Další organizací v Třebechovicích věnující se veřejnosti a svými aktivitami obohacuje městský prostor je Klíč tvořivosti, z. ú., Tento zapsaný ústav oživuje veřejný prostor kulturními a komunitními akcemi, podporuje zapojení veřejnosti do života v obci. Snaží se podporovat poznání místní historie, tradic i původních řemesel tím, že pořádá odborná školení, přednášky a další osvětové akce. Podporuje amatérské umělce a tvůrce, vytváří jim prostor pro setkávání a prezentaci.⁵⁶⁴ Klíč tvořivosti je zakladatelem akce *Ať kvete naše město*, poprvé se tato akce konala v sobotu 26. 9. 2020, součástí programu bylo sázení cibulovin na vybraných místech po městě, dále ocenění výtvarné soutěže, následovalo divadelní představení a koncert v Motoazylu. Do tohoto projektu se zapojili i další organizace jako místní mateřská školka, základní škola, třebechovické muzeum betlémů, Lesokruh a sdružení My pod Orebem. Tuto akci finančně podpořila Nadace via.⁵⁶⁵ V květnu 2021 už záhonky osazovaly pouze dobrovolnice a nekonal se žádný doprovodný program.⁵⁶⁶ V letech 2018-2020 Klíč tvořivosti pořádal Tábor lidu, kde se konaly přednášky a diskuze o dějinách, kultuře, tradicích, hospodářství, ale i ekonomice naší země z různých pohledů a přístupů. Součástí akce byl stůl hojnosti, na který každý z hostů donesl kousek něčeho dobrého.⁵⁶⁷

Spor o Hajnišův mlýn, někdy také Dotřelovův, respektive panský mlýn nacházející se Na Ostrově, který prostupuje celým městem. Dnešní budova stojí na místě staršího mlýnu, jedná se o budovu pocházející z 20. let 20. století, jádro domu je z roku 1885 nacházející se v historické části města.⁵⁶⁸ Město koupilo budovu mlýna v listopadu 2015 za účelem ho zbourat a místo něho vystavět novou křižovátku a silnici. Částka za demolici mlýna byla původně

⁵⁶² Víla pozvala děti do lesa, aby jim poděkovala za čištění Alby, Třebechovické Haló 6 2018; Třebechovické Haló 6 2020, s. 9; Třebechovické Haló 7 2020, s. 9.

⁵⁶³ Čisto pod Orebem, Třebechovické Haló 5 2019, s. 7.

⁵⁶⁴ <https://www.klic-k-tvorivosti.cz/o-nas/> (cit. 7. 5. 2022).

⁵⁶⁵ Ať kvete naše město, <https://www.klic-k-tvorivosti.cz/at-kvete-nase-mesto/> (cit. 7. 5. 2022).

⁵⁶⁶ Jak zkrášlit travnatá rabátka ve městě, Třebechovické Haló 6 2021, s. 2.

⁵⁶⁷ Tábor lidu 2020, Třebechovické Haló 9 2020, s. 8.

⁵⁶⁸ <http://hajnisuvmlyn.cz/> (cit. 7. 5. 2022).

v návrhu rozpočtu na rok 2016, nakonec byl rozpočet schválen bez této částky a mělo se přistoupit k diskusi alternativního řešení. V únoru 2016 byl poprvé podán podnět na Ministerstvo kultury, aby byl mlýn prohlášen za kulturní památku.⁵⁶⁹ Poté, co ministerstvo kultury prohlásilo mlýn za kulturní památku, obec se odvolala a ministr kultury toto rozhodnutí zrušil. Podruhé byl mlýn prohlášen za kulturní památku v roce 2017 z důvodu, že došlo k přehodnocení historické i kulturní cennosti stavby, poté došlo opět k odvolání města a posléze ministr kultury prohlášení mlýna za památku zrušil z důvodu, že není jasné, jestli by po rekonstrukci mlýna zůstal ceněný charakter stavby.⁵⁷⁰ Potřetí byl prohlášen za kulturní památku ministerstvem kultury v roce 2019, město opět podalo rozklad.⁵⁷¹ Dodnes není situace ohledně mlýna vyřešena. V čele boje za zachování mlýna stojí čelní představitelka Klíče tvořivosti, všichni, kteří stojí na této straně ale nejsou organizováni v žádném kolektivu. Chybí zde spolek jednotně bojující za zachování historických, kulturních i přírodních památek v Třebechovicích a okolí.

7.4. Budoucnost okrašlovacích spolků

Jednou z možností, proč se okrašlovací spolky v mnoha městech neobnovily a tam, kde se činnost oživila nemají tak velké pole působnosti je, že v dnešní době funguje v každé obci obrovské množství spolků, které částečně převzaly i činnost okrašlovacích spolků. V druhé polovině 19. století byl okrašlovací spolek spolu se spolkem dobrovolných hasičů, tělovýchovným a divadelním spolkem jeden z mála dalších spolků. Dnes se například potštejnský okrašlovací spolek musí o svou činnost dělit s místními zahrádkáři, včelaři, rybáři, myslivci, ale i hasiči, hokejovým klubem, sokolem, ochotnicko-čtenářskou besedou a spolkem P.R.O. zaměřující se mimo jiné i na děti. Všechny tyto spolky se podílejí na kulturním životě ve městě a je těžké najít aktivity, které by širokou veřejnost zaujaly a mohl se v ní okrašlovací spolek realizovat. Další nevýhodou je, že většina členů potštejnského okrašlovacího spolku jsou lidé v důchodovém věku a také *lufťáci*, kteří mají v Potštejně chalupu. Dalším důvodem, proč se okrašlovací spolky neobnovují ve větším počtu je ten, že spolky zanikaly v polovině minulého století a dnes již nežijí pamětníci, kteří by v takovém spolku působili. V Potštejně jeden ze zakladatelů obnoveného okrašlovacího spolku věděl o působnosti tohoto spolku,

⁵⁶⁹ <https://www.trebechovice.cz/hajnisuv-mlyn-dalsi-informace/d-171249> (cit. 7. 5. 2022).

⁵⁷⁰ Památkou není, ale zůstane stát, https://hradecky.denik.cz/zpravy_region/pamatkou-neni-ale-zustane-stat-20170616.html (cit. 7. 5. 2022).

⁵⁷¹ Podle ministerstva je Hajnišův mlýn památkou, https://hradecky.denik.cz/zpravy_region/podle-ministerstva-je-hajnisuv-mlyn-pamatkou-20190823.html (cit. 7. 5. 2022).

protože se v něm angažovali jeho předci a v rodinné knihovně má zachované i tištěné výroční zprávy tehdejšího okrašlovacího spolku.

Současné okrašlovací spolky by mohly najít své uplatnění například v boji proti vizuálnímu smogu. Už v minulosti se okrašlovací spolky snažily přesvědčit obyvatele, aby své domy vylepšovali například květinami v oknech. Hořický spolek tento záměr o esteticky vypadající vzhled města dovedl ještě o něco dále, vadily mu nevkusné vývěsní štíty. Proto se okrašlovací spolek obrátil na městskou radu, aby zakročila ohledně neestetických reklamních nápisů na domovních štítech, aby tvář města nebyla rušena.⁵⁷² V tom by si dnešní okrašlovací spolky mohly také vzít příklad a zkusit bojovat za odstranění reklamního smogu především v historických částech měst. Estetický vzhled města ruší velké množství plakátů, reklam, tabulí, ale i polepy dveří, výloh, světelná reklama. Tento vizuální smog je dnes problém hlavně ve městech, snaží se ho řešit radnice různými vyhláškami týkající se reklamy, jako například v Uherském Hradišti, Znojmu, nebo v Luhačovicích.⁵⁷³ Místní okrašlovací spolky by tak mohly převzít osvětu o problémech vizuálního smogu a ve spolupráci s místním zastupitelstvem se vložit do této záležitosti, aby ve městě místo reklamních sdělení vynikla architektura, městská zeleň a celkové estetické vyznění prostředí například tím, že domy budou zdobeny květinami a ne kýčovitou reklamou.

Potštejn již dnes není letoviskem pro obrovské množství letních hostů, přesto ho stále navštěvuje velký počet turistů, kteří se vydali projít Lipovou alej, podívat se na zříceninu hradu, prohlídku zámku, nebo zde se občerstvit pivem z řemeslného pivovaru. Největší estetický kaz na Potštejnu je komunisticky vyhlížející cukrárna nacházející se uprostřed náměstíčka, kam jako první zavítají návštěvníci města, protože se zde nalézá jedno z parkovišť. Zde by se opravdu hodilo odstranit nevkusné vývěsní štíty a přelácanou výlohu. Jan Urban Jarník bude mít v lednu 2023 výročí sto let od úmrtí a v Potštejně by si zasloužil památník, aby si místní obyvatelé i četní návštěvníci města mohli připomenou tak významnou osobnost tohoto místa. Dále v Potštejně chybí pamětní síň, nebo muzeum, okrašlovací spolek se o jeho zbudování snažil, bohužel se mu zatím nepovedlo k tomuto účelu získat žádný vhodný prostor.

⁵⁷² SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2, s. 147.

⁵⁷³ Boj měst s vizuálním smogem: radnicím chybí nástroje, vydávají proto vyhlášky: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2221036-boj-mest-s-vizualnim-smogem-radnicim-chybi-nastroje-vydavaji-proto-vyhlasky> (cit. 6. 5. 2022).

Okrašlovací spolky by mohly najít uplatnění v mnoha menších městech a obcích i dnes, právě proto, že jejich činnost může být velmi rozmanitá, není to spolek zaměřený jen na ochranu přírody, ekologii, sázení květin a stromů, nebo pořádání společenských aktivit. Jsou výjimeční zvláště tím, že jejich činnost má zkrášlovat své okolí, může vytvářet lepší místo pro žití, může probudit v lidech estetické citění, aby vnímali krásu svých měst a přírody. Okrašlovacími aktivitami by se mohlo docílit toho, že lidé nebudou v prostoru obcí jen procházet, ale že tam budou i žít. Nejtěžším úkolem je pravděpodobně to, aby se zdravé staromilství probudilo i v mladších generacích, aby například i lidé, kteří nemají k historickým budovám citový vztah, je chtěli chránit i pro budoucí pokolení.

Závěr

Předložená diplomová práce se věnuje okrašlovacím spolkům v dlouhém trvání od jejich vzniku, nucenému zrušení v padesátých letech minulého století až k současnému obnovování. Závěrem tohoto bádání z archivních pramenů v porovnání s informacemi, jak z dobových tiskovin, tak jiných zdrojů je jasné, že činnost spolků byla velmi rozmanitá a nelze ji generalizovat. Ale také ji nelze omezit pouze na ochranu přírody. Jejich základním úkolem bylo pracovat na okrášlení, zvelebování a ochraňování naší domoviny, typického rázu krajiny. Sondou do tří okrašlovacích spolků je vidět, že každý svou činnost směřoval trochu jiným směrem. Hořický okrašlovací spolek se nejvíce zaměřoval na rozšiřování sadů a péči o ně, potštejnský zase nejvíce úsilí věnoval tomu, aby z Potštejna vybudovali oblíbené letovisko a pozvedli tak zdejší turismus, třebechovický naopak podporoval místa paměti, ať už pojmenováním stromů, sadů, budováním pomníků, nebo péčí o hroby. Všechny okrašlovací spolky se zapojovaly i do společenského života, protože ve větší či menší míře pořádaly koncerty, plesy, výstavy, nebo přednášky pro širokou veřejnost.

U tohoto druhu spolků je potřeba, více než u jiných spolků, jako jsou tělovýchovné či divadelní spolky, věnovat pozornost místním specifikům, díky kterým se okrašlovací spolky věnovaly různorodým činnostem. Prostorový kontext také dokáže odůvodnit, proč v Potštejně okrašlovací spolek založil a dlouhá léta provozoval říční lázně, proč hořickému se lázně nepovedly založit, a naopak třebechovický je založil, ale provozoval je jen pár sezón. Okolní krajina také ovlivňovala potřebu zakládat parky a sady, proto v Potštejně nevznikl žádný velký park ani sad, jako například byly hořické Smetanovy sady. Nedá se ani s jistotou tvrdit, že všechny okrašlovací spolky vznikly z iniciativy místních obyvatel, výjimkou je například okrašlovací spolek v Hořicích založený na popud města.

Teze, že okrašlovací spolky spoluutvářely místa paměti, nemusí platit na všechny okrašlovací spolky, ani na všechna města. V některých obcích se okrašlovací spolky těchto aktivit nemusely vůbec dotýkat, například tam, kde se o vytváření pomníků a památníků ve větší míře staraly jiné spolky nebo instituce. Okrašlovací spolky se také nesterjnou měrou snažily o zvýšení turismu, pro některé spolky bylo důležitější, aby město bylo esteticky příjemné, hlavně pro místní obyvatelstvo. Na ochranu přírody v pravém slova smyslu se zaměřily také jen některé spolky, jedním z mála, který se zasadil o to, aby se ze starých stromů, nebo významných lokalit staly památkově chráněné lokality, byl František Probošt z Třebechovic.

Ne vždy se okrašlovací spolky potýkaly s pochopením u místních obyvatel, co se týká zájmu činnosti. Někteří lidé měli pocit, že činnost okrašlovacích spolků přebírá povinnosti obce (úprava cest, zřizování chodníků). To stejné platí i v současnosti. Stejně jako kdysi, tak i dnešní obyvatelé nemají rádi výrazné změny. Stejně jako když potštejský spolek postavil jubilejní pavilon Pod Lipami, se některým lidem nelíbil, nakonec si na něj zvykli. Dnešní spolky se už nepotýkají tolik s ničením majetku kvůli volně pobíhajícím domácím zvířatům, ale spíše narostl problém s odpady vyprodukovanými lidmi a odhozené do přírody. V každé době se najdou lidé, kteří ničí cizí majetek, takže ani tento problém v průběhu let nevymizel.

Stejně jako byla různorodá činnost jednotlivých okrašlovacích spolků, tak je dodnes různá míra dochované činnosti jednotlivých spolků v dané obci. Původních stromů, které spolky ve své době zasadily se do dnešních dnů už moc nedochovalo, ale jsou tu trvalejší změny, které přetrvaly. V Třebechovicích je patrná činnost okrašlovacího spolku díky stojícímu meteorologickému sloupu na náměstí, kde je stále čitelný nápis upomínající na tento spolek. Dále je to například Heldův park mající dnes modernější úpravu, ale uprostřed parku nepřetržitě stojí Heldovo poprsí, o něž se spolek velkým úsilím přičinil, stejně tak jako opodál stojící památník obětem první světové války. V Hořicích je neustále dominantní Husův pomník postavený zásluhou okrašlovacího spolku, také Smetanovy sady stojí, ale neodkladně si žádají revitalizaci. V Potštejně díky okrašlovacímu spolku se rozeběhly práce na záchraně zříceniny hradu a dnes je přístupný veřejnosti, také jsou zde přístupné cestičky na vyhlídky, o které se staral původní a dnes o ně pečuje současný okrašlovací spolek.

K obnovení okrašlovacího spolku, nebo k založení podobné iniciativy, je i v dnešní době potřeba silné osobnosti, která by celé hnutí zastřešila, někoho jako byl Jan Urban Jarník, nebo František Proboš v Třebechovicích. Takto stojí i současný okrašlovací spolek v Potštejně na Soběslavu Hlinkovi, nebo Okrašlovací spolek Rašín na Františku Kozlovi, kteří byli spoluzakladateli obnovených okrašlovacích spolků. Otázkou je, jestli i poté, co zde nebudou, se činnost jejich okrašlovacího spolku udrží, nebo se rozpadne. Počet nových okrašlovacích spolků a udržení těch stávajících by se mohlo docílit tím, kdyby byla založena zastřešující instituce, jako v minulosti tuto funkci zastával Svaz okrašlovacích spolků.

Zkoumání jednotlivých okrašlovacích spolků může být užitečné hlavně pro regionální výzkum, protože pomáhá odhalovat kulturní, společenský, někdy také urbanistický vývoj lokality v jiné perspektivě. Další bádání o těchto i dalších okrašlovacích spolcích by mohlo přinést podrobnější, nebo i úplně jiné závěry, kterým činností se nejvíce tyto spolky věnovaly

a jaké byly jejich cíle. Dosud okrašlovací spolky stály mimo větší zájem historiků, možná za to mohla neatraktivnost pramenící z představy, že okrašlovací spolky pouze sázely stromky. Okrašlovací spolky neměly jen snahu o zlepšování životního prostředí, které je součástí kulturního dědictví, protože chápaly, že lidé ke kvalitnímu životu, kromě vody a vzduchu, potřebují i jiné duševní, duchovní a citové potřeby. Ty mohou být uspokojeny estetickým působením krajiny, vytvářením pocitu domova a péči o místo, ke kterému jsou spojeni lokálním patriotismem. V tom je také ukrytá ta ochrana domoviny, kterou si mnoho okrašlovacích spolků na popud Svazu dávalo do názvu.

Resumé

In the 19th century Czech lands, when modern society started to emerge, various associations began to develop. Beautification associations were also born at that time. They are not so well known today, nor is such attention paid to them as to other associations, yet they played an important role in our history and left their mark in many cities and municipalities. The presented text emphasizes that the scope of beautification associations activities was much broader and that they left behind much more permanent traces than planted trees, which may no longer stand today. The work is based on qualitative research of three beautification associations operating in the Hradec Králové Region since the end of the 19th century, which were forced to liquidate in the 1950s. The research is based mainly on archive sources and period printed materials (*Kráska našeho domova* magazine) from which conclusions are drawn.

The first two chapters are concerned with the introduction of the context of both the period and the associations. It is explained what associations are and how their legal anchoring evolved in the overall historical context of the time in which beautification associations were formed. The second chapter is compilational and describes the creation of the first beautification associations and the Union of beautification associations. The compilation is based on research studies, period literature and previous master thesis devoted to beautification associations.

Chapters three to five are the core of this work, which is based on archive sources research. Each chapter deals with one of the three beautification associations. In the subchapters, some of their activities are closely examined and in two of them, important personalities of the associations are portrayed. The sources of information on these beautification associations can be found in the State District Archives in Jičín, Rychnov nad Kněžnou and Hradec Králové. The research was conducted mainly via the archival funds of individual associations, as well as, for example, the funds of a given city containing commemorative books or maps.

In the sixth chapter, the activity of the three researched beautification associations is evaluated using a comparative method. On selected phenomena, conclusions are drawn from both the results of primary research and the comparison with existing studies and articles focusing on other beautification associations. The first subchapter discusses when parks and orchards become urban greenery and what part the associations play in the process. The following section presents the factors that could be used to elevate tourism in a given locality, or even to make it a resort. The third subchapter describes the beautification

associations care for a clean and aesthetically appearing city, which is followed by cases of damage not only to associations property. The last subchapter provides an insight into how beautification associations were at least partial creators of the Memory of Nations Sites according to how Pierre Nora perceived these sites.

The last chapter focuses on the current trend of restoring beautification associations and the aspects in which they are different or similar to the original associations. Subsequently, beautification tendencies in Potštejn, Hořice and Třebechovice pod Orebem are discussed. The view of modern beautification is illustrated by interviews with leading members of contemporary beautification associations conducted by the author of this thesis. Finally, future direction of the associations and employment opportunities are outlined.

Seznam použitých zdrojů:

Archivní prameny

SOA HK, Matrika narozených 1866-1888 v Třebechovicích pod Orebem, sign. 164-3418.

SOA HK, Matrika oddaných 1860-1918 v Třebechovicích pod Orebem, sign. 164-6667.

SOkA HK, AM TpO, inv. č. 1364. Zbudování pomníku obětem světové války, Heldova památníku a jiné 1927-1945.

SOkA HK, AM TpO, Kniha protokolů obecného zastupitelstva 1892-1907, Protokol č. 833 ze dne 17. 6. 1899.

SOkA HK, AM TpO, Kulturní akce, loajální projevy k výročí panovníkovy vlády a jiné oslavy 1883-1950, inv. č. 1357: Purkmistrovský úřad – č. 24 887, 12. 11. 1908.

SOkA HK, AM TpO, Pamětní kniha 1836-1935.

SOkA HK, f. AM TpO, Mapy a plány, inv. č. 2592.

SOkA HK, f. AM TpO, Pamětní kniha 1836-1935.

SOkA HK, f. Archiv obce Běleč nad Orlicí, Pamětní kniha obce Běleč n. O. 1921-1934.

SOkA HK, f. František Probošt, Inv. č. 3036, Naše lesy v historii.

SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923.

SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950.

SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Stanovy okrašlovacího spolku v Třebechovicích.

SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, František PROBOŠT, *Dějiny okrašlovacího spolku Třebechovice pod Orebem 1892-1935*.

SOkA HK, osobní fond Františka Probošta.

SOkA Jičín, Archiv města Hořice, *Kronika města Hořice 1941-1943*.

SOkA Jičín, Archiv města Hořice, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 2, 1876-1890.

SOkA Jičín, Archiv města Hořice, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 5, 1899-1903.

SOkA Jičín, Archiv města Hořice, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 6, 1906-1911.

SOkA Jičín, Archiv města Hořice, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 7, 1911-1919.

SOkA Jičín, Archiv města Hořice, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 11, 1924.

- SOkA Jičín, Archiv města Hořice, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 16, 1930.
- SOkA Jičín, Archiv města Hořice, *Pamětní kniha města Hořice*, kn. 18, 1933-1934.
- SOkA Jičín, f. MěNV Hořice, *Okrašlovací spolek*, neinv.
- SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Hodnocení činnosti*, inv. č. 31.
- SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Hospodářsko-průmyslová a umělecká výstava českého severovýchodu v Hořicích*, inv. č. 39.
- SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Husův pomník*, inv. č. 47.
- SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 1.
- SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 2.
- SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Meteorologický sloup*, inv. č. 41.
- SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Oběžníky Svazu*, inv. č. 24.
- SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Pamětní deska bratřím Durdíkům*, inv. č. 49.
- SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Sochy děvčátko pod stromkem, Hošík pod stromkem u Smetanových sadů*, inv. č. 53.
- SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Stanovy spolku*, inv. č. 25.
- SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Úprava okolí děkanského chrámu*, inv. č. 48.
- SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *výzvy k rozšíření členské základy*, inv. č. 35.
- SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Začlenění do osvětové besedy a Domu osvěty*, inv. č. 28.
- SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Založení spolku*, inv. č. 26.
- SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Značení turistických cest*, inv. č. 44.
- SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Zřízení a rozšíření Smetanových sadů*, inv. č. 38.
- SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, *Zřízení Rašínovy stezky*, inv. č. 55.
- SOkA Jičín, f. ONV Hořice, *Spolky – reorganizace*, inv. č. 1113.
- SOkA RnK, f. Archiv obce Potštejn, inv. č. 4.
- SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 1.
- SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 18, *Stanovy spolku 1881-1936*.
- SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 2.

SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 21, *Pomístní názvy*.

SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 24, Proslov Jana Urbana Jarníka při převzetí jubilejního pavilonu „pod Lipami“ do správy okrašlovacího spolku v neděli 23. 7. 1899.

SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 3.

SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 30, *Obnova hradu*.

SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7.

SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, Jarníkova studentská nadace 1935, inv. č. 26.

Tištěné prameny

BERKOVCOVÁ, Anna, *Soutěž na květinovou výzdobu ve dnech svatováclavských*, KND 21 (9) 1929, s. 133.

Časopis turistů, 14 (1), 10.01.1902, s. 38-39.

ČERNOVSKÝ, Arnošt, *Důsledky letošních mrazů a poznatky z nich plynoucí*, KND 21 (4) 1929, s. 54.

Hořice v podkrkonoší, Český svět 21 (35) 1925, s. 1-4.

JARNÍK, Jan Urban, *Kterak došlo k založení Svazu českých spolků okrašlovacích a které jsou jeho cíle*, KND 3 (2), 1907, s. 25-28.

TÝŽ, Císař a král František Josef I. a stromové slavnosti, KND, 11 (5), 1916, s. 61.

JEDLIČKA-BRODSKÝ, Břetislav, *Univ. prof. V. v. Ph. Dr. Jan Urban Jarník. Zakladatel Svazu Okrašlovacího a ochranného a jeho první starosta*, KND 15 (3), 1923, s. 21-22.

KLÍMA, Jiří, *Oslavy profesora Jarníka v Potštejně dne 18. a 19. srpna 1923*, KND 15 (8), 1923, s. 92-97.

KND 1 (7-8) 1905, s. 161.

KND 2 (1) 1905, s. 18.

KND 5 (4), 1909, s. 88.

KND 7 (5) 1911, s. 69-85.

KND 7 (6), 1911, s. 101.

KND 19 (8-9), 1927, s. 132.

KND 26 (4), 1934, s. 62.

KND 28 (1), 1936, s. 16.

KND, 28 (8), 1936, s. 146.

KND 30 (7) 1938, s. 118.

KND 33 (9) 1941, s. 200.

KND 38 (1) 1947, s. 16.

KND, 42 (2-3), 1951, s. 43.

KUMPÁN, Josef, *Sadová úprava veřejných koupališť*, KND 35 (5) 1943.

Květinová slavnost v Potštýně, KND 1 (10), 7. 1905, s. 213.

LOKAJ, Josef, *Putování za krásou. Z činnosti okrašlovacího spolku v Čelákovcích*, KND 34 (4), 1941-1942, s. 57.

MRÁZ, Josef, *Za zářivým příkladem. K úmrtí pana ředitele Františka Raušara*, KND 33 (9), 1941, s. 187.

Naše spolky, KND 32 (6), 1939-1940, s. 116.

Naše vyobrazení, Český svět 2 (17), 8. 6. 1906, s. 394.

Ochrana památek, KND 16 (7) 1924, s. 102.

Ochrana silničních alejí, KND 22 (7) 1930, s. 115-116.

Ochrana zpěvného a užitečného ptactva, KND 21 (5) 1929, s. 76.

Okrašlovací spolek Potštejn, výroční zpráva za rok 2010-2021.

Okrašlovací spolek Rašín, stanovy platné od 26. 1. 2015.

Okrašlovací spolek v Bosonohách, KND 38 (6), 1947, s. 104.

Okrašlovací spolek v Koryčanech na Moravě, KND 36 (8) 1944, s. 128.

Organisuje se činnost amatérských spolků a sdružení, Rudé právo 22, 27. 1. 1949, s. 5.

Prof. dr. Jan Urban Jarník, Zlatá Praha 3 (26), 11. 6. 1886, s. 410-411

Přednášky, KND 5 (6), 1909, s. 149.

Přehledy, Hřbitovy, KND 16 (1), 1924, s. 14.

Roudnické parky, sady a stromořadí, KND, 27 (4), 1935, s. 59.

SIMON, Josef, *Staré stromy*, KND 41 (9-10), 1950, s. 149.

Stezka presidenta Beneše, KND 28 (10), 1936, s. 175-176.

Stromové slavnosti, KND 2 (7) 1906, s. 131.

ŠINDELÁŘ, B., *Vznik a rozvoj okrašlovacího spolku v Č. Budějovicích*, KND 18 (4-5) 1926, s. 77.

VII. sjezd českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny z Čech, Moravy a Slezska v Hořicích, Hlasy Pojizerské 26 (11) 1911, s. 4.

WIESENBERGER, Emil, *Střední Posázaví*, KND 25 (2) 1933, s. 23.

Z Potštýna, Národní listy 41 (204), 26. 7. 1901, s. 3.

Zprávy z okrašlovacích spolků, KND 27 (8-9) 1935, s. 146.

Zprávy z okrašlovacích spolků, KND 5 (4), 1909, s. 92.

Zprávy z okrašlovacích spolků, KND 5 (7) 1909, s. 178.

Zprávy z okrašlovacích spolků, KND 8 (4) 1912 s. 66.

Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích, KND 10 (10) 1914, s. 161.

Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích, KND 12 (3), 1918, s. 48.

Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích, KND 14 (4), 1922, s. 64.

Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích, KND 15 (4) 1923, s. 52.

Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích, KND 15 (8), 1923, s. 104.

Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích, KND 16 (3-4), 1924, s. 55.

Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích, KND 18 (1), 1926, s. 15-16.

Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích, KND 19 (5) 1927, s. 78.

Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích, KND 19 (8-9) 1927, s. 132.

Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích, KND 21 (4) 1929, s. 62.

Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích, KND 24 (3) 1932, s. 44.

Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích, KND 25 (3), s. 45.

Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích, KND 26 (6) 1934, s. 94.

Zprávy ze spolků okrašlovacích a zalesňovacích, KND 26 (8) 1934, s. 126.

Zprávy ze spolků okrašlovacích, KND 22 (6), 1930.

Zprávy ze Svazu, KND 2 (8), 1906, s. 154.

Literatura

- ADAMCOVÁ, Lenka, *Ida Jarníková. Její život, dílo a odkaz dnešní MŠ*, Olomouc 2014, Bakalářská práce, Univerzita Palackého V Olomouci, Pedagogická fakulta, Katedra primární a preprimární pedagogiky.
- ALTMAN, Karel, *Úloha spolků v sociálním, národnostním a kulturním vývoji Brna*, in *Národopisné studie o Brně*, Brno 1990.
- BAUER, František, *Potštýnské zátiší a výletní místa v jeho okolí*, Praha 1892.
- BĚLINA, Pavel a kol., *Dějiny země koruny české II.*, Praha-Litomyšl 1997.
- BLAŽEK, Jan, *Ideová východiska a praxe současných (vybraných) okrašlovacích spolků v České republice v environmentálních souvislostech*, Brno 2010, diplomová práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.
- Co je Okrašlovací spolek Rašín a jeho účel, *Hořické občasně noviny* 7, 26. 7. 2006, s. 4.
- Čisto pod Orebem, *Třebechovické Haló* 5 2019, s. 7.
- DAVID, Petr, *1000 kostelů, klášterů a kaplí*, Praha 2013.
- DOHNALOVÁ, Marie, *Antropologie občanské společnosti*, Brno 2004.
- DRAŠAROVÁ, Eva, *Soupis právních předpisů a dokumentů ke spolčovacím právu z fondů státního ústředního archivu v Praze od poloviny 18. století do roku 1918*, in: *Sborník archivních prací* 40 (č. 2), 1990, s. 297-343.
- FAJSTAUEOVÁ, Hana, *Rozmarná léta, aneb, Plovárny na Jičínsku*, Jičín 2014.
- FALTA, Jan, *Okrašlovací hnutí v Hradci Králové v 1. polovině 20. století*, in *Proměny městské zeleně – minulost, současnost, vize*, sborník referátů z odborné konference, Hradec Králové 2014, s. 2-17.
- Férová snídaň 2022 v Lesokruhu, *Třebechovické Haló* 5 2022, s. 9.
- FLEGL, Michal, *K stavebnímu vývoji a konzervaci hradu Potštejna*, *Památky a příroda*, časopis státní památkové péče a ochrany přírody 7 1982, 400–404.
- GLÁSER, Petr, *Václav Weinzettl na hořické výstavě*, *Pod Zvičinou* 21 (3) 2003, s. 9-11.
- HABELTOVÁ, Marie – KLÍMA, Václav, *Potštýn, práce a vzpomínky letních hostů a přátel zátiší potštýnského*, Potštejn 1897.
- HÁJEK, Tomáš – JECH Karel, *Téma pro jednadvacáté století. Kulturní krajina (aneb proč ji chránit?)*, Praha 2000.
- HELFERT, Jaroslav, *Hrad Potštejn*, Praha 1948.

HEŘMANOVÁ, Eva – KOKOŠKOVÁ, Věra, *Soumrak nebo renesance okrašlovacích spolků?*, in: Pod Zelenou Horou: vlastivědný sborník jižního Plzeňska 18 (3), 2015, s. 17-20.

HLAVAČKA, Milan a kol., *České země v 19. století II.: Proměny společnosti v moderní době*, Praha 2016.

HLINKA, Soběslav – SEDLÁČEK, Milan, *Album starých pohlednic Potštejn, Záměl a okolí*, Potštejn 2007.

HLINKA, Soběslav, *Okrašlovací spolek v Potštýně v letech 1882-1916*, in Potštejn, sborník prací z historie i současnosti, Potštejn 2012, s. 4-57.

HLUBÍNSKÝ, Silva, *Třebechovice pod Orebem. Místopis vlasteneckých buditelů. Místopisná turistická příručka*, Třebechovice pod Orebem 1947.

HOFMANOVÁ, Miroslava, *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2004.

Hořice slaví výročí tratě, Nové noviny, 14. 9. 2007.

HUDEC, Karel, *Okrašlovací spolek - ano či ne?*, in: Veronica 5 1991, č. 2, s. 22-23.

Jak zkrášlit travnatá rabátka ve městě, Třebechovické Haló 6 2021, s. 2.

Jan ČEŘOVSKÝ, *Zemský ráj to napohled aneb ochrana přírody v Čechách*, in: Veronica, 12, 1998, č. 4, s. 1-4.

JARNÍK, Jan Urban, *Podstata, cíl a organizace okrašlování, hlavně po stránce národohospodářské a esteticko-výchovné*, Praha 1911.

JEDLIČKA-BRODSKÝ, Břetislav, *1904-1914. Deset roků Svazu českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v Praze*, Praha 1916.

KAFKOVÁ, Renata, *Okrašlovací spolek v Novém Jičíně (1878-1914). Předchůdce ekologických organizací?*, in: Vlastivědný sborník Novojičínska, roč. 56-57, Nový Jičín 2007, s. 48-63.

Kámen Hořice 2006, Hořické občasně noviny 5, 31. 5. 2006, s. 1.

Katalog výstavy českého severovýchodu v Hořicích roku 1903 je dostupný online na digitální knihovně: <https://kramerius.svkhk.cz/view/uuid:9cd57b03-0797-4e8f-90cb-6987dd633034?page=uuid:35675300-793c-11e4-b564-00155d010f03> (cit. 28. 4. 2022)

KOKEŠOVÁ, Helena, *Klimatické lázně v Potštejně a sportovní vyžití letních hostů*, in Dagmar Blümllová – Petr Kubát a kol., *Čas zdravého ducha v zdravém těle*, s. 354-368.

KOVÁŘOVÁ, Iva, *Obří trpaslík utěšeně roste, chybí mu ještě kus těla a čepice*, Jičínský deník 31. 12. 2020, s. 2.

Královéhradecký kraj: města a obce Královéhradeckého kraje, Rožnov pod Radhoštěm 2011.

KVAČEK, Robert, *Dějiny Československa II 1648-1918*, Praha 1990.

- LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie – JIRÁNEK, Tomáš, *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*, Praha 2017.
- Lesokruh, Třebechovické Haló 10 2020, s. 13.
- LIBROVÁ, Hana, *Sociální potřeba a hodnota krajiny*, Brno 1987.
- MICHÁLKOVÁ, Barbora, *Proměny veřejné zeleně a její kultivace na přelomu 19. a 20. století (případová studie města Kolína)*, Praha 2015, diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, fakulta humanitních studií.
- MIKŠOVSKÝ, Pavel, *Naše rozhledny*, Praha 2004.
- MUSIL, František – SVOBODA, Ladislav, *Hrady, zámky a tvrze okresu Rychnov nad Kněžnou*, Ústí nad Orlicí 1998.
- MYSLIVEČEK, Milan – VRBENSKÁ, Františka – KOUBOVÁ, Ludmila, *Čas hradů v Čechách 3*, Praha 1996.
- NĚMEC, Jiří, *Lípy svobody v Třebechovicích p. O.*, Třebechovické Haló 8, 2018, s. 2.
- TÝŽ, *Slovo starosty, Revitalizace sadu na Orebu*, Třebechovické Haló 3, 2018, s. 3.
- NEVEČEŘAL, Ivo, *Okrašlovací spolky v Čechách roku 2001. (Věnováno 140. výročí založení prvního okrašlovacího spolku v českých zemích)*, in: Středočeský vlastivědný sborník: Muzeum a současnost, roč. 19, Roztoky u Prahy 2001, s. 133-143.
- NOVÁKOVÁ, Marcela, *Chrámy a kostely Čech, Moravy a Slezska*, Praha 2011.
- NOVOTNÁ, Dana, *Proměny historických městských interiérů z pohledu uplatnění zeleně*, Urbanismus a územní rozvoj 13 (1), 2010, s. 21-24.
- Obří trpaslík může být evropskou raritou, *Nové noviny* 23. 6. 2006, s. 7.
- OTA, *Galerie: Smetanovy sady v Hořicích*, Kámen 15 (3) 2009, s. 74-75.
- OVCÁČKOVÁ, Lenka, *Okrašlovací spolky včera a dnes*, Brno, 2004, Diplomová práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.
- PACÁKOVÁ-HOŠTÁLKOVÁ, Božena, *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1999.
- POCHE, Emanuel a kol., *Umělecké památky Čech, sv. 1, A-J*, Praha 1977.
- PTÁČEK, Josef – SEDLÁČEK, Milan, *Potštejn v datech (1259-2019)*, Potštejn 2019.
- RATAJ, Tomáš – RATAJOVÁ, Jana, *Úvodní studie*, in: Marek Lašťovka (edd.), *Pražské spolky: soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990*, Praha 1998.
- RIEGEROVÁ, Dina, *I za plotem je náš svět, případová studie Okrašlovacího spolku v Jílovém u Prahy*, Praha 2012, diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, fakulta humanitních studií.

- ROLFOVÁ, Monika, *Potštejn v kulturní paměti. Historie místa, literární místopis a fikce*, Pardubice 2019, diplomová práce, Univerzita Pardubice, filozofická fakulta.
- RÜCKEROVÁ, Jana, *Co by mohly vyprávět třebechovické domy*, Třebechovické Haló 6, 2008, s. 10-12.
- STEINOVÁ, Šárka – WAAGE, Vladimír, *Historie svazu okrašlovacích spolků v Praze a jeho likvidace*, in: *Paginae historiae: sborník Národního archivu 25*, Praha 2017, s. 225-253.
- STORM, Vojtěch, *Fenomén alejí a stromořadí v krajině a ve městě*, *Acta Pruhoniana* 95, 2010, s. 139-145.
- SUROVČÁK, Martin, *Jan Urban Jarník (1848–1923): zakladatel české albanistiky*, *Porta Balkanica* 5 (2), 2013, s. 9-17.
- SVOBODOVÁ, Markéta, *Když se led proboří ... Lázně, plovárny a bazény v české architektuře 19. a 20. století*, *Umění: časopis Kabinetu pro teorii a dějiny umění Československé akademie věd* 48 (5), 2000, s. 351-368.
- Tábor lidu 2020, Třebechovické Haló 9 2020, s. 8.
- TOMAN, Prokop – TOMAN, Prokop Hugo, *Nový slovník československých výtvarných umělců*, svazek 2, Praha 2000.
- TOMEK, Vratislav Václav – PÁTA, František – SCHÄFER, Otomar – BOHÁČ, Josef, *Po troskách české slávy: hrady, zámky a tvrze české, jich založení, dějiny, pověsti a poklady umělecké. popisují V.V. Tomek, Jos. Boháč, Ot. Schäfer a Frant. Páta*. Praha 1916.
- TOMÍČKOVÁ, Oldřiška a kol., *Hořice odedávna dodneška, putování dějinami města slovem a obrazem*, Hořice 2008.
- TÁŽ, *Husitské tradice a Šalounův pomník M. Jana Husa v Hořicích*, in: *Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Josefově, Jaroměř 2015*, s. 6-17.
- TÁŽ, *Ladislav Šaloun a Hořice*, *VLH* 31, 2014, s. 221-223.
- TÁŽ, *MUDr. Pavel Durdík – lékař a cestovatel*, *Pod Zvičinou* 31 (3) 2013, s. 4-6.
- TÁŽ, *První pomník Bedřicha Smetany a založení Smetanových sadů: 100. výročí*, *Pod Zvičinou* 21 (3) 2003, s. 11-14.
- TOMŠOVÁ, Petra, *Plovárny na Vltavě v Praze vzniklé od počátku 19. století do začátku 2. světové války*, *Česká kinantropologie* 23 (3–4), 2019, s. 60-70.
- Třebechovické Haló 6 2020, s. 9
- Třebechovické Haló 7 2020, s. 9.
- Třebechovické Haló 8 2019, s. 13
- TUČEK, Jan, *Paměť*, in: *Storchová, Lucie (ed.) Koncepty a dějiny*, Praha 2014, s. 244-257, zde s. 250-251.

URBAN, Otto, *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982.

Víla pozvala děti do lesa, aby jim poděkovala za čištění Alby, Třebechovické Haló 6 2018.

WAAGE, Vladimír, *Okrašlovací spolky v okolí Prahy*, in: Studie a zprávy: historický sborník pražského okolí 6, Praha 2016, s. 115-135.

ZAJONCOVÁ, Dana, *Kulturně historické dědictví v péči místních komunit*, in: Dušan Foltýn (ed.), *Prameny paměti: sedm kapitol o kulturně historickém dědictví pro potřeby výchovné praxe*, Praha 2008, s. 229-270.

Ze života ve městě, Třebechovické Haló 6 2021, s. 9.

ZEMANOVÁ, Tereza, *Sochařské pomníky Jana Husa. Umění a politika v Čechách v roce 1915*, Praha 2015.

Rozhovory se členy okrašlovacích spolků

Rozhovor s Františkem Kozlem (pantáta Okrašlovacího spolku Rašín), dne 9. 5. 2022.

Rozhovor se Soběslavem Hlinkou (zakladatel Okrašlovacího spolku Potštejn), dne 4. 5. 2022.

Internetové zdroje

Ať kvete naše město, <https://www.klic-k-tvorivosti.cz/at-kvete-nase-mesto/> (cit. 7. 5. 2022).

Boj měst s vizuálním smogem: radnicím chybí nástroje, vydávají proto vyhlášky: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2221036-boj-mest-s-vizualnim-smogem-radnicim-chybi-nastroje-vydavaji-proto-vyhlasky> (cit. 6. 5. 2022).

BUDOUCNOST, Spolek pro okrašlování královského města Německý Brod a okolí, 1886-1919, <https://sites.google.com/site/budoucnosthb/historie/budoucnost/historie---prispevky/historieokraslovacihospolkubudoucnost1886-1919> (cit. 16. 5. 2021).

Časopis Krása našeho domova: http://www.csop.cz/index.php?cis_menu=1&m1_id=1005&m2_id=1160&m_id_old=1053 (cit. 28. 3. 2022).

Český statistický úřad, počet obyvatel: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-a-domu-podle-vysledku-scitani-od-roku-1869> (cit. 21. 4. 2022).

Databáze Ministerstva vnitra, veřejný rejstřík podle subjektů dostupný zde: [https://or.justice.cz/ias/ui/rejstrik-\\$firma?p%3A%3Asubmit=x&.%2Frejstrik-%24firma=&nazev=Okr%C3%A1%C5%A1lovac%C3%AD&ico=&obec=&ulice=&forma=s polek&oddil=&vložka=&soud=&polozek=500&typHledani=CONTAINS&jenPlatne=PLATNE&typHledani=Spolku=AKTIVNI](https://or.justice.cz/ias/ui/rejstrik-$firma?p%3A%3Asubmit=x&.%2Frejstrik-%24firma=&nazev=Okr%C3%A1%C5%A1lovac%C3%AD&ico=&obec=&ulice=&forma=s polek&oddil=&vložka=&soud=&polozek=500&typHledani=CONTAINS&jenPlatne=PLATNE&typHledani=Spolku=AKTIVNI) (cit. 6. 5. 2022).

Digitální knihovna Akademie věd ČR, *Krása našeho domova*, <https://kramerius.lib.cas.cz/periodical/uuid:2d81fe6d-f726-4b15-be33-c5ada0b0d7c8> (cit. 30. 3. 2022).

ĎOUBAL, Stanislav, *Smetanovy sady v Hořicích se mění v les, architekti jim zkusí vrátit lesk*, https://www.idnes.cz/hradec-kralove/zpravy/smetanovy-sady-horice-studie-revitalizace-park-obnova.A211123_637951_hradec-zpravy_tuu (cit. 18. 3. 2022).

DURDÍK Alois 19.3.1839-11.11.1906,
http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/DURD%C3%8DK_Alois_19.3.1839-11.11.1906, (cit. 8. 3. 2022).

DURDÍK Josef 15.10.1837-30.6.1902,
http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/DURD%C3%8DK_Josef_15.10.1837-30.6.1902, (citováno 8. 3. 2022).

DURDÍK Pavel 26.5.1843-17.8.1903,
http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/DURD%C3%8DK_Pavel_26.5.1843-17.8.1903, (cit. 8. 3. 2022).

DURDÍK Petr 22.3.1845-25.5.1909,
http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/DURD%C3%8DK_Petr_22.3.1845-25.5.1909, (cit. 8. 3. 2022).

Hajnišův mlýn, <https://www.trebechovice.cz/hajnisuv-mlyn-dalsi-informace/d-171249> (cit. 7. 5. 2022).

Historie Okrašlovacího spolku v období 1909-1999, <https://www.obecdysina.cz/zivot-v-obci/spolky-sdruzeni/okraslovaci-spolek/historie-spolku/historie-spolku-v-obdobi-1909-1999/> (cit. 16. 5. 2021).

Historie školy, <https://www.zs-krasny.cz/uvodni-stranka/historie-skoly/> (cit. dne 17. 5. 2021).

Husův park, <http://ic.mestodobris.cz/4-husuv-park/d-465681>, (cit. 17. 5. 2021).

Informace o změně právní úpravy sdružovacího práva:
<https://www.mvcr.cz/mvcren/docDetail.aspx?docid=21801533&docType=ART> (cit. 6. 4. 2022).

Internetové stránky Klíč tvořivosti z. ú., <https://www.klic-k-tvorivosti.cz/o-nas/> (cit. 7. 5. 2022).

Internetové stránky Okrašlovacího spolku Rašín, <http://www.obritpaslik.cz/> (cit. 21. 3. 2022).

O spolku, <http://www.obritpaslik.cz/> (cit. 21. 3. 2022).

O stromech svobody, <https://www.stromysvobody.cz/> (cit. 16. 5. 2021).

Okrašlovací spolek města Dobříše, <http://m.okraslovaci-spolek-dobris.webnode.cz/historie-spolku/> (cit. 17. 5. 2021).

Okrašlovací spolek v Říčanech z.s.,
https://www.osricany.cz/historie/?fbclid=IwAR1lkTwyRZkgcTse5X_w-KzzKO23qixok4TGFIXgDFOqBjCPY7XdEDdDyNE (cit. 16. 5. 2021).

Památkou není, ale zůstane stát, https://hradecky.denik.cz/zpravy_region/pamatkou-neni-ale-zustane-stat-20170616.html (cit. 7. 5. 2022).

Památné stromy

https://drusop.nature.cz/ost/chrobjekty/pstromy/index.php?SHOW_ONE=1&ID=8494 (cit. 7. 9. 2021).

Podle ministerstva je Hajnišův mlýn památkou,

https://hradecky.denik.cz/zpravy_region/podle-ministerstva-je-hajnisuv-mlyn-pamatkou-20190823.html (cit. 7. 5. 2022).

SOJKOVÁ, Eva – GLOSOVÁ, Michaela, *Typologie zeleně veřejných prostorů historických jader měst na příkladu MPZ střeďočeského kraje*, in *Proměny městské zeleně – minulost, současnost, vize*, sborník referátů z odborné konference, Hradec Králové 2014, s. 63-73, dostupný online:

http://www.regionálnírozvoj.eu/sites/regionálnírozvoj.eu/files/sbornik_promeny_zelene.pdf#page=66 (cit. 7. 4. 2022).

Webové stránky Hajnišova mlýna, <http://hajnisuvmlyn.cz/> (cit. 7. 5. 2022).

Seznam zkratek

- AM – archiv města
AVU – Akademie výtvarných umění
Cit. – citováno
Č. - číslo
č.p. – číslo popisné
DP – diplomová práce
f. - fond
FHS – Fakulta humanitních studií
FSS – Fakulta sociálních studií
HK – Hradec Králové
Inv. č. - inventární číslo
KČT – Klub československých turistů
kn. – kniha
KND – Krása našeho domova
KNV – krajský národní výbor
m. n. m. – metrů nad mořem
MNV – místní národní výbor
MU – Masarykova univerzita
Neinv. – neinventarizováno
NPÚ – Národní památkový ústav
ONV – Okresní národní výbor
Pozn. – poznámka
RnK – Rychnov nad Kněžnou
s. – strana
Sign. – signatura
SOA – Státní oblastní archiv
SOkA – Státní okresní archiv
TJ – tělocvičná jednota
TpO – Třebechovice pod Orebem
UK – Univerzita Karlova v Praze
UPMRUM – Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze
VLH – Východočeské listy historické

Seznam příloh

Tabulka č. 1 - Tabulka s počty obyvatel <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-a-domu-podle-vysledku-scitani-od-roku-1869> (cit. 21. 4. 2022).

Graf č. 1 - Graf s počty členů okrašlovacích spolků a počty spolků ve Svazu okrašlovacích spolků. Všechna data jsou dle dochovaných archivních záznamů, pro Okrašlovací spolek Třebechovice pod Orebem: SOkA HK, f. Okrašlovací spolek TpO, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1892-1923 nestr.; *Tamtéž*, Jednací protokol Okrašlovacího spolku v Třebechovicích 1923-1950, nestr. Počet členů Okrašlovacího spolku Potštejn je uveden ve výročních zprávách: SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 7. Pro Okrašlovací spolek Hořice jsou počty členů v SOkA Jičín, f. Okrašlovací spolek Hořice, inv. č. 1 a inv. č. 2. Čísla spolků patřící do Svazu jsou uvedeny z knihy Břetislav JEDLIČKA-BRODSKÝ, *1904-1914. Deset roků Svazu českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v Praze*, Praha 1916, s. 7; Š. STEINOVÁ – V. WAAGE, *Historie svazu ...*, in: *Paginae historiae* 25, Praha 2017, s. 225-253.

Obrázek č. 1 - Meteorologický sloup. (Oldřiška TOMÍČKOVÁ – Václav BUKAČ, *Hořice*, Praha 2011, obrázek č. 174.)

Obrázek č. 2 - Husův památník. (Oldřiška TOMÍČKOVÁ – Václav BUKAČ, *Hořice*, Praha 2011, obrázek č. 109.)

Obrázek č. 3 – Reprodukce divadelní opony, kterou pro jubilejní pavilon namalovali František Ženíšek mladší a Josef Kočí. (SOkA RnK, f. Okrašlovací spolek Potštejn, inv. č. 42, Reprodukce opony pavilonu v Potštejně.)

Obrázek č. 4 - Říční lázně zobrazuje pohlednice z roku 1940. (Soběslav HLINKA – Milan SEDLÁČEK, *Album starých pohlednic Potštejn, Záměl a okolí*, Potštejn 2007, s. 65.)

Obrázek č. 5 – Restaurovaný obraz svatého Václava žehnající Potštejnu od Adolfa Liebschera. (Soukromý archiv Kristýny Šimákové.)

Obrázek č. 6 - Obnovený kříž svatého Salvátora v Potštejně. (Soukromý archiv Kristýny Šimákové.)

Obrázek č. 7 – Výřez mapy třebechovického náměstí. (SOkA HK, f. AM TpO, Mapy a plány, inv. č. 2583.)

Obrázek č. 8 – Pohlednice Heldův park. (Archiv muzea Třebechovice pod Orebem, neinventarizováno)

Obrázek č. 9 - Současná podoba Heldova pomníku v Heldově parku. (Soukromý archiv Kristýny Šimákové.)

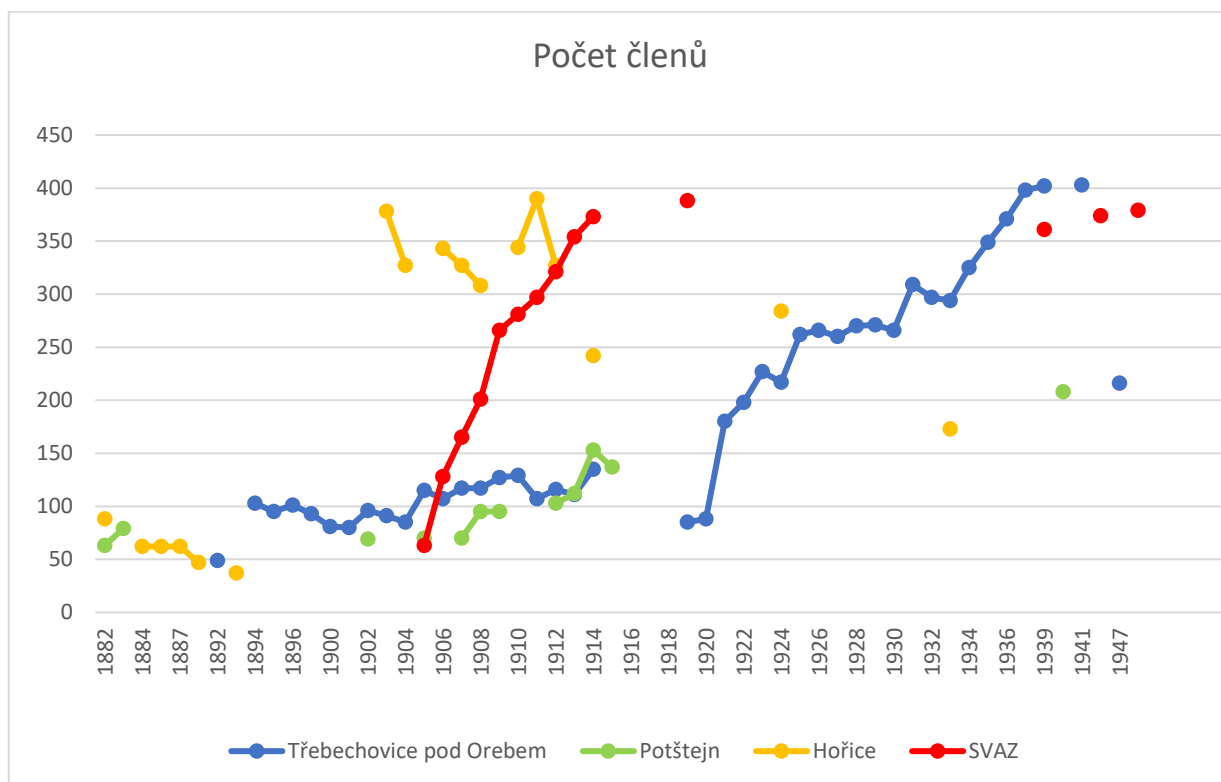
Obrázek č. 10 – Současná podoba meteorologického sloupu na náměstí v Třebechovicích. (Soukromý archiv Kristýny Šimákové.)

Přílohy

Tabulka č. 1

| rok | Potštejn | Třebechovice | Hořice |
|------|----------|--------------|--------|
| 1869 | 1 041 | 4 147 | 6 710 |
| 1880 | 1 084 | 4 484 | 7 028 |
| 1890 | 1 052 | 4 542 | 7 894 |
| 1900 | 989 | 4 632 | 8 814 |
| 1910 | 970 | 4 984 | 9 897 |
| 1921 | 916 | 4 962 | 9 787 |
| 1930 | 1 012 | 5 496 | 9 421 |
| 1950 | 1 029 | 5 263 | 7 700 |

Graf č. 1



Modře, zeleně a žlutě je uvedený počet členů jednotlivých spolků, červeně je uveden počet spolků ve Svazu okrašlovacích spolků.

Obrázková příloha:

Obrázek č. 1 - Meteorologický sloup.



Obrázek č. 2 - Husův památník.



Obrázek č. 3 – Reprodukce divadelní opony, kterou pro jubilejní pavilon namalovali František Ženíšek mladší a Josef Kočí.

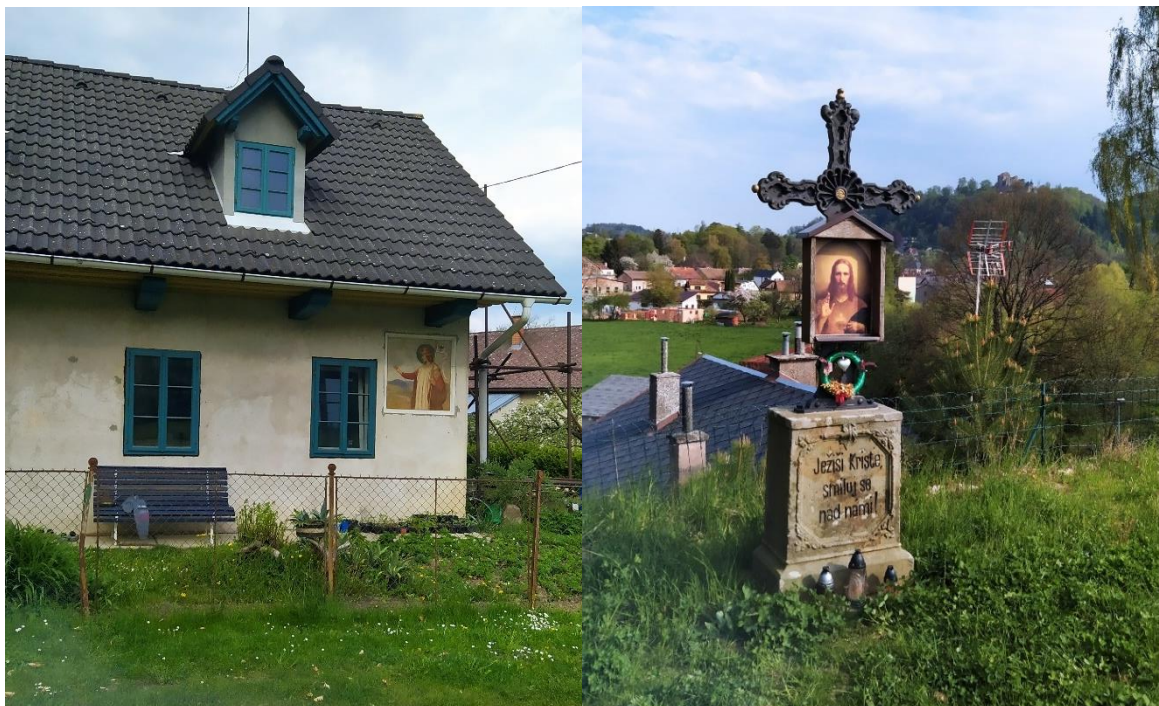


Obrázek č. 4 - Říční lázně zobrazuje pohlednice z roku 1940.

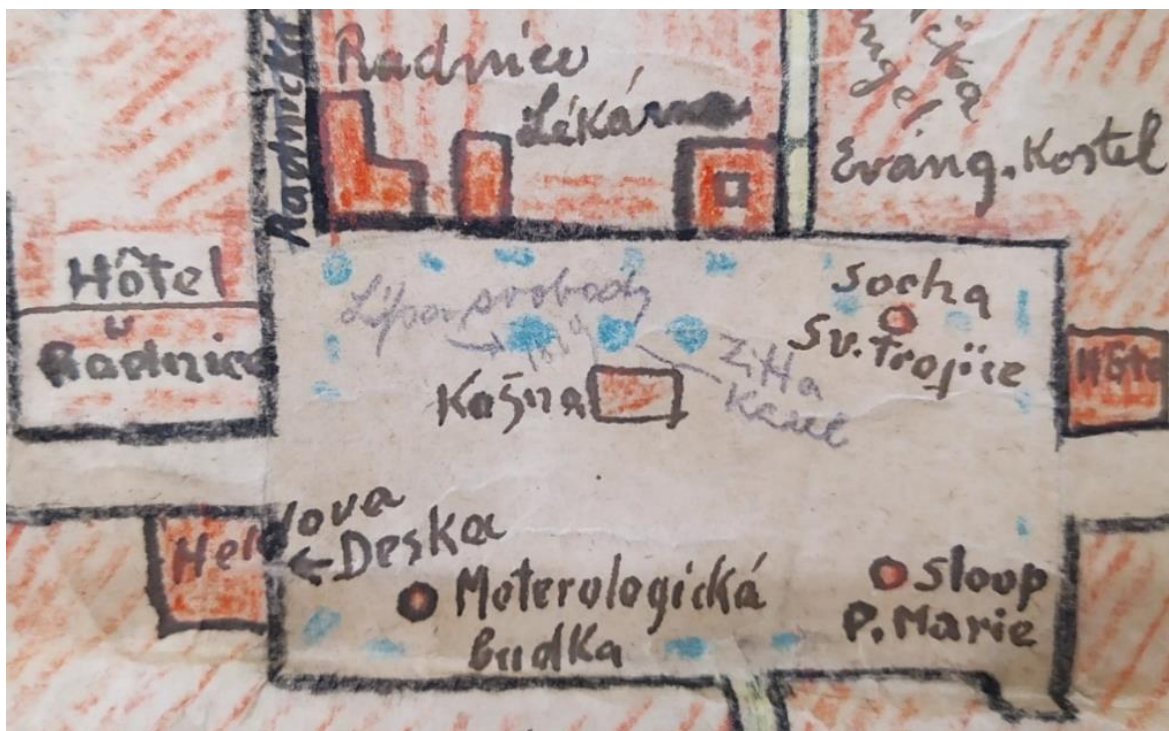


Obrázek č. 5 – Restaurovaný obraz svatého Václava žehnající Potštejnku od Adolfa Liebschera.

Obrázek č. 6 – Obnovený kříž svatého Salvátora v Potštejně.



Obrázek č. 7 – Výřez mapy třebechovického náměstí.



Výřez mapy, která jako jediná zobrazuje, kde na třebechovickém náměstí byly zasazeny lípy, které byly nejprve pojmenovány po císaři Karlovi a císařovně Zitě, a poté přejmenovány na lípy legionářů a také, kde byla zasazena lípa svobody. Na mapě je zaznamenáno původní umístění meteorologického sloupu. Přesto, že se nejedná o profesionálně vypracovanou mapu, tak se z ní stal důležitý pramen zachycující třebechovické náměstí na počátku první republiky.

Obrázek č. 8 - Pohlednice, na které je vidět špička Heldova parku.



Obrázek č. 9 - Současná podoba Heldova pomníku v Heldově parku.

Obrázek č. 10 – Současná podoba meteorologického sloupu na náměstí v Třebechovicích.

